Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı : 9

Ekim 1978 • 250 kuruş

farubi

II. Sultan Osman

Hayat TARİH
MECMUASI

Bu sayıda neler var

Türk Destanları: Göç Destânı 4
Osmanlı Tiyatrosu ve Güllü Agop 7
Beklenmeyen Savaş 12
Ali Kemal 17
Topkapı Sahil - Sarayı Yangını 24
II. Abdülhamid Devrinde Türk Basını 26
II. Osman'ın İnkılâb Hareketleri 34
Afrika Hâtıraları: Esir Oluyoruz 36
Malta Kuşatması 42
Pera'da Gece Hayatı 47
Araplar İstiklâlini İlân Ediyor 53
Emirgân 59
«Estergon Kalesi Subaşı Durak» 63
SS Teşkilâtı ve Himmler 68
Anadolu'ya Kaçırılan Telsizler 74
Deniz Okuluna Dair 82
Amasya'daki Mumyalar 88
Kitaplar Arasında 90
Karikatür 92
Tarihe Akan Bir Ay 94
Tarih Bilmecesi 95
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Ekim 1970 Yıl: 6 Cilt: 2
Sayı: 9 Sıra: 69

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Batış Beyilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 61 10

Türk Destanları: 4

GÖÇ DESTANI

Yılmaz Oztuna

TÜRK tarihinde Göktürk çağının millî destânı nasıl Ergenekon Destânı ise, Uygur çağınınki de Göç Destânı'dır. Bu destânın hülâsası şöyledir:

Eski Hun hükümdarlarından birinin, çok güzel iki kızı vardı. Bu kızlar o kadar güzeldi ki, ancak ilâhlarla evlenmek için yaratıldıklarına inanılıyordu. Kızların babası olan Hun hükümdarı da böyle düşündü. Kızlarını insanlardan uzak tutmak için, ülkesinin kuzey taraflarında yüksek bir kule yaptırdı. Kızlarını bu kuleye bıraktı. Hükümdarın, kızları ile evlenmesi için yakarışlarla çağırdığı Tanrı, nihayet bir Bozkurt şeklinde geldi. Bozkurt, bu kızlarla evlendi. Bu evlenmeden, 9 tane Oğuz ve 10 tane Uygur doğdu. Dokuz Oğuzlar ile On Uygurlar'ın çocukları, birer bozkurt sesi ve bozkurt rûhu taşıyarak çoğaldılar.

Uygur ilinde, Hulin adında bir dağ vardı. Bu dağdan, Tuğla ve Selenge adında iki ırmak çıkardı. Bir gece, bu iki ırmak arasındaki bir ağacın üzerine, gökten mavi bir ışık indi. İki ırmak arasında yaşayan halk, bunu dikkatle takip etti. Kutsal ışık, ağacın gövdesinde aylarca durdu. Ağacın gövdesi gittikçe kabardı. Güzel musiki sesleri gelmeye, geceleri, otuz adım çevresine ışık saçmaya başladı. Bir gün ağacın gövdesi yarıldı. İçinden beş çocuk çıktı. Bunlar, ışıktan doğmuş, kutsal çocuklardı. Herkes bu çocuklara büyük saygı gösterdi. Çocukların isimleri, sırayla Sungur Tekin, Kutur Tekin, Türek Tekin, Ur Tekin ve Bögü Tekin idi. Çocukların Tanrı tarafından gönderildiğine inanan Türkler, bunlardan birini, hükümdar yapmak istediler. Bögü Tekin, güzellik, zekâ ve ehliyetçe ötekilerden üstün olduğu için, onu oy birliğiyle hâkan seçtiler. Büyük tören yaparak tahta oturttular.

Aradan uzun zamanlar geçti. Bir gün, Uygur tahtına yeni bir hâkan oturdu. Bu hâkan, Çinliler'le yapılan sürekli savaşlara bir son vermek için, oğlu Galı Tekin'e «Kiyu-Liyen» adındaki Çin prensesini almayı düşündü. Bu prenses, sarayını Hatun Dağı'nda kurdu. O çevrede, «Tanrı Dağı» diye başka bir dağ ve onun güneyinde «Kutlu Dağ» adını taşıyan büyük bir kaya vardı. Çin elçileri, bakıcılarla beraber geldiler. Bakıcılar dediler ki: «Hatun Dağı'nın bahtiyarlığı, bu kayaya bağlıdır. Türk Devleti'ni güçsüz kılmak için, bu kayayı yok etmeli!» Bunun üzerine Çinliler, prenseslerine karşılık, bu kayayı istediler. Yeni Türk Hâkanı, yurt içindeki bu taş parçasının Çinliler'e verilmesinde bir sakınca görmedi. Halbuki bu kaya, kutsal bir taştı. Türk ülkesinin esenliği, bu tılsımlı taşın, Türk bütünlüğünün ve birliğinin timsâli olan bu kayanın, yurtta kalmasına bağlıydı. Kaya giderse, Türk illerinden bahtiyarlık da giderdi. Çinli prensesin tesirinden kurtulamayan ve millî duyguları azalan hâkan, milletinin bu inanışına değer vermedi.

Uygur ilinde, Huiln adında bir dağ vardı.

Kutsal taş, kolayca götürülemeyecek derecede büyüktü. Onun için Çinliler, kayanın çevresine odundan tepeler yaptılar. Odunlara ateş verdiler. Taşı iyice kızdırdıktan sonra, üzerine keskin sirke dökerek parçaladılar. Parçaları arabalarına koydular. Birer birer Çin'e taşıdılar. Bu başarı, bütün Çin'i sevindirdi. Çünkü Türkler'in kutsal taşı ele geçirilmişti.

Olay, büyük yankılar yaptı. Türk vatanındaki kuşlar, hayvanlar ve bitkiler, kendi dilleriyle, bu kayanın gidişine ağladılar. Bundan yedi gün sonra da hâkan öldü. Türk ülkeleri üzerinden felâket yeli geçti. Türk milletinde rahatsızlık, huzursuzluk, bereketsizlik başladı. Türk hâkanları, tahta oturduktan bir müddet sonra ölmeye başladılar.

Nihayet Bögü Kağan'ın çocuklarından biri Türk tahtına çıktı. Onun zamanında Türk illerinde ehli ve vahşi bütün hayvanlar, yırtıcı ve uysal bütün kuşlar, hattâ konuşmasını bilmeyen küçük çocuklar: «Göç, göç!» diye bağırmaya başladılar. Uygur Türkleri, Tanrı'dan gelen bu işaret üzerine, yurtlarını bırakıp gittiler. Nerede durmak isterlerse, göç etmeyi buyuran aynı kutsal sesi duydular. Sonunda Beşbalık şehrinin bulunduğu ülkeye vardılar. Bu illerde durdular. Beşbalık şehrini kurdular. Yeniden, güçlü bir Türk devleti doğdu ve Büyük Türk Hâkanlığı'nın şanlı geleneklerini devam ettirdi.

Güllü Agop ve Osmanlı Tiyatrosu

Yazan: Metin And

1870 YILINDA imtiyazın alınması, devlet ileri gelenlerinin gösterdiği yakın ilgi ve ayrıca Istanbul'da Beyoğlu'nda çıkan büyük yangında önemli tiyatroların yanmasıyla Güllü Agop'un önünde engel kalmamıştı. Bu yıl oynanan oyunların bazıları şunlardır: Bernard - Bohemya Eşkıyâları, Musâ ile Firavun, Dört yüz Frank (Riştuni), Gürûh-i İnsan Nakıstır Her An (Mehmed Hilmi), Kıskanç Karı, Tabib-i Mecâzip, Titizmeşrep ve Keremkâr (L. Bellotti), Tosun Ağa, Yârabbi Şükür Sofra Kuruldu, Zor Nikâh, Punçinella (aslı Pulcinella olacak), Gram Pimpampoli (Riştuni).

Tiyatro çalışmaları bu yılda gazetelerin ilgisini çekiyor. 1871 yılında oynanan oyunlar şunlardır: Arzu ile Kamber, Serdâr-ı Eşkıyâ Robert (Lamartellière), Ayyar Hamza, Télémaque (Nalyan - A. Piccito - S. Benliyan), Afrika Avcılarının Horası, Venedik Apukuryası, Zoraki Tabîb.

Bu yılda, topluluğun repertuarını, sanatçıları gösteren bir el ilânı yayınlanmıştır. Tiyatro tarihimiz için önemi büyük olan bu belge, kitaplığımızda bulunmaktadır. Buna göre topluluktaki erkek oyuncular şunlardır: Benliyan, Nalyan, Çaprastyan, Hüsnü Efendi, Muhakyan, Tospatyan, Sancakçıyan, Berberyan, Ahmed Necip Efendi, Riştuni, Döküciyan, Karnik, Dikran Kalemciyan. Kadın oyuncular ise şunlardır: Yeranuhi Karakaşyan, Tereze Çuhacıyan, Ekûl Gürciyan, Vergin Karakaşyan, Annik Çuhacıyan, Hıratçya, Vergin Bağdatlıyan, Bedokya Gürciyan.

1872 yılındaki oyunlar şunlardır: Jean de Calais, Kokona Yatıyor, Ecel-i Kaza, Ârif Ağa'nın Hilesi, Hürmüz Bey, Romeo ile Juliette, Mathilde, Ceylân ile Azime, Leylâ ile Mecnûn, César Borgia, İki Kardeşin Sergüzeşti veya Beyoğlu Esrarı (Ahmed Ziyâ Bey), İki Karpuz Bir Koltuğa Sığmaz (Hamdi Bey), Feth-i Celîl-i Konstantıniyye (oyunun yazarı bilinmemekle birlikte elimizdeki yazma metinde M. Rifat diye gösterilmiştir, bu oyunda Halil Paşa ile Şemseddin'i iki Müslüman oyuncu oynamıştır). Geveze Berber, Eyvah, Ceneviz Fethi.

Bu arada tiyatroya sadrâzam, vezirler ve yabancı elçiler de gelmiş, Osmanlı tiyatrosu Beyoğlu tiyatrolarında da temsiller vermişlerdir. Bir de tiyatroyu geliştirecek bir tiyatro komitesi kuruldu. Istanbul'da Fransızca yayınlanan La Turquie gazetesinin 23 ocak 1873 tarihli sayısına göre bu komitede Reşid Paşa (Suriye Valisi), Kemal Bey (Nâmık Kemal), Hâlet Bey, Âlî Bey, Nuri Bey (Mustafa Nuri) ve Güllü Agop bulunuyordu. Temsiller 26 ocak 1873 günü Ayyar Hamza ve Ecel-i Kazâ ile Dışişleri Bakanı Halil Şerif Bey'in himayesinde açıldı. Bu dönemde toplulukta kadın sanatçılar şunlardı: Tereze Hanım, Annik Bağdatlıyan Hanım, Tefar Bağdatlıyan Hanım, Araksiye Hanım, erkeklerden ise Ahmet Necip Efendi, Riştuni Efendi, Tospatyan Efendi, İsmail Efendi, Sancakcıyan Efendi, Benliyan Efendi, Papazyan Efendi. Bu yıl oynanan oyunlar arasında şunları sayabili-

riz: Ahmak Köpek Açlığından Hisse Umar Baklavadan (kanto), Baba Himmet, Eyvah, Frankfurt Piyangosu, Hürmüz Bey'in Boşboğazlığı, Kader Böyleymiş, La Dame aux Camélias, Paul ve Virginie, Şöhret Budalası, Pinti Hamit, Vatan yahut Silistre, Nâmık Kemal'in ünlü Vatan'ının temsilinde halkın gösterdiği coşkunluk üzerine Nâmık Kemal, Ebüzziyâ Tevfik, Ahmed Midhat sürgüne gönderildiler.

1874 yılında Güllü Agop, repertuarını ve oyuncuların adlarını gösteren bir program yayınladı. Bu program, Millî Kütüphane'de Selim Nüzhet Gerçek kitapları arasında ve Raif Ogan'da bulunmaktadır. Bu yıl oynanan oyunların bazıları şunlardır: Alp Dağlarının Çoban Kızı (Desnoyers ile Dennery), Feyz-i Aşk, Ceylân ile Azime, Bigünâh Kızcağız, Besa yahut Ahde Vefa, Delile yahut Kanlı İntikam, İhtiyar Onbaşı, İki Ahbab Çavuşlar, İki Donsuzlar, İsveçli Kız, Marie Tudor, Otuz Sene yahut Kumarbazın Encamı, Paris Çapkını, Paris Çöpçüsü, Pinti Hamit, Tayyarzâde yahut Binbindirek, Üvey Ana (Balzac'tan), Görenek, Gemiciler Horası, Monsieur Kızınız, Cinayetle Vikaye-i Namus, Eleman (kanto), Zevzeklerin Hülâsası, İskonçes (balet), Eyvah, Madam Uykuda, Polonya Balosu (kanto), Dingala, İşte Alafranga.

Topluluktа bulunan kadın oyuncular şunlardır: Yeranuhi Karakaşyan, Bayzar Fasulyeciyan, Vergine Karakaşyan, Amber Esdegik, Agavni Zabel, Tereza Çuhacıyan, Pesdos Araksiye, Meryem Zagakyan, Mari Nivart, Siranuş, Takuhi, Hiranuş, Vergine Bağdatlıyan, Durik Şuşanik, Kalinik Bardızbanyan, Satenik, Tefar Bağdatlıyan, Mariçe Cenanyan, Fiturik Kaçıkçıyan. Erkek oyuncular ise Tomas Fasulyeciyan, Bedros Atamyan, Ahmed Necip, Dikran Tospatyan, Mehmed Vafık, İsmail Hakkı, Kirkor Sandalcıyan, Karnik Gümüşciyan, Karnik Kürkçiyan, Mihran Demirciyan, Abraham Haraçyan, Mardiros Mınakyan, Manuk Sisak, Serope Benliyan, Mehmed Edip, Karakin Riştuni, Takvor Nalyan, Haçik Papazyan, Selim, David Tiryanst, Dikran Sancakçıyan, Mikael Berberyan, Hüsnü Edhem, Mıgırdıç Çifteveryan, İbrahim.

Bu yılda topluluğun rejisörü İtalyan N. Nocı ölünce yerine Fasulyeciyan rejisör oldu. Bu yıl da Güllü Agop için çeşitli rakipler çıktı. Bundan önceki yazımızda belirttiğimiz gibi Güllü Agop'un imtiyaz tekeli müzikli oyunları içine almıyordu. Ayrıca imtiyaz, metinli ve suflörlü oyunlar için olduğundan bir yanda tuluât tiyatroları, öte yanda müzikli oyunlar oynayan topluluklar türedi. Müzikli oyun toplulukları önce ikiyken, Opera Tiyatrosu adında Dikran Çuhacıyan yönetiminde düzenli bir topluluk opera ve operetler oynamaya başladı. Güllü Agop, müzikli topluluklar için onların silâhını kullanarak opera ve operet temsillerine başladı, iki rakip topluluğun temsilleri Beyoğlu tiyatrolarında da veriliyordu.

Osmanlı Tiyatrosu'nun seçkin sanatkârlarından Marie Nivart Hanım.

1875'te oynanan oyunlar arasında şunları buluyoruz: Bigünâh Kızcağız, Belle Hélène, Eleman, Alp Dağlarının Çoban Kızı, Ayyar Hamza, İki Ahmak Yoldaşlar, Ahmak Köpek, Müsin Onbaşı, Burnundan Müşteki (kanto), Paris Fıkarası, Gemicilerin Horası, Tayyarzâde, Çalma Kapıyı Çalarlar Kapını, Mme Angot'nun Kızı, Kumarbazın Encamı, İki Ahbab Çavuşlar, Baba Himmet, Zavallı Çocuk, Mahçubiyetin Mükâfatı, Giroflé Girofla, Punçinella, Gavault Minard ve Şürekâsı, Sözde Çocuk Meraklıdır (kanto), Don César de Bazan, César Borgia, Gran Pimpampoli, Âşıkım Yâr İsterim (kanto), İki Donsuzlar, Arap Çalgısı, Madam Uykuda.

Bu yılda Güllü Agop'un önemli konukları da olmuştur. Bunlar Dışişleri Bakanı Reşid Paşa ile, İran Şahı'nın amcası Ferhat Mirza Han'dır. Güllü Agop, Gedikpaşa Tiyatrosu dışında Üsküdar, Beyoğlu, Kadıköy, Ortaköy'de de temsiller veriyordu.

1876 yılına gelince sürgündekiler geri gelmiş, artık onların oyunları oynanabilecekti. Nitekim mevsim Vatan yahut Silistre ile başladı. Oynanan öteki oyunlardan bazısı şunlardır: Leblebici Horhor Ağa, Leylâ ile Mecnûn, Mme Angot, Caterine Howard, Paris Fıkarası, Bombardo'nun Lokantası, Zevzekler Hülâsası, Gran Pimpampoli, Arif'in Hilesi, Eyvah, Gürûh-i İnsan Nakıstır Her An, Çıngırak, Fransa ve Prusya Muharebesi yahut Kont de St. Hélène, Kırmızı Pantolon, Yeni Eleman, Yarabbi Şükür Sofra Kuruldu.

Bu yılda yönetimde değişik adlar da görülmeye başlandı. Bir ilânda «İsmail Rüşdü Efendi idaresinde Kalemciyan Dikran marifetiyle» denmektedir. Ayrıca Beyazıt Kadir Paşa Hanı'nda Fiks Gazinosu'nda Varjebetyan yönetiminde bir rakip topluluk buluyoruz. Önemli seyirciler arasında Serdâr-ı Ekrem Abdülkerim Paşa, bir Macar generali Klapika (Çuhacıyan bu vesileyle bir Macar marşı besteledi). Elçiler, Brezilya İmparatoru Don Pedro ve İmparatoriçe vardı. 1877 yılı, 93 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yarattığı hava içindeydi. Osmanlı Tiyatrosu savaş psikolojisine uygun oyunlar oynuyordu. Bu oyunlardan

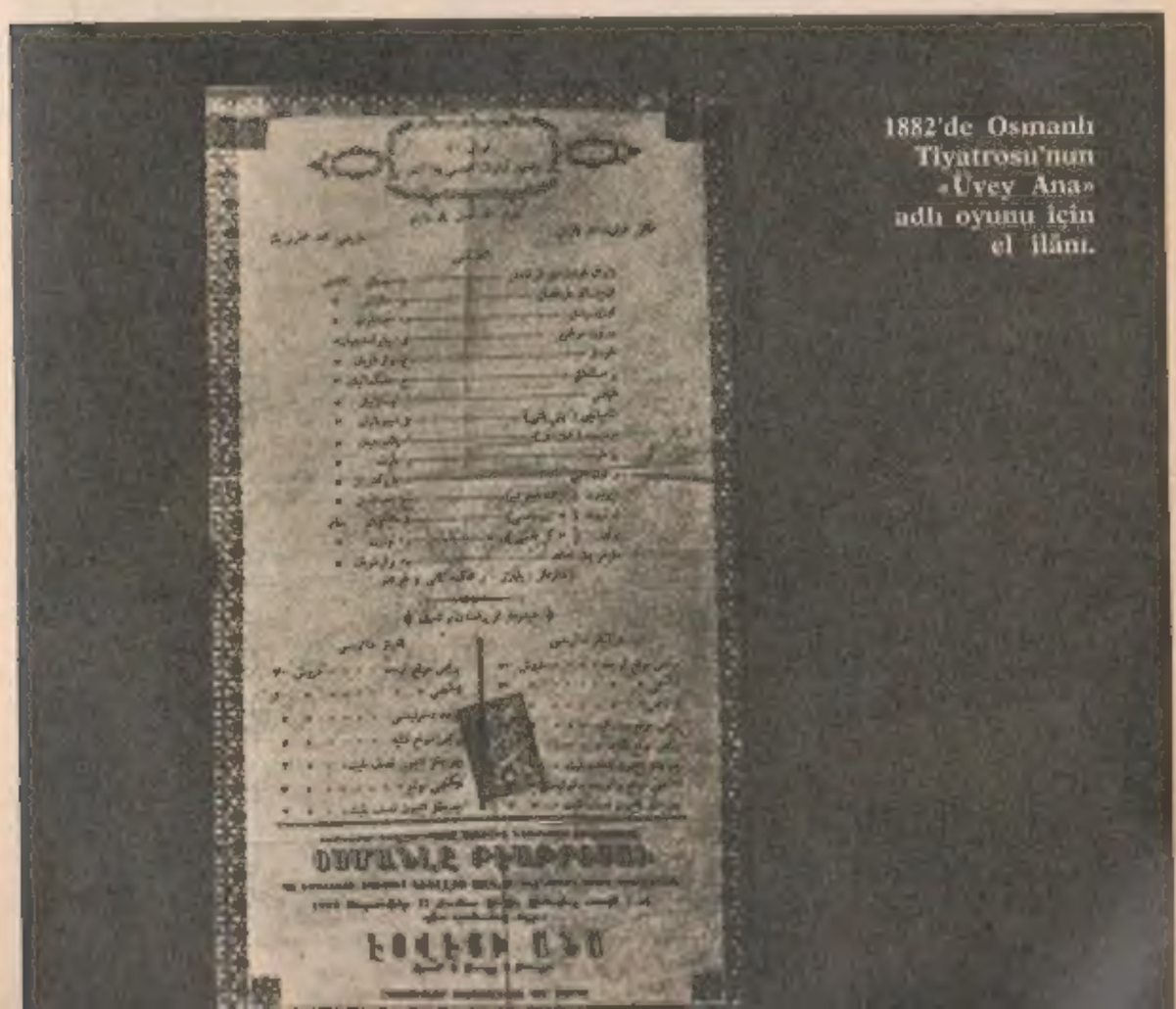

1882'de Osmanlı Tiyatrosu'nun «Üvey Ana» adlı oyunu için el ilânı.

Osmanlı Tiyatrosu sanatkârlarından Serope Beniliyan Robert rolünde

biri, yazarını bilmediğimiz Sohum Muzafferiyeti'dir (4 fasıl millî dram). Bu oyunun adından Ferik Fâzıl Paşa'nın denizden Kafkasya'da Sohumkale'ye bir tümen asker çıkarması olabilir. Ayrıca Vizental'in yazdığı Bir Türk Kahramanı yahut Türkistan'da Çernayef oynandı (Bu oyun kitap olarak çıkınca adı Asya'da Çernayef yahut Türk Kahramanları olmuştur). Bundan başka Aleksinaç Fethi yahut Osmanlı Kahramanları, Plevne (Vatan Şarkısı), Osmanlı Marşı, Vatan yahut Silistre, Osmanlılar gibi halkın vatanseverlik duygularına uygun temsiller veriliyordu. Oyunlar duyurulurken «Moskoflar'ın cibilliyet ve denâetini musavvir» gibi deyişlere başvuruluyordu. Bundan başka şu oyunlar oynanmıştır: Şiko şiko (kanto), Bombardo'nun Lokantası, Âşıkım Bir Yâr İsterim Sadık (kanto), Giroflé Girofla, Su Bulanmayınca Durulmaz, Orfe Nam Şâirin Cehenneme Seyahati (Offenbach'ın operet), Köse Kâhya, Viyana'da Nemçece Bilmez İki Türkiyeli, Karnaval Çapkınları, Tayyar-zâde, Köyün Üftâdeleri yahut İki İhtiyar Âşıklar, Zeybekler, Edgar ile Beslemesi, Madame Angot'nun Kızı, Kızlı Düğün, Fortunio'nun Şarkısı, Don Juan, Küçük Gemiciler, Kumarbazın Encamı, Ârif'in Hilesi, Les Brigands, Venedik Apukuryası, Değirmencinin Kızı, Pamela, Müsin Onbaşı, Divâneler Hekimi, Karnaval Çapkınları, Mü'cez, Pantolonsuz Asker, Papelci, Biçâre (Nuri Bey), Haydutlar (Schiller).

Bir süre tiyatro yönetimi Dikran Kalemciyan üzerinde gözükmektedir. 1878'de gerek yabancı, gerek Türk sanatçıları Edirne'ye gidip orada temsiller verdiler. Güllü Agop, Gedikpaşa Tiyatrosu'nu onardı. Oyunlar eskilerin tekrarıydı. 1879'da da aynı eserler tekrarlandı. Bu arada Amerika Korsanları, Zeybekler, Leylâ ile Mecnûn, Vazife Aşka Galebe Eder mi? Kör General yahut Maryan, Tirolien, Hırsız Simon, Fazilet Mağlup Olur mu?, Tahammül, Raife adlı oyunları oynuyordu. Yine bu yılda Güllü Agop, Bağlarbaşı Tiyatrosu'ndaki gibi Müslüman kadınlar için kafesli localar yaptırmıştı. Ancak bu Gedikpaşa'daki mahallelerde tepkiyle karşılandı. Nitekim Tercüman-ı Hakikat gazetesi şöyle yazıyordu: «Gedikpaşa Tiyatrosu müdiri Güllü Agop Efendi geçenlerde neşreylediği ilânnâmede, mezkûr tiyatroya kadınların dahi gelip oyunları temâşa etmeleri için kafes yaptırmış olduğunu ilân eylemiş idiyse de, haber aldığımıza göre, tiyatroya civar olan yedi, sekiz mahalle ahalisi, kadınların tiyatroya değil cami-i şerife bile lüzum-ı zarurinin haricinde gitmeleri için cevaz olamıyacağından bahisle bu kafesli localara kadınların gitmeleri men olunması hükümet-i seniyyeden istida eylemişler imiş».

Gazetede ertesi hafta yirmi, otuz mahallenin dilekçe ile Belediye'ye başvurdukları belirtiliyordu. Osmanlı Tiyatrosu'na Nureddin ile Cemil adında iki Müslüman oyuncu da alınmıştı.

1880'de on yıllık imtiyaz sona ermiştir. Güllü Agop, belki seyircileri çekerim diye bir süredir sahneye çıkmazken bu yıl çıkmaya başlıyor. Eski oyunları tekrarlıyor. 1871'de hem imtiyaz, hem de Gedikpaşa ile kira süresi dolan Güllü Agop, Gedikpaşa'dan ayrılıyor. Bu yıl oynanan oyunlar arasında Anadolu Köylüleri, Kamelyalı Kadın, Çemenzârın Bir Lâlesi, Leblebici Horhor oynanıyor.

Güllü Agop, Mınakyan'la birleşip Şehzâdebaşı'nda bir tiyatroya yerleşmişlerdi. Öte yandan Fasulyeciyan'ın yöneticiliğinde bir başka topluluk da yine Osmanlı Tiyatrosu adıyla Gedikpaşa Tiyatrosu'nda temsillere başladılar. Çok defa ilânlarda bu ikisini ayırmak için Şehzâdebaşı'nda Güllü Agop ve Mınakyan yönetimindeki topluluğa Asıl Osmanlı Tiyatrosu deniliyordu. 1882'de oynanan oyunlar arasında şunlar vardı: Kumarbazın Encâmı, Hırsız Simon, İki Ahbap Çavuşlar, La Dame aux Camèlias, Raife (Fransızca'dan adapte edilen bu oyun, Türk göreneklerine, kaç - göç uymaması bakımından tenkid edildi), Nasip yahut Sürürsüz Sevinç.

Şehzâdebaşı'ndaki tiyatronun sahibi İsmail Efendi adında biridir. 1883 yılında gene Vezneciler'de oynanan oyunlar şunlardır: Kıskançlık Belâsı, Indiana, Mağdur-i Kalp yahut Fedakâr Vâlidenin Fedekâr Çocuğu, Amerika Korsanları.

1884 yılında Fasulyeciyan yönetimindeki tiyatronun işleri iyi gitmiyordu. La Dame aux Camébas rolüyle büyük ün yapmış Mari Nivart'ın canlandırdığı karakter gibi veremden ölmesi üzerine, Fasulyeciyan bunu bahane edip tiyatroyu kapattı. Öte yandan Vezneciler'deki Osmanlı Tiyatrosu Sefil Familya, Hokkabaz yahut Bir Peder Ne Kadar Sefih Olursa Yine Pederdir, Joséphine Manton, Bir Fakir Delikanlı gibi oyunlar oynuyordu. Gedikpaşa'nın üçüncü dönemi diye bilinen ve kısa süren 1884 yılında eski oyunlardan Besa, Gâve, Seydi Yahyâ, Zeybekler, Ahmed Midhat Efendi'nin Çerkes Özdenleri ve yine Ahmed Midhat Efendi'nin yazdığı, Haydar Bey'in bestelediği, Muallim Naci'nin de güftelerini yazdığı Çengi operet oynanmıştı. Topluluktа Kergoyan, İbrahim Saim, Ahmet Fehim, David Triyans, Sefer, Rupen Binemeciyan, Çobanyan, Bayzar Fasulyeciyan, Takuhi, Hiranuş, Koharik Şirinyan vardı. Vezneciler'deki Asıl Osmanlı Tiyatrosu ise Merdut Kız gibi melodramlar oynuyordu. Mınakyan daha sonra Fasulyeciyan'ın topluluğuna geçti. İşte bundan sonra Osmanlı Tiyatrosu'nun daha doğrusu Gedikpaşa Tiyatrosu'nun sonunu getiren olay patlak verdi. Tarik gazetesi 23 kasım 1884 tarihli sayısında şunları yazıyordu: «Saâdetlü Ahmed Midhat Efendi hazretlerinin tertib-kerdesi olan Çerkes Özdenleri ve Çengi nam tiyatro oyunları edeb ve ahlâk-ı kavmiyye ve alelusul şiâr-ı İslâmiye'ye külliyen münâfi olduğuna ve bunların sahne-i temaşaya vaz'ı caiz olmıyacağına mebnî mezkûr oyunların fi-mâbad oynatılmaması Şehremini devletlü paşa hazretleri umûr-i zâbıta nâzırı saâdetlû Beyefendi hazretleri beyninde bilâtensib iktizâsı icrâ ve dünkü gün lâzım gelen memurlara tenbihat-ı muktaziye ifa kılınmıştır».

Öte yandan aynı gazete birkaç gün sonra başka tiyatroların da kulağını büküyordu: «Ötedenberi Osmanlı Tiyatrosu kumpanyasını tutmakta olan ve elyevm meşhur Abdürrezzak kumpanyasını işletmekte bulunan Galata'da Amerika tiyatrosunun müsteciri İsmail Efendi dün Şehremini Devletlü Paşa hazretleri tarafından celb olunarak Özdenler ve Çengi misullü oyun icra ettirmemesi ve icra ettireceği oyunları bâdema matbuata göstermiyerek doğruca Maarif Nezâreti'ne getirip oraya tasdik ettirdikten sonra mevki-i icraya konulması ve maarifin tasdiki olmayanların icrası hâlinde pençe-i mücâzâta uğrayacağı resmen ifade edilerek ve yedinden dahi bir senet alınarak merkuma yol verilmiştir».

İşin garibi, gerek Çengi, gerek Çerkes Özdenleri hem Gedikpaşa'da, hem Beyoğlu'nda Yeni Tiyatro'da birçok defa, hem de devlet ileri gelenlerinin önünde oynanmıştı. Ancak, asıl üzerinde durulan Çerkes Özdenleri idi. Tarik gazetesi 19 kasım 1884 sayısında eseri kötüleyen «Bir Çerkes» imzalı uzun bir yazı yayınlamış, ayrıca bazı kimselerin Çerkes tarihi telif etmek için iane topladıkları duyurularak bunların ceza görecekleri bildirilmiştir. İşte bu iki eser yüzünden, saraydan verilen bir emirle bir gece 400 çavuşla Gedikpaşa Tiyatrosu yıktırılmıştır. Güllü Agob'u padişah zaten 1882 yılında saraya almıştı. Ahmed Midhat Efendi de Çerkes Özdenleri ve Çengi olayından sonra saraya alındı. Bazen Osmanlı Tiyatrosu, bazen Dram Kumpanyası adıyle Mınakyan, bu adı Meşrutiyet'in ilk yıllarına kadar sürdürdü. Ancak oynanan tiyatro eserlerinin seçimi, Mınakyan'ın tutumu bakımından çok farklı bir politikası olan bu topluluğun Güllü Agob'un tiyatrosunun bir devamı olduğunu söylemek güçtür.

İtalya'nın Trablusgarp Saldırısı Nasıl Başladı?

BEKLENMEYEN SAVAŞ

Yazan: Adnan Giz

1911 YILININ 28 eylül günü akşama doğru, Bâbıâli'den Dolmabahçe Sarayına gelen bir yaver, Saray Başkâtibi Halid Ziyâ Bey'i görerek:

— Sadrâzam Hakkı Paşa biraz sonra gelecekler, saraydan ayrılmamanızı ve telâşa vermeden padişahın mâbeynden hareme çekilmesini geciktirmenizi rica ediyorlar, demişti.

Başkâtip bu haberi hayretle karşılamış, biraz sonra bütün sarayı sarsacak olan olay hakkında önceden bir tahminde bulunamamıştı. Akşam oldu. Saray, loşluk ve sessiz içindeydi. Sadrâzam Hakkı Paşa her zamanki görünüşünden farklı, âdeta üzüntüden kararmış bir hâlde çıkageldi. Memlekette genç bir hukuk profesörü iken tanınmış, Meşrutiyet'ten sonra genç kuşakların bir temsilcisi olarak büyük ümitlerle iş başına getirilmişti. İttihad ve Terakki fırkasına dayanarak kurduğu hükümet, her ay yeni bir gaile ile karşılaşıyordu. Kabinenin bellibaşlı üyeleri, bir yabancı kadınla evli bulunan Hariciye Nâzırı Rif'at Paşa, Adliye Nâzırı Necmeddin Molla, Şişman Halil Bey, Ürgüplü Hayri Efendi ve daha başkaları da beraber gelmişlerdi. Sadrâzam, samimî görüştüğü başkâtibin odasına girerek hiç beklenilmeyen haberi verdi. İtalya, 24 saatlik bir ültimatom vermiş, Trablusgarp vilâyetini istiyordu. Dileği kabul edilmezse harp çıkacaktı.

Kötü haber, duyanları ilk önce şu düşüncelere üşürklüyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli dertleri vardı. Fakat devletin ve ordunun başında bulunanlar, uzun yıllardan beri dost görünen İtalya'nın saldırısını beklemiyorlardı. Trablusgarp vilâyeti, merkezden çok uzakta, kendi hâline bırakılmış, bakımsız, müdafaasız bir topraktı ve İtalya, Akdeniz'in en güçlü donanmalarından birine sahipti. Osmanlı Türkleri, en kötü şartlar altında bile savaşı yadırgamazlardı. Fakat Çanakkale boğazından Filistin'e kadar, imparatorluğun çok geniş sahillerini bu güçlü donanmaya karşı nasıl koruyacaklardı?

Hakkı Paşa kabinesi bütün gerçekleri düşünmüş, taşınmış ve yirmi dört saat içinde hiçbir çare bulunamıyacağına inanarak, ihtiyar padişah V. Mehmed'in sarayına sığınmıştı. Başkâtibe:

— Durumu münasip şekilde hunkâra anlatınız ve Said Paşa'yı saraya davet ettiriniz. Bu siyaset pîrinin fikrini alalım, diyordu.

Âyan (Senato) Başkanı Küçük Said Paşa, zamanın en tanınmış devlet adamıydı. Eski padişah Abdülhamid tahta çıkarken o da başkâtip olarak saraya girmiş, 1878 Rus savaşının karanlık günlerinde Abdülhamid'in Midhat Paşa ve Genç Osmanlılar'la yaptığı amansız mücadelede onun en güvendiği yardımcısı olmuş, sonra otuz üç yıl içinde yedi, sekiz defa sadârete getirilmişti. Hürriyet ilân edilince, Abdülhamid'in istibdat idaresine yardım etmekle suçlanmış olmasına karşı, bir süre sonra İttihad ve Terakki hükümetlerine de başkanlık edecekti.

Padişah V. Mehmed, haberi her zamanki sakin ve mütevekkil hâli ile karşılamış, Said Paşa'nın çağrılmasını o da pek uygun bulmuştu. Said Paşa o tarihte 73 yaşındaydı. Zeki ve kurnazdı. Düşüne düşüne, tarta tarta konuşur, bazen bir konu hakkında birbirine aykırı üç düşünce ileri sürebilirdi. Abdülhamid'in uzun istibdat yılları, onu başarılı olmaktan çok, vehimli ve kurnaz olmaya sürüklemişti. Nihayet kısa boylu, büyük sakalı ile bastonuna dayanarak güçlükle geldi. Romatizma ağrılarından şikâyetçi idi. Kendini bir koltuğa attıktan sonra olayı dikkatle dinledi. Meşrutiyet'in genç hükümet adamları II. Abdülhamid'in bu ihtiyar vezirine âdeta yalvarıyordu, bu güç durumdan bizi kurtarın diyorlardı. Siyaset kurdu, bu güç durumda bile alışılmış kurnazlığının o şaşmayan metodu ile:

— Bendeniz mes'ul mevkide değilim. Mes'ul olanlar gereken tedbiri alır, cevabını verdi.

O zaman sadrâzam daha aşağıdan almış «Siz sorumlu mevkide olsaydınız ne yapardınız? Bize ders verin» diye asılmıştı. Said Paşa'nın diyecek sözü yoktu. Kabine üyeleri, saraydaki odalarına çekilerek istifalarını verdiler. 29 eylül günü öğleden sonra İtalya savaş ilân etti. Yeni kabinenin kurulması Said Paşa'dan rica olunmuştu. Said Paşa dokuzuncu defa sadârete geldi ve yapılması mümkün olmayan şeyi o da yapamadı.

OSMANLI DONANMASI

Her şeyden önce bu bir deniz savaşı olacaktı. Tesadüfün kötülüğüne bakın ki Osmanlı donanması bu sırada her şeyden habersiz, Akdeniz limanlarını ziyaret ediyordu.

İtalyan ültimatomunun verildiği 28 eylül günü, Osmanlı donanmasının en az yaşlı gemilerinden kurulu bir filo, bir hafta kaldığı Beyrut limanından ayrılarak Ege denizine doğru açılmıştı. İngiliz Foot Bey kumandasındaki filoda Barbaros ve Turgut Reis zırhlıları (inşa tarihleri 1891), Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri (1904) ile sekiz muhrip ve torpido vardı. Bugünkü haberleşme araçları bulunmadığından her şeyden habersiz yoluna devam eden donanma, ekimin birinci günü ziyaret edeceği Sakız adasına yönelmişti. Birden İhsaniye yatının tam yolla donanmaya doğru geldiği ve Amiral gemisi olan Barbaros zırhlısına yaklaştıktan sonra yine açıldığı görüldü. Pek az sonra Barbaros'tan şu işaret verilmişti: «Gemiyi harbe hazırlayınız!».

Haber gemilerde telâş ve heyecan ya-

İtalyanlar kadın - erkek demeden, yerli halkı önlerine katmış götürüyor.

ratmakla beraber, manevra icabı sayılmış ve gereken hazırlıkların yapılmasına başlanmıştı. Sekiz dakika sonra yeni bir işaret verildi:

«İtalya savaş ilân ettl. On beş mil süratle Çanakkale'ye gidiniz».

Filotilla'ya ayrıca şu emir veriliyordu: «Torpitolar atışa hazır hâle getirilsin».

Çanakkale'ye yüz iki mil mesafe vardı. Küçük ve zayıf Osmanlı filosu bu mesafeyi düşmana rastlamadan aşarak Çanakkale boğazından girmiş ve imparatorluğun Çanakkale'den Süveyş kanalına kadar uzanan kıyıları, bir zamanlar ünlü Türk denizcilerinin âdeta abluka altına aldıkları bir ülkenin donanmasına bırakılmıştı.

1866 yılında Avusturyalılar tarafından perişan edilen İtalyan donanması, yeni tersaneler kurularak 1885'ten sonra güçlü bir hâle getirilmişti. Bu tarihte ana filoyu teşkil eden yirmi bir zırhlı ve kruvazörün hepsi ileri tekniğe göre yapılmıştı. Ayrıca dokuz kruvazör, çok sayıda muhrip ve torpido ve altı denizaltı gemileri vardı. Böylece hemen deniz üstünlüğünü elde eden İtalyan donanması, savaş boyunca Selânik ve Beyrut limanlarına, Arnavutluk'un Adriyatik sahilinde ve Kızıldeniz'deki Osmanlı mevki ve gemilerine taarruz edecek, Rodos ve On iki adaya asker çıkaracak, Çanakkale boğazını geçmek için yaptığı saldırı ise başarılı olmayacaktı.

BASIN

XIX. yüzyılda, meselâ 1853 Kırım, 1878 Rus, 1897 Yunan savaşları gibi Osmanlı tarihinin önemli askerî hareketleri çok uzun anlaşmazlıkların ve politik çekişmelerin sonucu olarak patlak vermiş ve zamanın insanları tarafından bir sürpriz olarak karşılanmamıştır. Meşrutiyet döneminde girilen savaşlar ise umumî efkârın hazırlanmadan itildiği, âdeta gafletle yakalandığımız olaylar olmak özelliğini taşır. Bunların içinde hükümeti, ordu ve donanması, haberalma teşkilâtı ve basını ile bütün imparatorluğu en çok aldatan ve şaşırtan İtalya'nın Trablusgarb saldırısıdır. Bu saldırı, İtalya tarihi bakımından ekonomi, diplomasi ve askerlik alanlarındaki uzun bir hazırlanmanın sonucu olmakla beraber, Osmanlı devlet adamları bazı nedenlerle İtalya'nın böyle bir maceraya atılmayacağını düşünebiliyorlardı. Meselâ İtalya kuruluşundan beri iyi geçindiğimiz genç bir krallıktı. Can düşmanı olduğu Avusturya ile bizim de eski hesaplarımız ve en sonunda bir Bosna - Hersek dâvâmız vardı. İtalya ile toprak komşusu değildik. İtalya'nın Türk topraklarında ve özellikle Libya'da yıllardan beri elde ettiği ve yaşattığı ekonomik teşebbüslere gelince, kapitülasyonlarla bir açık pazarın bütün şartlarına katlanmış bir imparatorluk için bu da yadırganacak bir şey değildi. Savaş öncesine ait İstanbul basını incelendiği zaman, İtalya ve Trablusgarb'le ilgili havadislerin eylül ayı başlarında dikkati çekmeye başladığını, bu havadislerin bile ciddî bir hükümeti çok önemli tedbirler almaya sürüklemesi gerekirken, Hakkı Paşa kabinesinin başını kumlara sokarak bir savaş ihtimalini son günlere kadar kabul etmediğini üzüntü ile görüyoruz.

Abdullah Zühtü ve Mahmud Sadık tarafından yayılanan ve İttihad ve Terakki hükümetine karşı olan Yeni Gazete'nin 14 eylül 1911 tarihli sayısındaki «İtalya'ya Karşı Trablusluar» başlıklı yazıda «Gayet sağlam bir kaynaktan alınan habere göre, Trablus'da eşraf, ahali, esnaf ve tüccardan kurulu bir heyetin hükümet dairesine gelerek vali vekili defterdar Rasim Bey'i ziyaretle, İtalyan hükümetinin Trablusgarb hakkında beslediği emelleri protesto ettikleri ve Trablus'un korunması için her türlü yardımı yapacaklarını bildirdikleri» yazılıyordu. Yine bu yazıda bir Viyana gazetesinin «İtalya'nın Trablus'daki çıkarları ile ilgili teşebbüslerinin Bâbıâlî ile giriştiği görüşmeler sonunda aydınlanacağını ve Avusturya'nın bu teşebbüslere karşı anlayış gösterdiğini yazdığı» haber veriliyordu. Bir Roma gazetesi ise «İtalya'nın Libya'da siyasî emeller peşinde koşmadığını, sadece ekonomik çıkarlarını korumaya çalıştığını» belirterek, çıkarılan haberleri yalanlıyordu. 14 eylül günü İstanbul'daki İtalyan maslahatgüzarı, Sadrâzam Hakkı Paşa'yı ziyaret ederek İtalya'nın teşebbüsleri hakkında çıkarılan havadisleri reddetmiş ve teminat vermişti. 21 eylül tarihli Yeni Gazete'de daha kesin haberler vardı. Bir İngiliz gazetesi, İtalyan savaş gemilerinin Siraküza açıklarında toplandığını yazmış, İtalyan sosyalistleri savaş istemediklerini, Trablus'a asker gönderilirse grev ilân edeceklerini açıklamışlardı.

24 eylülde memleket, şeker bayramını kutluyordu. Yeni Gazete «El iyd-i ekber eyledi, biz matem eyledik» başlığını koymuştu. Ardı ardına şu sorular dikkati çekiyordu: «Korktuklarımız başlıyor mu?, Bu kadar yalan olamaz, İtalya Trablusgarb'e asker çıkarmış, nâzırlarımız bilmiyormuş, hâlâ susulacak mı?». Beri taraftan «İtalya ile yapılan görüşmelerin daha iyi bir duruma girdiği, borsada tahvilâtın düştüğü» haber veriliyordu. 29 eylül tarihli sayıda durum açıklığa kavuşmuştur: «Dünkü gazetelerin vükelânın beyanatına ve teminatına dayanarak yayınladıkları iyimser havadislerle, öğleyen kadar geçici bir sükûn sağlanmıştı. Herkes vükelâmızın hâl ve mevki dünden daha iyidir yolundaki sözleriyle avunuyordu. Lâkin öğleye doğru Beyoğlu'nda duyulan ve borsa civarında doğrulanan bir havadis halkı heyecanlandırdı. Bu rivayete göre İtalya hükümeti, dün Trablusgarb'ın yirmi dört saat içinde boşaltılmasını isteyen bir ültimatom vermişti. Bu havadis hızla yayılmış ve borsada panik yaratmıştır».

Trablusgarb'te bir İtalyan birliği.

30 eylül günü, başyazı (İlân-ı Harp) başlığını taşıyordu. Ayrıca, İtalyan notasının tam metni yayınlanıyor. 3 ekimde Balkan havadislerinin de kötüleştiği görülüyor. 10 ekimde İç Basın Müdürü, kabine üeyleri hakkında yayınların şiddetle cezalandırılacağını bildiriyordu.

İTALYA BAKIMINDAN LİBYA SALDIRISI

Osmanlı İmparatorluğu'nun üç yüz altmış yıldan beri sahip olduğu Trablusgarb ve Bingazi iline, İtalyan askerlerinden çok önce Banko di Roma'nın şube ve ajanları el atmıştı. 1859'da kurulan İtalya krallığı, öteki Avrupa devletlerine göre sömürgecilikte çok geç kalmış sayılırdı. Giderek artan nüfusu ve gelişen ekonomisi için yeni topraklar arıyordu. Önce Kuzey Afrika'da yine Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bulunan Tunus'a yerleşmeye çalışmış, Habeşistan'a gözdikmişti. Fakat Tunus'u Fransa'ya kaptırdığı gibi, Habeşistan'a yaptığı saldırı da büyük bir bozgunla sonuçlanmıştı. O zaman, çok yakın, bakımsız ve her türlü müdahaleye elverişli olan Libya'ya göz dikmiş ve XIX. yüzyılın sömürgecilik metodlarını kullanarak bu toprağa önce ekonomik yatırımlarla sızmaya çalışmıştı. Küçük kasabalarda bile Banko Di Roma'nın şubeleri açılmış, toprağı işleyen halka rehin karşılığı borç para verilmeye başlanmıştı. Osmanlı hükümeti vergi alırken, İtalyan bankası borç veriyor, bu da halkın ilgisini çekiyordu. Oysa terhin edilmiş toprakların çoğu yavaş yavaş bankanın tasarrufuna geçiyordu. Banka şubelerini, İtalyan okul ve hastanelerinin kurulması ve misyoner akını izliyordu. Trablus limanlarına aylarca bir Osmanlı vapuru gelmezken, İtalyan taşıtları ucuz ve sürekli seferler yapıyorlardı. Buna rağmen halkta yine de Turgut Reis'in ve halifenin ülkesine karşı içten bir bağlılık vardı. İtalyan saldırısından birkaç ay önce Hamidiye kruvazörünün Trablus'a gidişi coşkun gösterilerle karşılanmış, bu ilgi İtalyanlar'ı kuşkulandırmıştı. Şartlar, yıllardan beri hazırlanan bu saldırının bir an önce yerine getiril-

mesini gerektiriyordu. Bu süre içinde İtalya, dış politika alanında bütün imkânları sağlamıştı. Bilindiği gibi I. Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa iki kampa ayrılmış ve İtalya son ana kadar Almanya ve Avusturya ile yaptığı üçlü birleşmeyi korur görünmüştü. Oysa İtalya'nın bir parçası saydığı ve hâlâ Avusturya'nın elinde bulunan toprakları geri almak için fırsat kolluyor ve çıkarları bakımından «İngiltere - Fransa - Rusya» ittifakına daha yakın görünüyordu. Tunus'un işgalinden sonra Fransa ile bozuşmuş ve nihayet Trablusgarb'ın ilhakı projesini Fransa'ya kabûl ettirmişti. Yine aynı pazarlığa dayanarak Avusturya'nın Bosna ve Hersek'i ilhakını hoş görmüştü.

HAKKI PAŞA KABİNESİNİN SORUMLULUĞU

Hakkı Paşa genç bir hukuk ve iktisat hocası olarak şöhret yapmış, mesleği ile ilgili önemli görevlerde bulunmuştu. 1909'da Roma elçiliğinden sadârete getirildi. Daha Sirkeci garına geldiği gün, işleyeceği politikayı «adalet ve ihsan» olarak özetlemişti. Fakat sadâreti, İttihad ve Terakki fırkası ile muhalefetin en ziyade boğaşlaştığı bir döneme rastladığından, dediğini kısa bir süre bile yerine getiremedi.

Meşrutiyet'ten sonra işbaşına gelen genç neslin önemli bir temsilcisi sayılan Hakkı Paşa, günlük hayatı ve davranışlarıyla halkın o güne kadar benzerini görmediği ve yadırgadığı bir sadrâzam olmuştu. Meselâ Beyoğlu caddesinde yaya geziyor, tiyatroya ve yeni açılan sinemaya gidiyor, tatilini Avrupa'da geçiriyor, yabancı elçilerin akşam yemeklerinde bulunmaktan ve briç oynamaktan hoşlanıyordu. Roma elçiliğinden sadârete geldiği için olacak, Istanbul'daki İtalya elçisi ile samimî bir dostluk kurmuştu. Bu dostluk İtalya savaşından sonra çok yerilmiş, hattâ ültimatomun verilmesinden bir gece evvel sadrâzamın yine bir İtalyan'ın evinde oyun oynadığı söylentisi günlerce sürüp gitmişti.

İtalya'nın Akdeniz ve Afrika'daki gaye ve emellerini bilmek için hukuk profesörü veya hariciyeci olmaya lüzum yoktu. Bunlar zamanın yerli ve yabancı gazetelerinde sık sık eleştirilen konulardı ve şüphesiz Hakkı Paşa da bu gerçekleri biliyordu. Nitekim kabine arkadaşı Necmeddin Molla, paşanın bu konuyu kabine toplantılarında zaman zaman dile getirdiğini açıklamıştır. Bu gerçeğe karşı, Hakkı Paşa kabinesi, iki yılı aşkın görev süresinde Trablusgarb'ın korunması için önemli bir tedbir almamış, üstelik İtalyan elçisinin baskısı ile Vali İbrahim Paşa'yı geri çekmek, yerine tayin edilen valiyi uzun süre görevi başına göndermemek, Abdülhamid zamanında Trablus'da bulunan askerî kuvveti azaltarak, dört taburunu çekip Yemen'e göndermek gibi hatâlar işlemişti.

İtalyan saldırısı üzerine Osmanlı meclisindeki Trablusgarb milletvekilleri, Hakkı Paşa ve arkadaşlarının divân-ı Âli'ye verilmesini istemişlerdi. Hakkı Paşa elçilikle Avrupa'ya gönderildi, orada öldü.

İtalyanlar'ın Trablusgarb'ten naklettiği kadın - erkek yerliler.

Parlak bir gazetecilikten vatan hâinliğine kadar düşerek linç edilen bir münevverin hayat hikâyesi

Ali Kemal

Yazan: Şemsettin Kutlu

Yakın tarihimizin enteresan simâlarından biri de, şüphesiz Ali Kemal'dir. Hayata çok başarılı yollardan girip, sonunda bunu çok kötü, hattâ feci şekilde tamamlayan, birkaç doğu ve batı dilini mükemmel bilen, bu dillerin kültür ve edebiyatlarına da sahip bulunan, siyasî tarih sahasında hatırı sayılır bir şahsiyet olan Ali Kemal; başlangıçta pek aydınlık bir hayat vâdederken sonraları yavaş yavaş bulanmış, ömrünün son birkaç yılında ise karanlık bir çehre hâlinde göze çarpmıştır. Üniversite hocalığı, maarif ve dahiliye nâzırlıkları gibi pek önemli mevkilere de yükselmiş bulunan Ali Kemal'in hayatı — hele ilk yılları — değme macera romanlarına konu olacak kadar renkli ve hareketlidir. Bu sayıdan itibaren onun renkli başlayan, fakat tam bir fâcia ile biten hayat hikâyesini okuyucularımıza vermeye başlıyoruz.

XIX. YÜZYILIN ikinci yarısında «Istanbul bir başka Istanbul'du. Belki sonraları olduğu kadar gelişmiş, medenîleşmiş değildi; ama daha mesut, daha refahlı, hattâ belki daha muhteşemdi. Boğaz'da, her biri birer sanat eseri olan yalılar vardı. Süleymaniye gibi bazı semtlerde öyle konaklar göze çarpardı ki, her biri birer saray yavrusu idi. Camilerin parlaklığı daha bir başkaydı; sokaklar belki şimdikinden daha tenha, ama daha cana yakın, daha bir yerli idi. Esnaf, tüccar —Müslüman olsun, Hıristiyan olsun— daha çok Türk, daha çok Osmanlı idi...»

İşte o günlerin Istanbul'unda, Asmaaltı'nda pek büyük tüccarlar bulunurdu. Bu tüccarlardan biri de, Çankırı'nın Karapazar bucağından gelip 30 - 40 yıl içinde su gibi alınteri dökerek çalışıp çabalamış, nihayet kendini kabûl ettirmiş olan Hacı Ahmed Efendi'ydi. Hacı Ahmed Efendi mum ticareti yapıyordu. Galata'da büyük mumhaneleri vardı. Elektrik şöyle dursun, o zamanlar Türkiye'de daha gazyağı ile aydınlatma bile pek görünürlerde yoktu. Halkın büyük çoğunluğu geceleri mum yakarak aydınlanırlardı. Mumhaneleri tutunduğu için Hacı Ahmed Efendi hatırı sayılır bir servet edinmişti. Süleymaniye'de büyük bir konağı, Arnavutköy'de yalıları, ötede beride beş, on mağazası, hanı vardı. Çok çalışkandı. Sıhhati de yerindeydi. Sabahları erkenden kalkar, şöyle dört başı mâmur bir kahvaltı eder, sonra iş yerine gider, akşama kadar arı gibi çalışırdı.

Öyle pek okumuş yazmış değildi ama, çok zaman okumuş yazmışlarla, büyük adamlarla düşüp kalkardı. Sultan Mecid'in başmâbeyncilerinden İzzet Bey, Ferik Tâhir Paşa, Salih Zeki Paşa, Uncu Ali Efendi, Feyzi Paşa gibi birçok aile dostla-

rı vardı. Geceleri onlarla tadına doyulmaz sohbetler yapardı. Yardımsever bir adamdı; Çankırı'dan ve dolaylarından gelen hemşehrilerine her zaman kapısı ve sofrası açıktı. Onlara iş bulmakta da destek olurdu. Dinine samimiyetle bağlıydı. Halife olduğu için, padişaha da pek sadık, pek hürmetkârdı. Selâmlık günlerinde Sultan Abdülaziz'i, uzaktan uzağa olsun görmek, onda derin bir gurur ve sevinç uyandırırdı.

Her samimi halk adamı gibi devletine ve devletini temsil eden padişahına çok düşkün olan Hacı Ahmed Efendi'yi bir gün bir olay tâ ciğerinden yaralamıştı: Bu olay Abdülaziz'in tahtan indirilmesiydi. İş yalnız bununla kalsaydı yine neyseydi. Tahttan indirilmesinden beş, altı gün sonra da —O zaman hemen herkes bunu böyle kabûl ediyordu— kendisini pek zâlimce öldürmüşlerdi. Geniş yığınların yüreği bu olaylarla öylesine dağlanmıştı ki, birkaç gün içinde pek yanık bir ağıt da düzenlenmişti. Artık kıyıda köşede pek çok kimse:

Beni tahttan indirdiler,
Beş çifteye bindirdiler;
Topkapı'ya gönderdiler.

Uyan Sultan Aziz uyan,
Kan ağlıyor bütün cihan...

mısrâlarını ağlaya ağlaya okuyup, yas tutuyordu.

BİR YARAMAZ ÇOCUK

Bugünlerdeydi. Hacı Ahmed Efendi'nin, o zaman dokuz yaşlarında bulunan Ali isimli oğlu, bir sabah vakti, sabah namazını kılıp bitiren babasının da bu mısrâları çağırarak hüngür hüngür ağladığını duymuş, ağırbaşlı babasının böyle ağladığını ilk defa duyup gören çocuk, bu durum karşısında iliklerine kadar titremişti...

Ali 1867'de doğmuştu. Evde, babasının otoritesinden ne kadar korkar, ne kadar uslu, uysal dururşa, sokakta da aksine, kıyasıya haşarılık ederdi. Zeki, fakat ele avuca sığmaz, afacan bir şeydi. Belki de bu sebepten olsa gerek, daha pek okuma çağına gelemeden kendisini yakındaki mahalle mektebine başlatmışlardı. İki yıl kadar devam ettiği bu okulda epeyi sopa yemiş, falakaya yatmıştı ama, çat pat okumayı da öğrenmişti. Bu mahalle mektebinden sonra Ali, «Kapdânpaşa» adlı biraz daha değişik bir okula verilmişti; fakat felâketli günlerin gelip çatmasıyle bu okul da kapanmak zorunda kalmıştı. 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı'nda Rumeli'de çözülen orudumuz yüzünden İstanbul'a korkunç bir muhacir akını başlamıştı. Okulların, camilerin çoğu bunlara barınak yapılırken, «Kapdânpaşa» da böylece elden gitmişti. Ama babası Ali'yi mutlaka okutmak, adam etmek istiyordu. Savaş bitip de ortalık biraz düzelince onu «Gülhane Askerî Rüşdiye»sine yazdırdı.

Yeni okul, Ali'nin Süleymaniye'deki evlerine oldukça uzaktı. Onun için, başlangıçta biraz düzenli gidip geldiyse de, sonraları devam işini yavaş yavaş tavsattı. Sokaklarda hayta, haylaz arkadaşlarıyla oynamak, ona okula gitmekten çok daha tatlı geliyordu. Bir seferinde, yoklamaya geç kaldığı için, ortaya yatırılıp adamakıllı bir meydan dayağı yedikten sonra, ertesi gün evinden çıkınca soluğu kafa dengi birkaç arkadaşıyle birlikte, dağda, kırda, bayırda aldı. Ertesi gün, daha ertesi gün derken bir haftayı doldurdu. Akşamları yorgun argın eve döndüğü zaman annesi, çocuğunun nasıl olup da böyle pestili çıktığına şaşıp kalırdı. Oysa Ali ve arkadaşları bütün günleri Kumkapı, Samatya, Yedikule dolaylarında sürtmekle geçirmekteydiler. Bir seferinde kayık tutup Kâğıthane'ye kadar uzandıkları bile olmuştu.

Ara sıra aklına esip de okula gittiği zamanlar sık sık dayak yiyor, sebepli sebepsiz hakaretlere uğruyordu. Matematik hocası bir Âsaf Bey vardı ki, nedense Ali'yi bir türlü sevmemişti. Bir gün yine derse kaldırmış, istediği cevapları alamayınca ağzını açıp, gözünü yummuştu. Öteki hakaretleri neyse ne ama, doğrusu —sarı saçlı olduğu için— «Tüyü bozuk sen de!...» deyişi Ali'yi çileden çıkarmıştı.

Ali, Ali Kemal olduktan, büyüdükten yıllarca sonra, bu okul günlerine ait hâtıralarını şöyle anlatacaktı:

«... Her ne ise; şöyle böyle derken bir sene içinde ancak altmış beş gün mektebe gittik. Lâkin senenin diğer günlerini yüzmek gibi, koşmak gibi en ciddî idmanlarla geçirdik. Saatlerce yürür, yine yorulmaz, dinlenmezdik. Koşar, yine yorulmazdık. Günde beş, on kere denize girer, yine takattan düşmezdik. Sarayburnu açıklarında bile yüzmeye kadar vardıktı. Uçurtmalar uçurur, kuşlar tutardık, mahalle mahalle kavgalara giderdik. Dünyayı hoş bulurduk. Kimseden korkmaz, yılmazdık. Şecâatle yaşamayı öğrenmiştik. Arkadaşlarımın çoğunu sonraları görmedim; ne oldular bilemem. Fakat bu serserice hayatın bana pek büyük yardımı oldu. O kadar ki, yine o Gülhane mektebi arkadaşlarımdan bazıları ile sonradan Mülkiye Mektebi'nde buluştuğumuz zaman, ilim ve irfan bakımından aramızda hiçbir fark yoktu; fakat sokak idmanlarının tesiriyle olsa gerek, ben hem fikren, hem de cismen onlardan çok daha canlı ve hareketliydim.

..VE OKULDAN KOVULUŞ

«Son sınıfta Gülhane Rüşdiyesi'ne bemen hemen ayak atmaz olmuştum. Her sabah Sarayburnu'na gider, denize girerdik. Arkadaşlarımdan bazıları yüzmekte pek mâhirdiler. Suyun altından bile on, on beş metre yüzerlerdi. Oralardan geçen karpuz yüklü kayıkları böylece denizin altından sarsarlar, karpuzlar denize dökülürdü. Sonra bizler, yüze yüze gider, dökülen karpuzları yağma ederdik. Zavallı karpuzcu kayığını akıntıya kaptırmamak için, ne karpuzları, ne de bizi takip etmezdi. Ama birgün içimizden Kumkapılı Mehmed adlı bir çocuğun kafasına bir karpuzcu, küreği ile fena hâlde vurdu. Arkadaşımız yaralanmıştı. O zaman bizler sahilden kayığı şiddetle taşlamaya başladık. Kayık akıntıya tutuldu. Alabildiğine kapılıp gitti; kayıkçı da yaralanmıştı. Nihayet iş mektebe aksetti. Birçok tahkikat yapıldı. Sonunda bu hâdisenin kahramanlarının biz olduğumuz meydana çıktı. Bu arada, aylardan beri mektepten kaçtığımız da belli oldu. Fakat bizler, mektebin semtine bile uğramadığımız için, olan bitenlerden habersizdik.

«Bir gün arkadaşlarımdan biri evimize geldi. Aileme, müdürlükten bir kâğıt getirdi. Bu kâğıtta, bir sene içinde mektebe ancak altmış beş gün devam etmiş olduğumuzdan başlayarak, şunu yaptığım, bunu yaptığım birer birer sıralanıyor; sonunda kovulmuş olduğum bildiriliyordu.

«Bu felâket beni üzdü mü, üzmedi mi? Doğrusu şimdi bunu hatırlamıyorum bile. Fakat gerçek olan şu ki, babama pek tesir etmedi; ancak zavallı annemi uzun uzun düşündürdü, hattâ ağlattı. Babamın niyeti beni Balkapanı'na yanına almak, kendisi gibi iş adamı yetiştirmekti. Böyle de yaptı. Çünkü biraz hesap kıvırıyordum, az çok okuyup yazıyordum. Onun mağazasında kâtiplik etmek için bu kadar bilgi de yeter de artardı bile...

«Şimdi artık sabahları seherden önce kalkıyorduk. Babamla birlikte Süleymaniye Camii'ne gidiyor, namazı kılıyor, cami derslerini dinliyorduk. Bu derslerin bir kısmı «İzhar», «Kafiye Şerhi» gibi şeylerdi. Hiç anlaşılmazdı. Fakat bir kısmı da «Gülistân», «Bahâristân»dı; bunlar yavaş yavaş hoşuma gitmeye başladı. Hele o âsûde, sessiz, temiz hayat içinde, sabahın erken saatlerinde hocanın sözleri

Ali Kemal'in son yıllarında yapılmış bir resmi.

nl dinlemeyi pek severdim. Bunlar çok kolaylıkla zihnime giriyordu.

«Yine boyle bir gündü. Camiden çıkmış eve donuyorduk. Kapıya yakın, komşumuz Başmâbeyncî İzzet Bey'e rastgeldik. Kapısının önune çıkmış, orada duruyor, gelen geçeni seyrediyordu. Bizi durdurdu. Nereden geldiğimizi anladıktan sonra bana cami derslerine dair bazı sualler sordu. Arkasından «Tuhfe-i Vehbî» ve «Gulistân»dan imtihan etti. Öteden beri hayalzlığımı bilirdi; okuldan kovulmuş olduğumu da duymuştu. Neticeden pek memnun olmalı ki, babama:

— 'Hacı Efendi; oğlunuz pek övle soyledikleri gibi degil, çok zeki. Baksanıza daha bu yaşta «Tuhfe»yi, «Gulistan»ı ne guzel ezberlemiş. Yazık gunahtır bu çocuğu mektebe gönder, Mekteb-i Mulkiye'ye yazdır'

«Dedi. Bu sözler babamın pek hoşuna gitmişti ama, işine de gelmemişti; çunku o beni ticarete alıştırmak, mağazada alıkoymak istiyordu. Ne var ki, İzzet Bey'in bu hatırlatması annemi heyecanlandırmıştı, hemen harekete geçti.

«Saraya mensup subaylardan bir dayım vardı; dayım, Hâfız Behram Ağa'nın da hususî kâtibi idi. Ara sıra bize gelirdi. Bir gün annem bu durumu ona açtı, yardımı için ısrar etti. Dayım, Hâfız Behram Ağa'dan aldığı bir tavsiye ile, beni aldığı gibi Mulkiye Mektebi'ne götürdü. Tavsiye mektubu öyle bir yerden geliyordu ki, müdür Abdurrahman Bey, artık bana hangi mektepten mezun olduğumu, şunu bunu sormadı bile.

«O yıl yatılıya çevrilen Mulkiye'ye ben de yatılı olarak kaydolunmuştum. O mektebe girdikten sonra kısa zamanda, eskisinden tamamen değışık bir insan oldum Şimdi dunyayı bambaşka bir gözle görmeye, düşünmeye, fikren ve ruhen yaşamaya başlamıştım. Çevreye karşı alâkam ve sevgim artmıştı. Eğlenceyi, zevki kitaplarda aramaya koyuldum. Kısa zamanda mektebi çok sevmıştım. Haftada bir gun eve gelıyor; geldiğimin ertesi günü âdeta koşar gibi mektebe donup derslerime sarılıyordum. Matematik ve fen derslerinde arkadaşlarımdan bıraz geriydim; fakat cami derslerinin kuvvetiyle Farsça'da, Arapça'da, Turkçe'de onlardan ustündum ..»

Gerçekten de, Mulkiye Mektebi, sokakların bu haylaz çocuğunda çok kısa zamanda umulmadık bir değişme ve gelişme yaratmıştı. Şimdi artık eski - yeni edebiyata ait elıne ne geçerse dikkatle, susuzlukla, hattâ hırsla okuyordu. Okulun üst sınıflarında zamanın gazete ve mecmualarına yazılar gonderen, şiirler yayınlavan ve bunlarla oldukça şohret kazanmış bulunan bazı gençler vardı ki, Ali Kemal bunlara imreniyor, kendisi de onlar gibi olabılmek için çırpınıyordu.

Sevdiği derslerden biri de tarihti. Bu dersi, bır zamanlar Avrupa'ya kaçmış bulunan, döndükten sonra da adı birçok siyasî olaylara karışan «Mızancı Murad Bey» okutuyordu. Öteki arkadaşları gibi Ali Kemal de Murad Bey'i canlı bir hurriyet kahramanı gibi görüyordu. Öteki hocaları arasında Recaızâde Ekrem, Abdurrahman Şeref, Âsaf Bey, Boyacıyan Efendi gibi zamanın yüze gelen oğretım üyeleri bulunmaktaydı.

ALİ KEMAL'İN AŞKI

Mulkiye hayatı böylece tatlı bır duzende gıderken bır gün Ali Kemal, aşkın o zehırlı oku ile ilk defa yaralandı:

Bir perşembe akşamıydı. Evine dönmuş, odasına kapanmıştı. Okuduğu şiirlerin ve zamanının marazi romanlarının tesiriyle bır müddettir içi zaten bır tuhaf duygularla sarsılıyordu. On dördunu süren yaşının heyecanıyla, kımın için ve ne için olduğunu kesturemediği birtakım beyitler düzenlıyor:

Açar âğûşumu figan ederim,
Beni öldürdü iftiraak derim...

gibilerden bır şeyler söylüyordu. O gece de böyle hülya dolu gozlerle penceresinden dışarısını gözlerken birden, mahiyetini kestiremediği bır hisle temelinden sarsıldı. Karşı pencerede komşularının peri kadar güzel kızı duruyordu. Kız kendısinden bir, ıki yaş daha büyüktü. Kızı, çok kuçük yaşındayken birisiyle evlendirmişler; birkaç ay sonra bu adamdan zorla boşatıp başkasına vermişlerdi. Bu sefer de o yeni kocasıyle anlaşamamış, yeniden baba evine dönmuştu. İki kere dul kalmış bir kadındı ama yaşı daha on altı, on yedi sularındaydı Ali Kemal'in pencereden kendisine baktığını görünce yüzü birden aydınlandı; galıba tatlı bir tebessumle şöyle kaçamak bır de selâm yolladı. İşte bu hareketleriyle genç çocuğun dızlerının bağını çözdu. Şimdi Alı Kemal yerinde duramıyor, oturamıyordu, alev almış bir çıra benzeri alazlar saçıyordu.

Birkaç gün sonra kızla, dadısının odasında buluştular; uzun uzun, tatlı tatlı konuştular. Yalnız kaldıkları zaman — kaçamak tarafından — birbirlerinin ellerini de sıktılar..

O gece artık genç Mulkıyeli yeryuzunde değildi, göklerde uçuyordu. Yatağına girdi fakat ne mümkün? Gözlerine uykunun damlası gırmiyordu. Bazan dalar gibi oluyor, sonra ateşler içinde yeniden uyanıyordu. Bellısiz, fakat korkunç bir gızlı sevda bütün benliğını sarmış da sarmıştı

Ertesi gun okuluna döndükten sonra da o tatlı hayâl, gözlerinin önünde nazlı nazlı uçup durdu. Bu hayâl hem tatlı, hem de ezâ vericıydı. Bazen baskısını öylesine arttırıyordu ki, yüreği cayır cayır yanmaya başlıyor, gözleri sulanıyor, benzi sararıyordu. O altı gün, tatil gününü nasıl ettiğini bılemedi. Haftayı tamamlamıştı ama bunu bır de kendisinden sormalıydı. Son dersten sonra âzâd başlayıp da kendini sokakta bulunca, evine târifsiz bir acele ile, yüreği parçalanacakmış gibi vuraraktan koştu.

Fakat eyvahlar olsun!... Gelişını dört gözle beklediğini umduğu sevgılisinin yerinde yeller esmekteydi. Meğer zâlim kız — kocasıyle barıştırıldığı için — tekrar o adamın evine dönmüştü. Hem de ne dönüş? Bır selâm, bir «Allahaısmarladık» bile bırakmaksızın

Bu sefer sevda acısı, daha değışık ve daha acılı duygularla benliğini bulandırmıştı. Zıt hisler kafasını alt üst ediyordu. Sabahlara kadar gozlerıne bır damla uyku gırmedi. Mevsim yaz başlarıydı. Dışarda tadına doyulmaz bir gece, pırıl pırıl bır mehtap çalkanıyordu. Her taraf nurlara boğunmuştu ama kendisinin içi zından mısâli kapkaranlıktı. Şâirlik yönü de adamakıllı uyanmıştı. Penceresini açtı; uzun uzun dışarıları seyretti:

Mektâba bakarım, yâr gelir hâtırıma

mısrâlarıyle başlayan şiirler yazmaya koyuldu Yureği gittıkçe daha bır yanıyor, daha bır erıyordu. Yazıp yazıp yanına koyduğu şiirleri:

Bitirdi ömrümu derd-i firâkı bir meleğin,
Ne söylesem ki harâbım, ne eylesem ki harâb

beytiyle tamamladı.

Genç Mulkıyeli'nin bu kısa süreli aşkı, kendisi için değılse bile, mazlum sevgilisi için gerçek bir facıa ile sona erdi: Kocasının devamlı hışmına, zulmüne dayanamayan gencecık, kòrpecık kadın; sonunda dalından hoyratça koparılmış bır gül goncası gibi vaktinden once solup örselendi. Vereme yakalanarak kısa bir zamanda ölüp gitti. Ölüp gıtti ama, ölmeden önce — dadısı aracılığı ile — genç Mulkıyeli'ye bir «Allahaısmarladık» demeyi, bır vedâ selâmı yollamayı da ihmâl etmedi.

On dört yaşının bu ilk aşkı Ali Kemal'ın yüreğinde yaşlılık yıllarına kadar yaşayacaktı. Hattâ, kımbılır belki de, üstü

Ali Kemal'in çalıştığı gazetelerden Peyâm-ı Edebî'nin ilk sayfası.

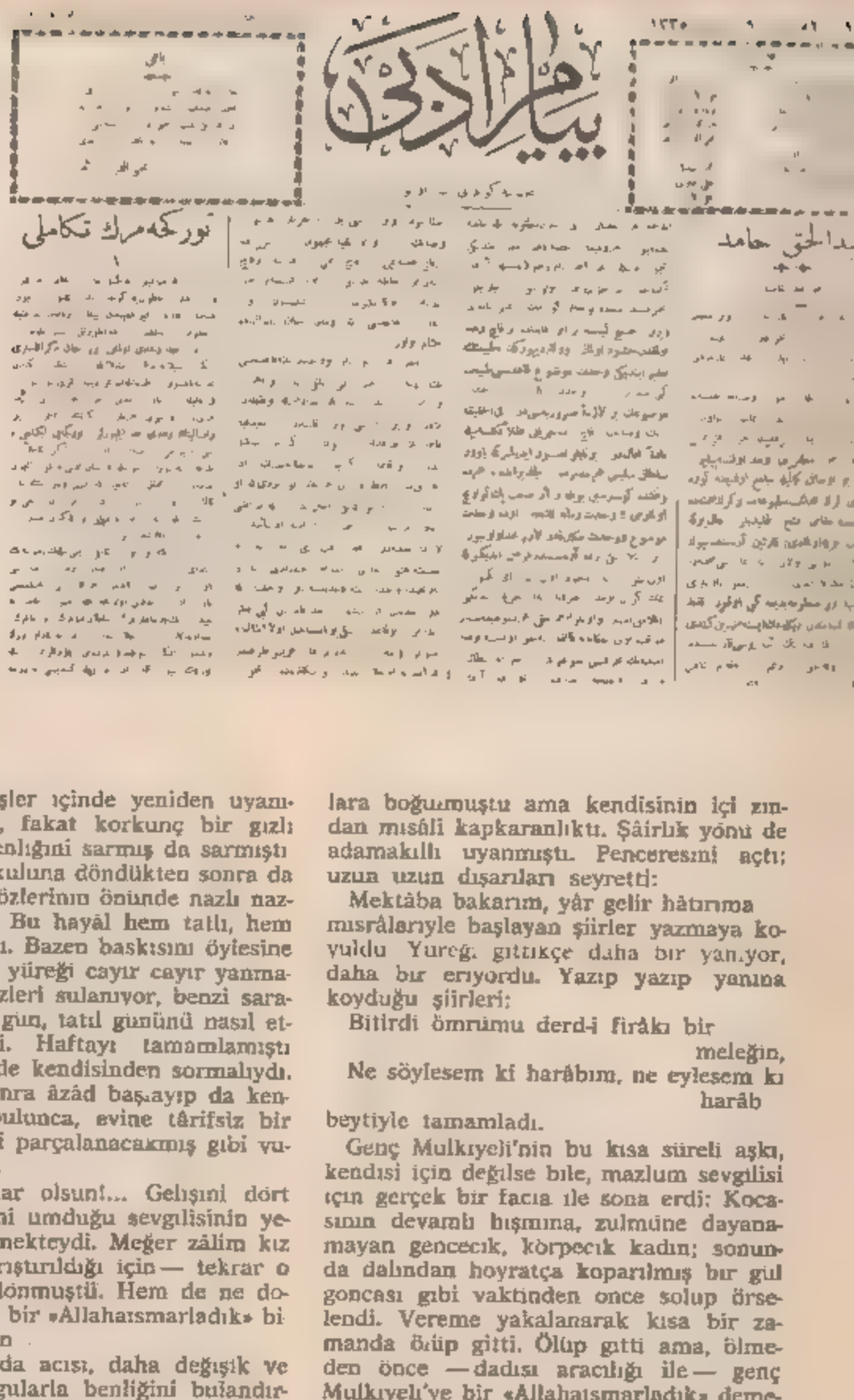

ne yağan taş yağmuru altında çırpına çırpına can verirken bile gözlerinde son olarak o ince, narin hayâl canlanacaktı

Artık Mulkiye'de yavaş yavaş üst sınıflara yükseliyordu. Gerçi genç Ali Kemal, hiç bir zaman birinci sınıf bir öğrenci olmamıştı. Bunun böyle oluşunda, onun gözünün — biraz da — okuldan fazla dışarda bulunuşunun tesiri vardı. Evet gözü dışarıdaydı ve bu «dışarı» dan kastedilen de basın hayatı idi. Şimdi en buyuk arzusu, imzasını, zamanın dergi ve gazetelerinde gormekti. Bazı denemeler yapmış, gerekli yerlere yollamış, buralardan ümit verici cevaplar da almıştı. Ama ne olursa olsun yine de bir öğrenci idi ve bir öğrenci olarak onu çok heyecanlandıran olaylardan biri de yıl sonlarında yapılan «Tevzi-i Mukâfat Merasimleri» idi.

Bu merasimler gerçekten pek debdebeli olurdu. Okulun bahçesinde, o günün şerefine çadırlar kurulur, ipler gerilir, bu iplere türlü çeşit dövizler yazılırdı. «İlmin rütbesi, rutbelerin en yukseğidir» gibilerden vecizelerle donatılmış bu dövizlerin altına sıralar dizilir; devlet buyuklerinden, hatırlı öğrenci velilerinden birçok misafirler gelirdi. Bu merasimlerin önemi o derecede idi ki, bizzat Sultan Abdulhamid — kendisini temsil etmek üzere — başkâtibini yollardı. Başkâtip beraberinde, padişahın derece alanlara hediye etmek üzere yolladığı, pek kıymetli hediyeler getirirdi.

Merasim başlayınca, ortaya konulan masaya okul muduru geçer; baştan başa padişahı medheden, ona dualar okuyan bir nutuk verir, sonra öğrencilere başarılar dilerdi. Bu nutka o yılın birincisi olan öğrenci cevap verir, nihayet mukâfatlar dağıtılırdı. Ali Kemal, böyle büyük mükâfatlara hiçbir zaman nâil olamamıştı. Yalnız, yıl içinde, hafta sonlarında dağıtılan «Tâhsin», «Aferin» gibi kuru kâğıtlardan birkaç tanesini elde edebilmişti. Hattâ bir kere, sınıfa gelip ciddiyetle bunları dağıtan bir öğretmene — onun bile duyabileceği şekilde — «Yâ Rabbî, bu aferin ne tükenmez hazinedir?» şeklinde mırıldanmış, bu yüzden başı derde girmişti

GÜLŞEN MECMUASI

Mulkiye'nin üçüncü sınıfındayken bir gun kendisini sevinçlere boğan bir teklif karşısında kaldı. Yaşı on altıydı ama artık adı gazete, dergi sahifelerinde oldukça sık geçiyordu ve okuldan çıkar çıkmaz soluğu Bâbıâlî caddesinde, kitapçı dukkânlarında alıyordu. O zaman kitapçılar içinde Türk asıllı olanı hemen hemen yok gibiydi. Kitap basma işlerini azınlıklara mensup kimseler yurutuyorlardı Bunlardan en tanınmışları da Arakel, Karabet, Kasbar, Kirkor Ohanes Efendiler'di. İşte onu sevinçlere boğan teklifi, bunlardan Kirkor Efendi yapmıştı

— «Ali Kemal Efendi, demişti. Haftalık bir mecmua çıkarmak istiyorum; bunun idaresini üstünüze alır mısınız?

Alma da ne demek? Genç Mulkiyeli hemen o hafta paçaları sıvadı; yakın bir arkadaşının da yardımı ile «Gulşen» adlı dergiyi kurdu. Derginin bütün masraflarını kitapçı Kirkor görüyordu

İşin garibi, daha on altısındaki bir çocuk tarafından yönetilen «Gülşen» edebiyat dunyasında katırı sayılır bir alâka ile karşılanmıştı. Zamanın bellibaşlı gazeteleri ve dergileri; bu arada en buyukleri, otorite sayılanları, meselâ «Saadet» ve «Tercuman-ı Hakikat», bu genç meslektaşları için pohpohlu tebrikler yazmışlardı. Başta Muallim Naci olmak üzere, tanınmış edib ve şâirler «Gulşen» e yazılar bile gönderiyorlardı. Muallim Naci, ayrıca, bir kıt'asında'

Erbâbına hoş bir armağandır,
Takdıre sezâ risâleniz var
Her Cuz'-ı fevâid-âverinde
Bırkaç okunur makaleniz var

demişti

Ancak ne var ki, dördüncü sayıdan sonra arkadaşı onu dergide yalnız bırakmış, beşinci sayıdan itibaren kendisine katılan bir başkası da vefasız çıkmıştı. Şimdi derginin bütün işleri Ali Kemal'in sırtına yuklenmişti. Her sayıyı edebi yazılarla, şiirlerle doldurmak çok zorlaşmıştı Bu yüzden o, edebiyatla hiç alâkası olmayan şeylere de el atmaya mecbur kalıyordu. Meselâ bir keresinde «Tütün» hakkında bir yazı döşenmişti. Yazı uzun olsun diye tütünün tarihçesinden, ekiminden, biçilmesinden, fabrikasyonundan kıyasıya söz ediyor; sonunda bahsi onun zararlarına getirerek, konuyu — pek zarif ve mâhirâne olduğunu zannettiği — şu cumle ile tamamlıyordu

— «İşte ey okuyucu; biz size bu kadar söz söyledik, nasihatlar verdik. Eğer bu kadar sözlerimizden ibret alarak hâlâ elinizdeki sigarayı söndürüp atmadınızsa size de teessufler ederiz».

Ama nafile .. «Gülşen», yavaş yavaş solmaya, sararmaya, tirajdan duşmeye başlıyordu. Bunun üzerine on altı yaşındaki yaman edib, yeni konularla, yeni hareketler yaratmak ihtiyacını duydu. Derginin tirajını yukseltmek için başvurulacak en iyi çare; edebî münakaşalar açmak, bir muddet önce geçen Ekrem - Naci çekişmesi gibi gürultü patırtı çıkarmak, böylelikle okuyucuların heyecanını avlamaktı. Tam bu sırada boyle bir fırsat da çıktı

Ali Kemal (ortada oturan) Mülkiye'de arkadaşlarıyla.

O sıralarda Menemenlizade Tâhir Bey «Gayret» adlı bir edebiyat dergisi çıkarıyordu. «Gayret» her bakımdan «Gulşen» den üstündü ve burada Nâmık Kemal, Abdulhak Hâmid gibi imzalara da sık sık rastlanıyordu. «Gayret» le kapışmak arzusuyla yanan Ali Kemal, bir gun bu dergide Takır Bey'in bir «Tevhid»ini gördu. Genç ve ateşli Mulkiyeli, bu manzumede şöyle hatırı sayılır bazı «lafız hataları» buldu. Hemen kaleme, kağıda sarıldı «Büyük bir cür'et yahut küçük bir dikkat» başlıklı uzun, dehşetli bir tenkid yazısı donattı. Asıl gaye, Tâhir Bey'in dergisiyle çatışmaktı ama, doğrusunu söylemek gerekirse, bu tenkitte çok isabetli noktalar da bulunmaktaydı

Menemenlizâde Tâhir Bey, bu okul çocuğunun yazısına adamakıllı içerlemişti, ağır ve hakaretli bir yazıyla karşılık verdi. Doğrusu işler yolunda gidiyordu. Zaten istediği de buydu. «Cevabın cevabı» başlığı altında bir yazı daha yazdı. Attığı bir taşla iki kuş vurmuştu: Bu münakaşa — umduğu gibi — hem «Gulşen» in satışını yeniden arttırmış, hem de kendisine şöhret sağlamaya başlamıştı.

«Gülşen» in devamı, bu çeşitten, gurultulü yazılara bağlı olduğuna göre Ali Kemal bu sefer, arayıp tarayarak, Hoca Hayret Efendi'ye çatmaya karar verdi Hoca Hayret Efendi, zamanın tipik bir adamıydı. Eski edebiyata şiddetle bağlı, yeni edebiyata şiddetle aleyhtardı. Genç mulkiyeli, dergideki yeni ortağı Ali Ferruh ile, Hayret Efendi'yi hicvetmeye karar verdi. Önce Ali Ferruh

Karagöz, arkadaşın Con beye çıkmış sesi var;
Yürü sor hatırını, rahatı yok, nezlesi var.
Hayret . esvabı meşemmâlı değil, atlesi var,
Herkesin bir revişi, her revişin bir kesi var. .

Mısrâlarıyla, Hayret Efendi'ye hucuma girişiyor; Ali Kemal de, ona nazire şeklinde ve'

Kimi yan yan, çağanoz-vârî nümayişle gider,
Kimi de sağa sola kotra gibi volta eder,
Seyreden bunların ahvâlini **Hayret** ile der
Herkesin bir revişi, her revişin bir kesi var..

tarzında sozlerle, yaşlı ve asabî adamı sarakaya alıyordu

(Devamı var)

Topkapı Sahil Sarayı Yangını

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

İSTANBUL'UN fethinin hemen tezine Fâtih Sultan Mehmed ilk sarayını şehrin göbeğinde bugün, Beyazıt Meydanı Hurriyet Meydanı dediğimiz yerde kurdu

Oğlu II. Sultan Bâyezid, o sarayın karşısındaki meydanla etrafında bir buyuk cami, bir imâret, bir medrese, bir hamam yaptırdıktan sonra mevki, «Beyazıt» adını aldı

YENİ SARAY

Beyazıt'taki sarayın etrafı kale duvarı gibi yüksek bir duvarla çevrilmiş olduğu hâlde, bir padişahın şehir içinde oturması mahzurlu görüldü. Fâtih, kısa bir müddet sonra şehrin ucunda, Boğaz, Halıç ve Marmara'nın birleştikleri noktada çok güzel bir yerde yeni bir sarayın ilk binalarını, bugün kendi adına nisbetle anılan «Fâtih Sultan Mehmed Köşkü» ile enderûn ağaları dairelerini yaptırttı. O binalarla birlikte geniş bir sahayı kale duvarı ile çevirerek şehirden tamamen tecrid etti

Bu yeni sarayın kale duvarlarının deniz kenarındaki kısmı, Bizans'ın eski surları idi. Fâtih'in yaptırttığı kara tarafındaki kale duvarı, Ahırkapı civarından başlıyor, Ayasofya önüne çıkıyor, oradan Soğukçeşme'ye inerek kıvrılıyor, Demirkapı denilen yerde de tekrar Bizans'tan kalan duvara bağlanıyordu, bu kale duvarına «Sûr-ı Hâkaanî» adı verildi. Sûr-ı Hâkaani üzerinde sarayın üç büyük kapısı vardı: Ahırkapı tarafında «Otluk Kapısı», Ayasofya karşısında «Bâb-ı Humâyûn», öbür ucunda da «Demir Kapı»

Bizans surlarından sarayı denizden çevirmiş olan kısımda da iki büyük kapı vardı. Birinin karşısında sarayın balık ihtiyacını sağlamak için büyük bir mîrî dalyan kuruldu, kapıya da «Balıkhâne Kapısı» denildi. Birinin önüne de Istanbul'dan gelip giden donanmayı selâmlamak için selâm topları yerleştirildi, o kapıya da «Top Kapısı» ismi verildi. Şehrin denize doğru uzanmış o ucuna da «Sarayburnu» denildi

Yeni sarayın yapısı bitince «Sarây-i Cedîd-i Âmire», kısaca «Yeni Saray» adını aldı. Beyazıt'taki saraya da o tarihten sonra «Eski Saray» ismi verildi.

Eski Saray, ölen yahut tahttan indirilen padişahların anaları ve zevcelerine ikametgâh olarak tahsis edildi. Âdeta, eski haşmetli kadınlara muhteşem bir kadınlar mahbushânesi oldu. Bu durum, 1826'da Yeniçeri ocağının kaldırılmasına kadar devam etti Ocak kaldırılıp, «Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye» adı ile Türkiye'de yeni ordu teşkilâtı kurulunca, Eski Saray ordu emrine verildi ve seraskerlik sarayı oldu. Abdulmecid zamanında yıkıtıldı, yeni bir seraskerlik konağı yapıldı, bu konak sonra harbiye nezâreti oldu, Cumhuriyet devrinde de üniversiteye verildi.

SÂHİLSARAYI

XVIII. yüzyılda Yeni Saray'da deniz kenarındaki Top Kapısı'nın bulunduğu yerde, I. Sultan Mahmud zamanında büyük bir ahşap sâhilsaray yapıldı ve yanındaki kapıya nisbetle «Topkapısı Sâhilsarayı» denildi. O tarihten sonra halk ağzında bu isim yavaş yavaş Yeni Saray'a yamandı. Temeli XV. yüzyılda atılmış ve asırlar boyunca yeni binalarla ve bilhassa büyük bir harem dairesiyle büyümuş ve zamanımızda da muze olmuş Yeni Saray, «Topkapı Sarayı» adını aldı

Asıl Topkapı sâhilsarayı, geçen asır ortalarında içinden çıkan bir yangında yanmıştır. Yangını, devrin gazetelerinden «Ceride-i Havâdis» şöyle kaydediyor

«Cenâb-ı Hak eyyâm-ı ömrü devletu şevket-i cihandârîyi efzûn buyursun. Pazartesi gunü saat dört buçuk sularında (alaturka saat, öğleye yakın) Topkapı Sâhilsaray-ı humâyûnunun harem dairesinden kazaen âteş zuhur etmiş olduğundan derhal kâffe-i vukelây-i fiham ve memurîn-i kirâm ve asâkir-i berriye ve bahriyye-i şâhâne yetişip ve Der-saâdet'te mevcut olan tulumbalar cumle celbolunup, emr-i itfâsına fevkalâde sarf-ı mesâi ve gayret olunmuş ve eşyanın tahlıyesi için Tersâne-i Âmire'den ufak vapurlar getirilmiş ve her türlu tedâbir ıcrâ kılındığı halde, rüzgârın kemâl-i şiddeti cihetiyle çare bulunamayarak sâhilsaray-ı mezkûr muhterik olmuş ve saray bahçesinde Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne ittihaz olunan kışlanın karşısında kâin zâbitan dairesine de sirayet ederek orası dahi yanmıştır ..»

27 Safer 1280, Çarşanba

Tarih gazete nushasına aittir, yangının tarihi 25 Safer olması lâzımdır; Milâdî takvim ile 11 ağustos 1863'tür. Sultan Aziz'in ilk padişahlık yıllarına rastlar.

Yüz yıldan fazla bir zamandan beri bir gazete koleksiyonunun içinde gizlenmiş bu satırlar ilk defa olarak gun yuzune çıkıyor sanırım

Yanan bu sâhilsarayın Abdülmecid zamanında yapılmış resimleri vardır, hiç tereddüt etmeden yazıyorum, Istanbul sularının en muhteşem sâhilsarayı idi; içinde kim bilir ne kıymetli eşya, hâtıralar mahvolup gitti.

Topkapı Sarayı'ndaki köşklerden biri.

II. Abdülhamid Devrinde

Türk Basını

Yazan: Bernard Lewis
Türkçesi: Öz Dokuman

SULTAN Hamid'in saltanatı sırasında dıkkati çekici bir gelişme yayın hayatında oldu. Bu devirde, Abdulaziz zamanında konan sansür, daha da sıkılaştırıldı, sadece gazetelere değil, her turlu yayına tatbik edildi. İlk zamanlarda, gazete ve dergilere az da olsa bir yorum yapma serbestliği verilmişti. Ama bu, hemen kısıldı, sansur en şiddetli bıçimde uygulanmaya başladı. İşte birkaç örnek Hal'edilen Sultan V. Murad'dan bahsetmek yasaktı; bir hükümdar ve devlet adamına karşı yapılan suikasti yazmak çok tehlikeliydi. Bir Turk gazetesi, bu yüzden, 1903 yılında, Sırp kral ve kraliçesinin hazımsızlıktan dolayı öldüğünu yazdı. Aynı şekilde, Avusturya İmparatoriçesi Elizabeth'ın zatürreden, suikaste kurban giden Amerika Cumhurbaşkanı McKinley'in de şirpençeden öldüğü yazıldı. II. Meşrutiyet'in arifesinde, yayınladığı bir eserde Paul Fesch, Türkiye'deki basının durumunu şöyle anlatmaktadır:

«30 yıldır, Türkiye'de basın hemen hemen yok gibidir. Yayınlanan birçok gazete vardır ama, sansurün keskin makası, basını âdeta kuşa benzetmiş, gazete ve dergileri zayıf bir duruma sokmuştur. Cesaret etsem, basına hadım edilmiş gazeteler diyeceğim. Basın acınılacak durumda. Türk gazetecilerinin, bu alçaltıcı duruma zor dayandıklarını, anlıyorum. Büyük bir sabırla bu küçültücü durumun kalkmasını ve kabiliyetlerini ispat edecekleri günun gelmesini bekliyor».

Sultan Hamid devrindeki gazete ve dergilerin, kötü duruma rağmen, Turk basınını yenileştirdikleri de inkâr edilemez. Türkler, artan gazete ve dergi sayesinde Avrupalılar gibi günlük gazete okuma alışkanlığını kazandılar. Munevverlerin arzusunu tatmin etmek için, gittikçe fazla sayıda basılan kitaplar ve periyodikler de en az gazeteler kadar önemliydi. II. Abdulhamid'in tahta çıktığı yıllarda, Istanbul'da faaliyette bulunan az sayıda matbaa vardı. 1883 yılı salnâmesinde, Istanbul'da 54 matbaanın çalıştığı yazılmaktadır. Halbuki bu rakam, 1908 yılında 99 a ulaşmıştır.

Bu devirde kitap yayınlamak da sıkı bir sansüre bağlıydı. Ne var ki, sansure rağmen, yayınlanan kitap sayısı bir hayli artmıştır Jön Türkler'in lideri Murad Bey, bir eserinde Sultan Hamid'in ilk 15 yıllık saltanatı sırasında, Turkçe olarak 4.000 kitabın basıldığını yazmaktadır Bunlardan 200'ü dinî eser, 500'ü sözlük ve gramer kitabı, 1.000 tanesi okul kitabı ve ilmî eser, 1.000 tanesi tiyatro, roman ve şiir, 1.200'un üstünde de kanunlar, kararnameler vs lerdir.

Basılan kitapların en önemlileri edebi eserlerle, basitleştirilmiş ilmi kitaplardı. Siyasî faaliyet ve düşünceleri yasaklanan Türk aydınları, «saf edebiyata» veya ilmi konulara dönüyorlardı. Her iki alanda da Sultan Hamid devri, yetişen üstün kabiliyetler sayesinde, büyük bir gelişme göstermiştir

Bu devrin en tipik sıması, Ahmed Midhat'tır (1884 - 1912). Yoksul bir çuhacının ve Çerkes bir ananın oğlu olan Ahmed Midhat gazetecı, tarihçi, romancıydı. Niş'te rüşdiyeyi bitirdi; ağabeyi burada bir hükumet memurluğuna getirilmişti. Ahmed Midhat da memurluğa başladı. Bir yandan da özel olarak eğitimine devam ediyor, Fransızca öğreniyordu. Midhat Paşa'nın dikkatini çeken Ahmed Midhat, onun maiyetine girdi, Tuna ve Irak eyâletlerinde bulundu

Ahmed Midhat, 1871 yılında, memurluğu bırakarak, kendisini tamamiyle yazı ve sanat hayatına verdi. Gazetecilikte Genç Osmanlılar'la işbirliği yaptığından 1872 yılında Rodos adasına sürüldü. 1876 yılında Sultan Aziz'in hal'inden sonra Istanbul'a döndü ve tekrar yazarlık ve gazeteciliğe başladı. 1877 yılında Sultan Hamid'in tahta çıkışını öven bir kitap yayınladığından dolayı, Matbaa-i Âmire ve Takvim-i Vekaayi gazetesinin başına getirildi. Bundan sonra da birçok resmî görev aldı.

Ahmed Midhat'ın siyasî davranışları, Genç Osmanlılar ve hür düşünürlerle arasını açmış, bir zamanlar birlikte çalıştığı arkadaşlarıyla bozuşmasına sebep olmuştur. Zaten 1908 Meşrutiyeti'nden sonra, Ahmed Midhat resmî görevlerinden çekilerek emekliye ayrıldı; buna rağmen birçok yazarın sert tenkidlerinden kurtulamadı. Son yıllarında ise hocalık yapmıştır

Ahmed Midhat, üstün edebî kabiliyeti olan bir yazar değildir; hele, Sultan Hamid rejimiyle olan sıkı bağları, pek çok Türk aydınının nefretini üzerine çekmiştir. Bununla birlikte, Ahmed Midhat'ın Türk kültür hayatının gelişmesindeki rolu inkâr edilemez

Ahmed Midhat'ın çeşitli gazetecilik faaliyetleri arasında en önemlisi, günlük Tercüman-ı Hakikat gazetesini yayınlamasıdır. 1878 yılında kurulan gazete, uzun yıllar yayın hayatında kaldı. Tercüman-ı Hakikat gazetesinde, kısa bir sure 1882 - 1884 yılları arasında edebî ilâve verildi. Bunu tanınmış yazar Muallim Naci yönetiyor-

Sultan Hamid devrinde Paris'e kaçarak orada Meşveret gazetesini çıkaran Ahmed Rıza Bey, Paris'te arkadaşlarıyla çalışma odasında.

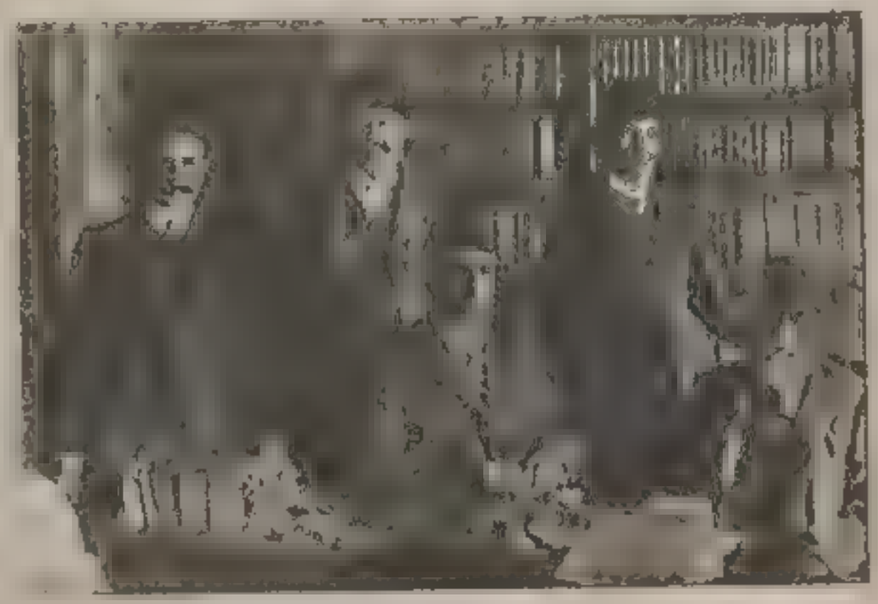

du. Rüşdiye öğrencileri için de verilen ilâve oldukça önemlidir.

Gazetenin hemen hepsi, Ahmed Mıdhat tarafından yazılırdı! Ahmed Mıdhat, makaleler, fıkralar, tefrikalar, tercume ve adapteler yazar, gazeteyi doldurmaya çalışırdı. Bunun yanısıra 150'den fazla roman ve kitap yayınlamıştır. Kitapları genel olarak ikiye ayrılır: Romanlar ve basitleştirilmiş ilmi eserler.

Romanları pek çok okuyucu tarafından beğenilmiş ve tutulmuştur. İkinci tip eserleri ise tarih, felsefe, ahlâk, din ve buna benzer konudaki kitaplardır. Ahmed Mıdhat, Batı'nın modern görüşünü ve ilmini sadeleştirerek Türk okuyucusuna aktarmakta ustaydı. Bunlar arasında üç ciltlik Cihan Tarihi ve 1871 - 81 yılları arasında yayınladığı 14 ciltlik Avrupa ülkeleri tarihi önemli yer tutar.

SERVET-İ FÜNÛN DEVRİ

Ahmed Midhat'ın çağdaşlarından biri de Ebuzziya Tevfik'tir (1849 - 1913). Ondan oldukça farklı bir görüşe sahip olan Ebüzziya Tevfik, küçük yaşta Şinasi ve Nâmık Kemal ile tanışmış, Genç Osmanlılar'la aynı görüşü paylaşmıştır. O da diğer aydınlar gibi 1872 yılında Rodos adasına suruldu.

Sultan Hamid'in tahta çıkışından sonra İstanbul'a dönen Ebuzziya Tevfik, padişahla iyi geçindi; Sanayi-i Nefise Mektebi müdürlüğüne ve Şûrây-ı Devlet âzâlığına getirildi. Ne var ki, Ahmed Mıdhat kadar yumuşak başlı olmadığından Sultan Hamid ile arası açıldı ve önce Rodos'a sonra da Konya'ya sürüldü. II. Meşrutiyet'ın ilânından sonra yeniden İstanbul'a gelen Ebüzziya Tevfik, Jön Türk devri basını ve parlamentosunda değerli hizmetlerde bulundu

Abdulhamid devrinde Ebüzziyâ Tevfik'in faaliyetleri daha çok edebî eser alanında olmuştur. 1879 yılına doğru, 15 günlük bir dergi yayınlamaya başladı; Ebuzziyâ Tevfik kütüphanesi diye bilinen yüzlerce kitabın da tercüme ve telif, basımını sağladı. Türk edebiyatı ve tarihiyle ilgili yazılarının yanı sıra, Napoléon, Buffon ve Gutenserg'e ait eserleri de vardır. Ebüzziyâ Tevfik'in yazıları geniş bir okuyucu kitlesi tarafından okunuyordu; yeni neslin görüş ve fikirlerini geliştirmek bakımından büyük yararlar sağlamıştır.

Bu yıllarda yaşamış ünlü kişilerden biri de Ahmed İhsan (Tokgöz)dur (1869 - 1942). Ahmed İhsan, Mülkiye Mektebi'ni bitirdikten sonra memurluğa girmeyip gazetecilik ve yazarlığa başladı. İstanbul'da yayınlanan bir akşam gazetesinde — Servet gazetesi — tercumeler yapıyordu; derken, gazetenin ilâvesi olarak Servet-i Fünûn'u çıkarmaya başladı. Bir yıl sonra da gazeteden tamamiyle bağımsız olarak Servet-i Fünûn'u dergi hâlinde yayınlamaya koyuldu.

İlk sayısı 27 mart 1891'de çıkan Servet-i Fünûn, «resimli Osmanlı gazetesi» idi ve edebiyat, ilim, sanat, biyoğrafi, seyahat ve roman gibi konulara yer veriyordu. İlk sayıları, Fransa'da yayınlanan L'Illustration dergisinin hemen aynıydı ve gerek metin, gerekse resimler bakımından yabancı kaynaklardan faydalanan resimli haber dergisi vasfındaydı.

Servet-i Fünûn gazetesi, devrin genç yazarları tarafından büyük bir ilgiyle karşılandı. Tevfik Fikret 1895 ocağında mecmuanın idaresini ele alınca, Servet-i Fünûn'un havası birdenbire değişiverdi. Tevfik Fikret, 1901 yılına kadar bu görevde kaldı, sonradan Ahmed İhsan ile anlaşamadığından ayrıldı

Aynı yıl, Hüseyin Cahid'in Fransızca'dan çevirdiği 1789 rejimi yazısı yayınlanınca kıyamet koptu, sansür derhal dergiyi kapadı. Birkaç haftalık yayın yasağından sonra derginin çıkmasına müsaade edildi ama en iyi yazarları uzaklaşmıştı. Bu yüzden Servet-i Fünûn artık eski etkisini kaybetti. II. Meşrutiyet'ten sonra bir süre günlük gazete olarak da yayınlandı.

Servet-i Fünûn, Tevfik Fikret'in neşriyat müdürlüğü yaptığı 6 yıl içinde devrin en ünlu yazarlarını toplamış, Türk halk efkârının şekillenmesine büyük hizmetler etmiş bir dergiydi. Türk okuyucusu ve aydınına, daha çok, Avrupa kültür hayatını tanıtmasında, özellikle Fransız kültürünü Turkler'e öğretmesinde büyük yararları olmuştur. Parnas ekolünü takip etmesine, fikirleri senbollerle anlatmasına rağmen muhteva bakımından ihtilâlci bir nitelığe sahipti

Servet-i Fünûn, siyasetle uğraşmamış, siyasî polemiklere girmekten kaçınmıştı. Yazarlarının mevcut rejime karşı sert fikirleri olmasına ve hele Tevfik Fikret'ın birkaç defa başı derde girmesine rağmen, bu, böyledir

Bu arada, 1886 yılında kurulan ve yayın hayatına başlayan haftalık «Mizân» dergisinden söz etmek yerinde olur. Kurucusu olan Murad Bey (1853 - 1912) ki Mizâncı Murad Bey olarak da ün yapmıştır, ilgi çekici tiplerdendi. Kafkasya'da doğan ve öğrenimini Rusya'da — muhtemelen üniversitede — tamamlayan Murad Bey, 1873 yılında Türkiye'ye gelerek yerleşti. O sıralarda Rusya'dan göç eden pek çok Musluman gibi kısa zamanda değerini göstererek Düyûn-ı Umûmiyye'de iş buldu

Daha sonra, buradan ayrılıp Mülkiye mektebinde tarih okuttu; hocalığı sırasında, öğrencilerinin hâtıralarına gore gerçeklerin üzerinde buyuk etkisi vardı. Kitapları ve haftalık Mizân dergisi sayesinde etkisini küçük sınıfı çerçevesinden dışarılara kadar yayabildi. Turk basın tarihi üzerinde yazılar yazan Ahmed Emin Yalman onun için, «aydın sınıfın önderi, devrin basınında üstün bir liderdi» diye bahsetmektedir.

Dergisi sansür tarafından kapanınca Mîzâncı Murad Bey, önce Mısır'a, sonra da Avrupa'ya kaçtı ve oradaki Genç Türkler üzerinde büyük bir otorite kurmayı başardı. 1887 yılında Sultan Hamid'e yaltaklanarak kendisini affettirdi ve İstanbul'a dönerek resmî bir memurluğa girdi.

TERCÜMÂN-I HAKİKAT VE SABAH

1890 - 91 yılında sansurun şiddetlenmesi dolayısıyle Türk gazete ve dergileri, sürgündeki Türkler tarafından Mısır'da, İngiltere'de, İsviçre'de ve Fransa'da gittikçe artan bir sayıda yayınlanıyordu. Gene de, siyasî yorum yapmanın ve ciddî siyasî haber vermenin yasak olmasına rağmen, İstanbul basını, okuyucunun fikirlerinin gelişmesine çalışmaktaydı

1891 yılında, Jön Türkler'in dış ülkelerde yaptığı yayın hareketleri, İstanbul basınını çeşitli şekilde etkilemeden önce, ülkede Türkçe günlük 6 gazete yayınlanıyordu. Birkaç yıl içinde, dış baskılar sonucu bu sayı üçe indi; bu üç gazete de sarayın sıkı kontrolü altındaydı. Bunlardan biri, Tercümân-ı Hakikat'ti. Öbür ikisi de İkdam ile Sabah gazeteleriydi. İkdam'ın 15

İttihad ve Terakki'nin Avrupa'da ikinci bir kolunu kuran, Prens Sabahaddin Bey.

II. Meşrutiyet'te Türk basınına bü
dokunan Ebüzziy Tevfik Bey (sağda

bın, Sabah gazetesinin 12 bin tirajı vardı. Bu rakamlar, bugünkü 100 ve 200 binlik gazetelerle kıyaslanırsa küçümsenebilir. Ama, o devirde, gazetelerin yaşaması için gerekli bir tiraj sayılıyor ve az sayıdaki elit sınıfı etkileyebiliyordu. Hattâ, yeni bir meslek olan gazeteciliğin gelişmesi ve geleceği bakımından da yeni yetişenlere mükemmel bir okul vazifesi görüyordu. Bu gazeteler, II. Meşrutiyet'in ilânına kadar yayın hayatlarını sürdürmeye muvaffak olmuşlar ve ondan sonraki dönemde de önemli rol oynamışlardır.

İLK İHTİLÂLCİLER

Bütün bunlara rağmen, Osmanlı hükümeti, muhalefettekiler de dahil, siyasi hak ve görevleri elinde bulunduran seçkin bir profesyonel kadronun elindeydi. İşte bundan dolayı, ihtilâlin öncüleri, devlet mekanizması içinde doğup yeşerdi; askerî ve sivil seçkin sınıfı yetiştiren okullarda, ilk ihtilâl tohumları atıldı.

Birçok Turk yazarı, Sultan Hamid mekteplerindeki ihtilâlci mayanın nasıl yeşerdiğini tasvir etmemişlerdir. Hele eyâlet mektepleri, sarayın kontrolunden uzak olduğu için buralardaki muhalefet daha da fazlaydı. Istanbul'daki Galatasaray Sultanisi, padişaha karşı menfi hislerin kuvvetli olduğu bir mektepti. 1909 yılında Galatasaray Sultanisi'nden mezun olan Hikmet Bayur, II. Meşrutiyet'in ilânından iki yıl önce, talebelerin bayram günlerinde toplanıp padişaha karşı nasıl hareket ettiklerini şöyle anlatır:

«Çoğumuz, şeker bayramı münasebetiyle mektepte toplanıp «Padişahım çok yaşa» diyeceğimiz yerde «padişahım başaşağıya» diye bağırırdık. Bu şekilde bağıranlar arasında nâzır çocukları da vardı. Padişaha en yakın olan ailelerin çocukları bile hükümdarı ne severler ne de ona karşı hürmetkâr davranırlardı...»

Bu genel nefret, zaten çok geçmeden Hikmet Bayur'un anlattığı seviyeye ulaştı. Sultan Hamid'in tahta çıktığı ilk yıllarda, mekteplerde, memnuniyetsizlik ve homurtu yavaş yavaş yayılmaya başlamıştı; öğrenciler hocalarıyla birlikte Ziyâ Paşa ve Nâmık Kemal'in yazılarını el altından okurlar, hürriyet ve serbestlik konularını durmadan konuşurlardı.

1908 Meşrutiyeti hareketinin kahramanlarından Niyazi Bey, 1880 yıllarında henüz öğrenciyken neler düşündüğünü, talebelerin nasıl davrandıklarını hâtıralarında şöyle anlatır:

«... Tarih ve Fransızca hocalarından, insanlık, memleket sevgisi, devlet hakkındaki fikirleri öğrenirdik. Hocalarımız bizlere eski Osmanlılar ile Fransızların vatanseverliklerini misâl verirlerdi. Hâzır da dünya meseleleri üzerinde konuşur, mü

dâvele-i efkârda bulunurduk. En çok Nâmık Kemal'in adı ve eserleri dilimizde dolaşırdı...»

Niyazi Bey ve arkadaşlarına, ihtilâlci fikirleri taşıyan yazıları, Nâmık Kemal'in şiirlerini, öğretmenlerinden biri tavsiye etmişti. Niyazi Bey, 1882 yılında, Harbiye Mektebine girince, gördü ki, Nâmık Kemal, siyasî liderlerin en büyüğü, millî kahraman olarak bir düşünceli kimseler tarafından bağra basılmıştır. Hâtıralarında «buna rağmen, adından bile söz etmek en büyük günahtı» demektedir.

Şunu da söyleyelim ki, Niyazi Bey ve arkadaşları gibi bir düşünceli pek çok «günahkâr» vardı. Ali Kemal, Rıza Tevfik ve diğer aydınlar, gerek Mülkiye mektebinde, gerek diğer okullardan hocalarının onlara sık sık hürriyetten bahsettiklerini, genç Osmanlı yazarlarının kitaplarını verdiklerini anlatırlar. Saray ve nâzırlar bu durumu bilmiyor değillerdi; zaten çok geçmeden mümtenmiş hocaları değiştirip, yerlerine daha güvenilir hocaları tayin ettiler. Ali Kemal olayı şöyle anlatır:

«İşte bu sırada Murad Bey ve Ekrem Bey gibi ilerici hocaları, bir düşüncelerinden dolayı işlerinden uzaklaştırdılar. Yerlerine şahsiyetsiz, kaypak öğretmenler geldi».

Derken, bir kararname yayınlanarak, hocaların ders kitaplarındaki metinlerin dışına çıkması yasaklandı ve saraya itaat etmeyen hocalara ağır cezalar verildi. Buna rağmen, bu tedbirler istendiği gibi etkili olamadı, sivil ve askerî okullarda hürriyet düşüncelerinin yayılması engellenemedi.

MUHALEFET TEŞKİLÂTLANIYOR

İlk olarak teşkilâtlanmış bir muhalefet grubu 1889 yılında kurulmuştur. Bu tarih, bir Turk tarihçisinin işaret ettiği gibi, Fransız ihtilâlinin yüzüncü yılıdır. Teşkilâtı kuran 4 tıp talebesiydi; askerî tıbbiye mektebinin bahçesinde bir mayıs günü toplanarak mücadele bayrağını açmaya karar verdiler. Bu dört kişi, Ohrili bir Arnavut olan İbrahim Temo, Kafkasyalı bir Çerkes olan Mehmed Reşid, Arapkır ve Diyarbakırlı iki Kurt, Abdullah Cevdet ve İshak Sükûtî idi. Bazı yazarlar, bunlara bir beşinci ismi ilâve ederler: Bakülu Hüseyinzâde Ali.

Gizli cemiyet kısa bir zamanda, Askerî Tıbbiye, Mülkiye mektebi ve Mekteb-i Bayriye'de taraftar topladı. Daha önceki yıllarda faaliyet gösteren Genç Osmanlı [illegible] teşkilâtına [illegible] hücre faaliyetine giriştiler, her hücrede belirli sayıda üye bulunuyordu, her üyenin de bir numarası vardı. İbrahim Temo, birinci hücrenin ilk üyesiydi.

İhtilâlciler, Galata'daki Fransız postanesi kanalıyla Paris'teki arkadaşları ile mektuplaşıyorlardı. O sırada Paris'te sürgünler tarafından bir teşkilât kurulmuştu. II. Sultan Hamid, ilk Osmanlı Parlamentosunu kapattıktan sonra Paris'e kaçan bazı hür düşünceli Osmanlılar, faaliyetlerine orada devam ediyorlardı. Bunlardan biri ilk Osmanlı Meclis-i Mebusanı'ndan olan Lübnanlı Hıristiyan Halil Ganem'di ve Fransa'da La Jeune Turquie adlı bir gazete çıkarıyordu.

1889 yılında Bursa maarif müdürü olan Ahmed Rıza Bey, Paris'teki sergiyi görme müsaadesini alıp Fransa'ya gitti, Paris'teki Jon Türkler'le temas kurdu ve kısa bir zamanda onların lideri durumuna geçti.

Biraz da Ahmed Rıza'dan bahsedelim. Ahmed Rıza (1859 - 1930) Jon Türkler'in en cesurlarındandı. Faaliyetleriyle de başlıca rolu oynamıştır. Istanbul'da doğdu, Ali Rıza Bey'in oğludur. Babası, «İngiliz Alı» olarak da tanınmıştır. Anası, sonradan İslâm'ı kabûl etmiş bir Macar veya Avusturyalı'dır. Babası İngiliz Ali, ilk Osmanlı Meclis-i Meb'usânına da âzâ seçilmişti.

Öğrenimini Galatasaray Sultanisi'nde yapan Ahmed Rıza Bey, Fransa'ya ziraat tahsili için gönderildi. Diplomasını alıp yurda döndükten sonra da, Bursa Maarif Müdürlüğüne tayin edildi.

Ahmed Rıza Bey, Paris'teyken Auguste Comte'un talebelerinden Pierre Lafitte ile tanışıp, onun etkisinde kaldı. O tarihten sonra da Comte'un pozitivist felsefe esaslarını benimsedi. 1895'te arkadaşlarıyla birlikte 15 günlük **Meşveret** gazetesini çıkardı. Paris'teki pozitivist görüşü benimseyen Türkler'in ortaya attığı «İntizam ve Terakki» düsturu, muhtemelen sonraları Istanbul'daki bir grup tarafından İttihâd-ı Osmânî ve daha sonra da İttihad ve Terakkî olarak değişmiştir.

Ahmed Rıza Bey'in **Meşveret** gazetesi, türlü yollarla Istanbul'a sokularak gizli gizli elden ele dolaşıyordu. Yurt dışındaki gazete ve dergilerin Genç Osmanlılar üzerindeki etkisi de gün geçtikçe artmaktaydı. Murad Bey, bu sıralarda yurt dışına çıkarak, gazete yayınlamanın daha etkili olacağını düşündü. İngiliz yönetimi altındaki Mısır'a kaçtı ve Mizân gazetesini yayınlayarak açıkça padişaha cephe aldı.

Sultan Hamid'in, gittikçe artan muha

lefeti susturmaya çalışacağı tabii idi; ihtilâlci fikirler besleyen bazı kişileri tevkif ettirerek sürdü. Ne var ki, bu tedbirler istenen sonucu vermedi, hattâ, ihtilâlciler işi, teori alanından tatbikata kaydırmak gibi bir duruma geçtiler. 1896 yılının ağustosunda, Sultan Hamid'e karşı bir suikast planlandı, ama hafiyeler bunu haber alıp, suikastçileri yakaladılar.

Hemen bir Dîvân-ı Harp kurulup, suçlular yargılandı ve çeşitli cezalara çarptırıldılar. Suçluluk derecelerine göre, kimi Anadolu'ya, kimi Musul ve Suriye'ye sürüldü. Elebaşıları ise Fizan'a yollandı Tertibin elebaşısı olarak bilinen Istanbul'daki I. Tumen Kumandanı Kâzım Paşa, Arnavutluk'a vali olarak gönderildi.

Bütün bunlar, Istanbul'da padişahı devirme teşebbüslerini sindirmek şöyle dursun, arttırıyordu. Mısır ve Avrupa'daki sürgünler, çeşitli yollarla Istanbul'daki gruplarla temas hâlindeydiler. Bunlardan biri de Çürüksulu Ahmed'ti. Harbiye Mektebi'nde bir zamanlar öğretmenlik yapan Çürüksulu Ahmed, Fransa'ya kaçmış, oradan eski talebeleriyle mektuplaşıyordu.

1897 yılının haziran başlarında özel bir Dîvân-ı Harp kurularak başına Ferik Reşid Paşa getirildi. Bundan maksat, Harbiye'deki hür fikirli talebeleri ezmek, karşı hareketi dağıtmaktı. Kısa zamanda, tevkifler genişledi, siyasî suçlular, Taşkışla'daki koğuşlara doldurulduğu. 28 ağustos günü, çeşitli cezalara çarptırılan 78 hükümlü, Taşkışla'dan alındılar, Kabataş'ta bekleyen Şeref vapuruna bindirilerek Trablusgarb'a gönderildiler

Yurt dışındaki Osmanlılar arasında şahsî ve fikrî bazı görüş ayrılıkları belirmeye başlamıştı. Bu durum 1896 yılının sonlarına doğru daha da keskinleşti. Mizâncı Murad Bey, Mısır'dan Avrupa'ya geçip Jon Türkler'in lideri Ahmed Rıza Bey'e rakip olmaya başlayınca durum daha da kötüleşti. Murad Bey, İttihad ve Terakki'nin Cenevre şubesinin başına geçip Mizân gazetesini burada çıkarınca, Ahmed Rıza'nın Meşveret'ini baltaladı.

İşte bu sıralarda, Sultan Hamid, yurd dışındaki Jön Türkler'le temas kurarak onları yurda çekmenin yollarını araştırma koyuldu. İlk ağızda Yusuf Ziyâ Paşa ve Ebuzziyâ Tevfik'le yapılan görüşme musbet bir sonuç vermedi. Ama 1897 yılının ağustosunda baş hafiye Ferik Ahmed Celâleddin Paşa, Cenevre'ye giderek Murad Bey'i iknaya muvaffak oldu

Murad Bey, Istanbul'a dönünce Şûrâ-yı Devlet'e âzâ tayin edildi Bu hareket, yurtdışındaki Jon Türkler'in üzerinde büyük bir şok tesiri meydana getirdi. Jön Turkler, liderleri durumunda olan birinin bu davranışından hayal kırıklığına uğramışlardı Abdullah Cevdet ve İshak Sukûtî'nin Avrupa'ya geçmesi işte bu sıralara rastlar 1896'da Cenevre'de «Osmanlı İhtilâlci Fırkası»nı kuran Tunalı Hilmi ve Mehmed Reşid ve diğer Jön Türk militanlarıyla birlikte Cenevre'de 1897 aralıkta **Osmanlı** gazetesini çıkarmaya başladılar.

Ne var ki, Sultan Hamid, Cenevre'deki bu Jön Turkler'le temastaydı ve kısa bir zamanda Fızan'daki mevkufların serbest bırakılmasına karşılık muhalefeti yumuşatmaları esasında anlaştılar. Bu anlaşmadan sonra İshak Sukûtî'yi Roma, Abdullah Cevdet'i Venedik ve Hilmi'yi de Madrit'te diplomatik bir göreve tayin etti

Ahmed Rızâ ise her türlü baskı ve tehdide rağmen, Paris'te **Meşveret** gazetesini çıkarmaya devam ediyordu. Artık **Meşveret**, Jon Türkler'in sesini duyuran tek gazete kalmıştı. O yıllarda Jön Türkler'in mali durumları çok fenaydı, birden, 1899 yılının ocak ayında, hanedâna mensup birkaç kişinin Avrupa'ya gitmesiyle durumları düzelivердi

Damâd Mahmud Celâleddin Paşa (1853-1903) sadrâzam oğluydu ve ana tarafından da II. Sultan Mahmud'un torunuydu (*). Karısı Abdülmecid'in kızı, Sultan Hamid'in de kızkardeşiydi. İki oğlu, Sabahaddin ve Lutfullah ile birlikte Avrupa'ya kaçması padişaha büyük darbe indirdi

Ne var ki, Avrupa daki Jon Türkler arasında sıyrılan yeni bir lider onlara yeni bir güç kazandırdı. Bu lider, Prens Sabahaddin (1877 - 1948) idi Kısa zamanda öncü durumuna geçip, Ahmed Rıza'ya rakip oldu. Çatışma bir süre devam edip gitti, sonunda 1902 yılında Paris'te yapılan bir toplantıda iki taraf da kesin olarak birbirinden ayrıldı Bu toplantı bir kongre niteliğindeydi ve Prens Sabahaddin'in başkanlığında 4 şubat 1902'de, zengin bir Fransız'ın konağında yapıldı.

Yayınlanan raporlara göre bu kongrede iki önemli karar alınmıştır. Kararlarından biri, İsmail Kemal'in savunduğu tezdi ve karşı hareketin, propaganda yerine fiilen orduyu bu işe karıştırarak gerçekleşmesini savunuyordu. İsmail Kemal sonradan yayınladığı hâtıralarında, Prens Sabahaddin'in de bu fikri benimsediğini hazırlanan darbe planlarının, İngiliz hükumetini de ilgilendirip, onlarca da be-

(*) Müellif yanılmaktadır. Damâd Paşa, II Mahmud'un torunu değildir. II. Mahmud'un kızından değil, babasının ilk hanımından doğmuştur. (Hayat Tarih Mecmuası)

benildığını anlatır. Darbe planı hiçbir sonuç vermemiştir

İkinci durum da şuydu: Avrupa kuvvetleri tarafından bir dış mudahalenin gerçekleşmesi. Buna daha çok Ermeni komitacılar yanaşmışlardı. Ahmed Rıza ve İttihad ve Terakkî komitesindeki pek çok Turk, mücadelenin tamamiyle bir iç mesele olduğu ve bir dış müdahalenin gereksiz olduğu düşüncesiyle karşı çıktılar,

Prens Sabahaddin, Ermeniler'le anlaştıysa da Ahmed Rıza ve arkadaşları bu harekete muhalif kaldılar. Artık her ıkı taraf arasında fikir ayrılığı iyice billûrlaşmıştı. Bunun üzerine Prens Sabahaddın, Paris'te yeni bir cemiyet kurdu, İttihad ve Terakkî komitelerine karşılık Erzurum, Trabzon, İzmir, Antalya, Şam ve Lâzıkıyye şehirlerinde şubeler açtı. Istanbul'da da 1904 eylülünde bir grup genç tarafından Cemiyet-i İnkılâbiyye kuruldu.

1902 ve 1906 yılları arasında Jön Türkler'in hareketi yayılmaya devam etti. Cenevre ve Kahire'de yeni yeni gruplar meydana gelmiş, hattâ Istanbul'daki sivil ve askerî mekteplerde öğrenciler arasında ihtilâlci gruplar kurulmuştu.

Boylece 1906 yılına ulaşıldı. Hucre faaliyet ve teşkilâtları, ordu birliklerine kadar yayılmış artık. Bu teşkilâtların ilkı, Şam'da, 1906 yılının sonbaharında, aralarında Mustafa Kemal'in de bulunduğu ufak bir subay grubu tarafından kurulmuştu. Sonra bu cemiyetin şubeleri, Yafa ve Kudus'te, V Ordu subayları tarafından meydana getirildi.

Bu teşkilâtların en önemlisi, 3. Ordu subayları tarafından Selânik'te kuruldu. Bu grubun evveliyâtı oldukça karanlıktır; muhtemelen Şam'daki Mustafa Kemal ve arkadaşlarından ilham alınmıştır. Bilinen, 1906 yılında İsmail Canbulat ve Midhat Şükrü'nun önemli rol oynadığıdır. İlk komitede Selânik askerî rüşdiyesi müdürü Bursalı Tâhir ile postanede çalışan Talʿat (Paşa) bulunmuşlardır

1907 yılının aralığında Ermeni Taşnak Cemiyeti, Sultan Hamid aleyhtarı iki grubu birleştirmek için Paris'te ikinci bir teşebbüse geçti. Kongrede Prens Sabahaddin ve Ahmed Rıza da hazır bulundular. Aslında hareketin idaresi, sürgünde bulunan Jön Türkler'den çok, Makedonya'daki genç subayların kurduğu teşkilâttaydı. 1907 yılının eylulunde Selânik grubu, Paris'teki eski İttihad ve Terakkî grubu ile birleştı, ama her iki grup da hareketlerinde bağımsız kaldılar

1908 yılının ilk aylarında, Osmanlı İmparatorluğu'nda muhalefet koyulaşmış, yayılmış, patlamaya hazır bir barut fıçısı hâline gelmişti

II. Osman'ın İnkılap Hareketleri

Yazan: Tahsin Tunalı

II. SULTAN Osman, 25 ocak 1622'de Polonya seferinden Istanbul'a donerken dönmez, bu seferde edındığı tecrübelere de dayanarak, inkılâpçı fikirlerini tatbika hazırlandı. Yalnız ordıda değil, imparatorluğun müesseselerinde derin bir inkılâp hareketine lüzum görüyordu. Bu inkılâp sathî değil, radikal bir değişme getirecek ve devlete, Kanunî devrindeki sağlam yapısını kazandıracaktı. Yeniçeri ve diğer Kapıkulu Ocakları'nı ilga etmek isteyen genç hükümdar, bunlarına yerine Anadolu, Suriye ve Mısır Türkleri'nden derlenmiş yalnız askerlikle uğraşan, padışahın emirlerine mutlak şekilde bağlı yeni bir piyade sınıfı kurmak istiyordu. Saray'ı, hattâ Harem'i yeniden teşkilatlandırmak istiyor, kıyafette değişiklik yapmayı bile düşünüyordu. Bu reformları gerçekleştirebilmek için hükümdarın çevresinde pek az adam vardı. Şeyhulislâm Es'ad Efendi'nin kudretli ellerinde olan ılmiye sınıfı çekimser, fakat Kapıkulu Ocakları, açıkça muhalifti. II. Osman'ın birçok kere yeniçeri ortalarını (taburlarını) bizzat teftiş edip yoklama yapması, Yeniçeri subaylarına birliklerinin önunde son derece ağır sözler soylemesi, hattâ askerlik değerlerini reddedip hakarette bulunması, hiç beğenmediği böyle bir ordunun kıdem zamlarını onaylamaması, Kapıkulu Ocakları ile «1» numaralı Yeniçeri sayılan padışahın arasını iyiden iyiye açmıştı.

Hele II. Osman'ın Haleb beylerbeyisine ve sair ilgililere yerli Turkler'den asker yazmaları için gizli bir emir gondermesi ve sarayda adamları olan yeniçerilerin bunu duymaları, anlaşmazlığı tehlikeli bir duruma getirdi. II. Osman, Cezâyir ve Tunus beylerbeyilerine birer hatt-ı hümâyun göndererek, donanmalarını Lubnan kıyılarında toplamalarını bildirdi. Istanbul'daki büyük donanmaya da harekete hazırlanmasını emretti. Hacca gitmek bahanesiyle Istanbul'dan çıkacak, Anadolu'dan piyade askeri yazıp, timarlı sipahileri ve donanmayı da yanına alacak, bu kuvvetlerle Istanbul'a dönünce, Kapıkulu Ocakları'na istediğini yaptıracaktı. Meydana getireceği bu disiplinli ve modern orduyla Baltık Denizi'ne çıkmayı düşünüyordu.

Genç hükümdarın kafasında olgunlaştırıp yakın müşavirlerine danıştığı inkılâplar, yalnız askerî alanda değildi. Padışahların cariyelerle evlenmeleri âdetine son vermeyi, XVI. asırdan önce olduğu gibi tanınmış ailelerden kız almayı düşünüyordu. Nitekim bizzat kendisi, Şeyhulislâm Es'ad Efendi'nin kızı Ukayle Hatun'la evlendi. Bu, gerçek bir inkılâptı. Çünkü şimdiye kadar bir Osmanoğlu'nun Istanbullu bir ailenin kızıyle evlendiği görülmemişti. II. Osman, yeni, daha hafif ve rahat bir giyimle dolaşıyor, hattâ at koşumlarını sadeleştiriyordu. Bütün bunlar, geleneğe bağlı olanlar arasında buyuk dedikodular yaratıyordu. Zira henuz Turkler, dünyanın en ileri ve medenî milleti olduklarına inanıyorlar, dış durum da bunu gösteriyordu. Yarım asırdır devlet ve cemiyet yapısının bozulmaya yuz tuttuğunu fark edebilenler pek azdı

Yeniçeriler, derhal karşı propagandaya giriştiler. Padışahın tutumunu büyük bir mübalâgayla kınamakla beraber, propaganda malzemesi olarak seçtikleri konular doğruydu. Meselâ yuzyıllardan beri verilmesi âdet olan bahşişleri padışahın askerinden esirgemiş olduğu doğruydu. Hotin seferinde 100 yeniçeriyi korkaklıkla itham edip öldürttüğü doğruydu. Fakat aynı padişahın aynı seferde yaralı gazileri hastane çadırlarında ziyaret ettiği tabiatiyle saklanıyordu. İlmiye sınıfının salâhiyetlerini kıstığı, şer'î kanunların bazılarını kaldırdığı, ulemânın görevlerini âdeta fetvâ ve ibâdet işlerine inhisar ettirdiği doğruydu. Veliahd-Şehzâde Mehmed gibi son derece değerli bir prensi hiçbir suçu yokken öldürttüğü doğruydu. Kapıkulu emeklilerinden 2.000 kişinin emekli maaşını, Vezir Nişancı Ahmed Paşa'ya kafa tuttukları için kestirdiği doğruydu. Şimdiye kadar görülmemiş kılıkta, hafif bir yelimle at üzerinde halkın önünden geçtiği doğruydu. Türkler'den yaya ve göçebe Türkmenler'den atlı asker yazmak üzere beylerbeyilere gizli fermanlar gönderdiği doğruydu. Bir ara Istanbul'da Kapıkulu Ocakları arasında bir iş göremeyeceğini düşünüp, taht şehrini geçici olarak Bursa'ya nakletmek istediği doğruydu. Dini törenlere ataları kadar uymayıp halkın duygularını incittiği doğruydu. Yapacağı ıslahata karşı koydukları takdirde Yeniçeri ocağı gibi, ulemâyı da «kırmakla» tehdit ettiği doğruydu Nihayet dünyn Müslumanları'nın «halifes sıfatıyle başı olduğu halde, düşuncelerine aykırı bir fetvâ'yı bütün devlet adamlarının guzleri önünde yırtıp yere attığı doğruydu.

II. Osman, gençliği ve tecrubesizliği, lüzumsuz sertliği ve kendisine fazla guvenmesi yüzünden, düşunduğü inkılâpları tatbik edemedi. 18 mayıs 1622 günu kopan korkunç ihtilâlde tahtıyle beraber hayatını da kaybetti. Türkiye tarihinde ilk ciddî yenileşme hamlesının kahramanı, II. Sultan Osman'dır. O tarihten bugüne kadar Türkiye de daima iki fikir, muhafazakârlık ve inkılâpçılık karşı karşıya gelmiştir. II. Abdülhamid hariç bütün padışahlar, inkılâpçı fikri tutmuş, hattâ bu fikrın öncülüğunü yapmışlardır. Her iki taraf da sonsuz hatalara düştüğu için, bu iki fikri XVII. asırdan beri gayet güzel bir denge hâlinde tutan İngiltere'de olduğu gibi ileri bir demokrasi kurulmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda bir anavatan mefhumu olmaması, Avrupa devletlerindeki gibi devletın anavatan ve sömürgeler olarak alınmaması, esasen fikir akımlarını dengeli ve etkili bir şekilde kullanmayı imkânsız kılıyordu. II. Osman'dan hemen sonra, ıslahat fikrinin Kâtib Çelebi ve Koçi Bey gibi düşünürleri yetiştiği hâlde, bu fikirler, millete mâl edilemedi

Genç Osman'ın çocukluğu.

Afrika Hâtıraları: 5

Esir Oluyoruz

Yazan: İhsan Aksoley
Em Gn Dr Muh.

Mondros mutarekesinin zannederim on dördüncü maddesi, Kuzey Afrika'da bulunan Türkler'in derhal İtalyanlar'a teslim olmalarını âmirdi. Biz, İtalyanlar'a mağlûp olmamıştık. Bilakis, onları mahdut bölgelere çekilmeye ve tel örgülerin, üzerlerine cam kırıkları yerleştirilmiş kalın taş duvarların arkasına sinmeye mecbur etmiştik. Bir avuç mücâhidin ve bir avuç Turk'ün yumruğu altında başlarını kaldıramıyorlardı. Galip durumda iken esir olmak! Bu, bizim kolayca yapacağımız iş değildi ve İtalyanlar'la harp hâlini devam ettirdik. Bu sırada anavatandan ayrı düşen Turk kuvvetlerinin, bu arada Medine'deki kuvvetlerimizin, İngilizler'e teslim olduklarını telsiz haberlerinden öğrendik.

MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRAKİ DURUM

İstanbul'dan muhtelif tarihlerde iki defa telsizle padişahın fermanını aldık. Bu fermanlarda bizim derhal İtalyanlar'a teslim olmamız irade buyuruluyordu. Padişahın fermanlarını da dinlemedik. İtalyanlar'la harp hâlini devam ettirdik.

Bu sırada Afrika Grupları Kumandanı Şehzâde Osman Fuad Efendi, maiyyeti ile birlikte önce Urfa'ya, oradan da Terhune'ye seyahate çıktı.

Terhune'de padişahın üçüncü fermanını eski Trablusgarb Valisi Receb Paşa'nın oğlu ve maiyyet-i seniyye süvari bölük kumandanı Yüzbaşı Ekrem Efendi getirdi; Şehzâde Osman Fuad Efendi'ye verdi. Bunda da İtalyanlar'a teslim olmamız emrediliyordu.

Bu durum karşısında Trablusgarblı mücahid reisleriyle de mutabık kalarak aşağıdaki kararları verdik ve tatbık ettik:

1 — Türk subayları ve çavuşları, vazifelerini mücahidlere teslim edecek ve bilfiil iş başından ayrılacak.

2 — Mücahidler yeni vazifelerine alıştıkça Turk subayları ve çavuşları, kademe kademe İshak Paşa'nın emrinde Gıryan'da toplu olarak ikamet edecek ve ikinci bir emre âmâde olacak.

3 — Şehzâde Osman Fuad Efendi ve maiyyeti de Gıryan'da ikamet edecek.

Trablusgarblı mücahidler ve reisler, Turkler'in, çok küçük gördükleri, büyük bir kin besledikleri ve nefret ettikleri İtalyanlar'a teslim olmalarına kat'î surette muvafakat etmediler ve böyle bir duruma tahammül edemeyeceklerini ve mâni olacaklarını bildirdiler. Trablusgarblılar ve özellikle yıllardan beri yanyana çalıştığımız ve çarpıştığımız mücahidler, aldığımız kararlardan çok üzülmüşlerdi. Türk subay ve çavuşları, kumanda ettikleri birlikleri teslim ederken: «Bizi terketmeyin. Siz giderseniz, tekrar İtalyanlar gelip başımıza Biz İtalyan hâkimiyeti altında yaşayamayız» feryatları ile karşılaştı.

Şehzâde Osman Fuad Efendi, kumandanlık görevini, Abdulkadir Paşa'ya (fahrî paşadır. İstihkâm yarbayıdır. Trablusgarblı veya Bingazili'dir) teslim etti.

Abdulkadir Paşa, yegâne telsiz telgraf subayı olmam hasebiyle, benim kendisiyle beraber Trablusgarb'ta kalmam için bana birçok defalar rica etti ve önemli maddî teklifler yaptı. Aynı ricayı Şehzâde Osman Fuad Efendi'ye ve Abdurrahman Nafız Bey'e de tekrarladı.

Bir müddet sonra Abdülkadir Paşa'nın İtalyanlar'la anlaştığını, teslim olduğunu, bu müessif olaydan sonra mücahidlerin dağılmaya başladığını, İtalyanlar'ın senelerden beri sığındıkları ve üzerinde elektrik cereyanı olan tel örgulerden çıkıp ilerlediğini ve Abdülkadir Paşa'nın — İtalyanlar'ın vaadettiği parayı alamayınca — Trablusgarb şehrinde kaldığı otelin penceresinden kendisini atarak intihar ettiğini Tunus'ta iken duyduk.

Şehzâde Osman Fuad Efendi de maiyyeti ile birlikte Gıryan'a gitti ve Muhtar Kâbar Bey adında eşraftan bir zatın, İtalyanlar tarafından yapılmış, şâhâne evinde yerleşti.

Üçüncü fermanı aynen yerine getirmediğimizden olacak, saray, şehzâdesine küsmüş, harbiye nezâreti bizi unutmuş ve biz bir nevi eşhas-ı metrûke olmuştuk.

Gıryan tuhaf bir şehirdi. Oturduğumuz konaktan başka bir ev gözüme ilişmedi! Küme küme toprak yığını ve birer tünel ağzı. Halk, Gıryan'ın sıcağından kendini korumak için, ağzı geniş, bir mevlevî sikkesi şeklinde toprağı kazmış ve etrafına yaymış. Dipte vücuda getirdiği düzlüğe girmek için meyilli bir tünel yapmış. 20 metre kadar derinlikte olan düzlükten, toprağın içine odalar oymuş. Gıryanlılar böyle yerlerde yaşıyor. Tabii Gıryan'da toplu bir halde bulunan arkadaşlarımız da aylarca bu şekildeki evlerde, mağaralarda yaşadı.

Osman Fuad Efendi de bir türlü İtalyanlar'a teslim olmak istemiyor. İçinden, Şehzâde Cem gibi zehirleneceğinden korkuyor galiba! Sonunda şöyle bir plan kurduk: Büyük bir deve kafilesi. Altı aylık su ve yiyecek ile Büyük Sahrâ'yı geçmek ve Gine körfezindeki tarafsız İspanyol bölgesine girmek. Şehzâde Osman Fuad Efendi bu planı Erkân-ı Harp Reisi Yarbay Abdurrahman Nâfız Bey'e, birlikte yediğimiz bir öyle yemeğinde anlattı.

Abdurrahman Nâfiz Bey bu teklife itiraz etti ve mahzurlarını anlattı. Almanca bilen, keman çalan, ata iyi binen, samimi,

Trablusgarb'taki İtalyan esirlerinden bir grup.

naz k, terbiyeli, mütevazı ve kısaca iyi ve kelimenin tam mânâsıyle efendi bir in-

n olan Şehzâde Osman Fuad Efendi'nin çok hoşuna giden bu serguzeşti tahakkuk ettirmek için değiştirip değiştirip yaptığı teklifleri Abdurrahman Nâfiz Bey hep reddetti. Abdurrahman Nâfiz Bey'in aklında kalan itirazları şöyle idi: Suyu kırbalarla (hayvan derisinden yapılmış bir nevi su bidonu) nakledeceğiz. Suyun hem bize, hem de hayvanlarımıza kâfi geleceği düşünülemez. Kırbalardaki sular çabuk buharlaşır, çöllerde susuzluktan ölürüz. Hele bir Sam rüzgârı eserse... Vahşi hayvanların taarruzlarına karşı da kendimizi koruyamayız ve koruyamayız da... Bu gibi seyahatlerde bilgili, tecrübeli ve çok hazırlıklı olmak lâzımdır. Bundan başka vahşi kabileler eline düşersek, develerden önce, bizi kazanda pişirip yerler.

Hakikaten Sam rüzgârı estiği zaman, çok sıcak olurdu. Seyahatlerimizde birkaç defa Sam rüzgârının ne olduğunu görmüştük. Bu yüzden yola çok erken çıkar, öğle vakti istirahat eder ve akşama doğru yolumuza devam ederdik. Rüzgârdan önümüzdeki kum tepeciklerinin kaybolduğunu ve ilerimizde kum tepeciklerinin teşekkül ettiğini görmüştük.

Böyle rüzgarlı havalarda; tıpkı bir torba şeklinde dikip hazırladığımız ve başımıza geçirip boğazımızdan büzerek bağladığımız çok ince ipek kumaştan bile ince kumlar içeri girer, gözlerimizi rahatsız ederdi. Mısrata'da Sam rüzgârına ilk tesadüf ettiğim günü anlatayım.

Sabahleyin yatak odasının kapısındaki demir mandalı tuttuğum zaman, elimin çok sıcak bir demire temas ettiğini hissettim ve elimi çektim. Kapıyı açınca, koridordan yüzüme çok sıcak bir rüzgâr çarptı. Binada yangın var sandım. Meğer, Sam rüzgârı esiyormuş.

Tasarladığımız ikinci planı hep beraber etüd ettik ve gizli tuttuk. Tunus hududunda Fransızlar'la muharip durumda değildik. Bu sebeple Tunus'ta pekâlâ enterne olabilirdik. Giryan, Yifrin ve Nalut üzerinden Tunus'ta Fransızlar'ın Duheybat kasabasındaki karargâhına geçmek ve sulhun imzasına kadar Tunus'ta kalmak! Uzun ve endişeli bir yolculuktan sonra Nalut'a geldik. Ben ve benden daha iyi Fransızca bilen, yâver Kurmay Yüzbaşı Mehmed Rıf'at Bey mukaleme memuru olarak Duheybat'a gittik.

Nalut bölgesi taşlık, ağaçsız ve otsuz. Bizi hududa kadar Nalutlu bir mücâhid getirdi. Mücâhide, akşama döneceğimizi ve bizi burada beklemesini tenbih ettik. Atlarımızı mahmuzladık ve öğleye doğru Fransızlar'ın karargâhına geldik. Her ikimiz de elimizdeki kırbaçlara beyaz birer mendil bağladık. Fakat utandığımızdan açamadık. Zaten açmaya da lüzum kalmadı. Hayvanlarımızı Fransız karargâhının duvarındaki hakalara bağladık. Okla gösterilen kumandan odasının kapısını vurup içeri girdik. Bize müteftit bir çehre ile bakan Albay Marcel'e, Türk subayı olduğumuzu söyleyince, albayın yüz hatları birden değişti ve sert bir ifade ile, tabancalarımızı duvardaki çengele asmamızı emretti. Masanın üstündeki çanı çaldı ve giren erle, istihbarat subayı Yüzbaşı Buvet'yi çağırtarak, bizi ona teslim etti.

Albay Marcel, I. Dünya Harbinde bir kolunu kaybetmiş, Almanlar'a esir olmuş ve esaretten kaçmış sert bir askerdi. Yüzbaşı Buvet ise, aksine pek yumuşak bir insandı. Tunus'ta enterne olmamız hakkındaki teklife, Tunus hükumetinin karar vermeye selâhiyeti olmadığını ve teklifimizi Paris'e ulaştıracağını bildirdi. Paris'ten 3 gün sonra cevap geldi.

Bu 3 gün zarfında, tünel şeklinde taş duvardan yapılmış, bir tarafında demir parmaklık ufak bir pencere, diğer tarafında kalın kapısı bulunan bembeyaz badanalı ve eşyaları tertemiz odalarda hapsedildik. Kapının ve penceremin önünde birer süngülü Fransız eri bekliyordu. Anlaşılan Albay Marcel, Almanya'da çektiklerinin intikamını ve biraz da hevesini alıyordu. Ancak verilen yemekler pek nefisti. 3 gün sonra Yüzbaşı Buvet Paris'ten gelen menfî cevabı üzülerek okudu bize. Fransız hükümeti verdiği cevapta, nazik bir lisanla: «Mütareke şartlarına sadık kalmak zorunda oldukları, mütareke şartları gereğince İtalyanlar'a teslim olmamızın icab ettiği ve bu sebeple teklifimizin kabul edilmeyerek mukâleme subaylarının geri gönderilmesi» bildiriliyordu.

Bu üç gün içinde Yüzbaşı Buvet ile samimî olmuştuk. Şehzâde Osman Fuad Efendi'nin zor durumunu anlattık ve yaptığımız ikinci teklif üzerinde mutabık kaldık. İkinci teklifimiz şöyle idi:

Biz Nalut'a dönecek ve Şehzâde Osman Fuad Efendi'yi derhal Duheybat'a göndereceğiz. Arkasından da biz, Şehzâde Osman Fuad Efendi ile buluşamadık ve Paris'ten gelen cevabı kendisine söyleyemedik şeklinde bir durum hazırlayacağız. Biz de Şehzâde Osman Fuad Efendi'nin arkasından tekrar Duheybat'a geleceğiz. Bu suretle bir emr-i vâki yaparak, hiç olmazsa Duheybat'ta kalmak için ısrar edeceğiz.

Albay Marcel'e veda ettikten ve tabancalarımızı aldıktan sonra, atlarımıza atla-

Müttefik karargâh önünde bir merasim.

dık. Hududa geldik, fakat ayrıldığımız yerde bizi hududa getiren mücâhidi bulamadık.

NALUT'TA FARE YAHNİSİ

Yol ve iz diye bir şey olmayan taşlar üzerinde bütün gün düşüne düşüne ilerledik. Akşam karanlığında kuru bir dere içinden geçerken taşlara oyulmuş deliklerden uzanan insan başları gördük. Burası meskûn bir yerdi her halde. Burada geçirdiğimiz bir geceyi anlatayım size:

Susuzduk, açtık. Önce su istedik. Barut gibi kokan berbat bir su geldi. Kokusunu duymamak için, genzimizi tıkayarak içtik tabiî. Atlarımız da sulandı. Onlar da tıksindi bu sudan.

Barınacak bir yer istedik. O gece kalacağımız yeri gösterdiler bize. Bir insanın girebileceği kadar genişlikte bir delikten, taşlar oyularak yapılmış bir yere, bir mağaraya girdik. Her taraf taş. Biraz sonra Türkçe bilen seksenlik bir ihtiyar, koltuğunun altında bir hasırla geldi. Bu ihtiyar askerliğini İstanbul'da Kasımpaşa'da bahriyede yapmış. Biraz Türkçe öğrenmiş. Bahriyenin gemi tamir havuzlarını, Galata kulesini, köprüyü ve camileri hep hatırlıyor. Hoş bir ihtiyar. Tatlı tatlı anlattı.

Kendisine aç olduğumuzu söyledik. İhtiyar hemen kalktı, iki buklüm değneğine dayana dayana gitti. Biraz sonra bir genç iki elinde taşıdığı tahtadan iki taş içindeki yemeğimizi getirdi. İhtiyarın koltuğunun altından çıkardığı ekmek de, kösele gibi bir şeydi. İhtiyar, bize ikram etmek için pervane gibi etrafımızda dolaşıyor. Âdeta askerlik çağındaki gibi hareketli. Çay bulmak üzere yanımızdan ayrıldı.

Birinci tastaki suyun üzerinde küçük kemik parçaları yüzüyordu. Ben, önce tavşan eti sandım. Dişlerimin kesemediği ekmeği, hiç tavşan eti yemediğim için, mecburen çanaktaki suya batırıp yumuşattıktan sonra çiğnemeye başladım. Yemeği getiren çocuğa:

— Bu ne eti? Diye sordum.

Çocuk Arapça bir şeyler söyledi. Ben anlamadım. Babası Mekke'de subay iken doğan ve Arapça'yı iyi bilen arkadaşım Yüzbaşı Rıf'at Bey anlamıştı ne eti olduğunu. Ben:

— Fare eti mi?
— Vallahi muş fara (fare değil).
— Tavşan eti mi?
— Hayır.
— Ya ne eti?

Ben öğrendim. Elimi çektim çanaktan. Benim elimi çektiğimi gören ve sırf benim öğrenmemem ve aç kalmamam için kendisini zorladığını sonradan öğrendiğim Rıf'at Bey de elini çekti çanaktan.

Elimi ikinci çanaktaki çamur gibi ve ne olduğunu anlayamadığım yemeğe daldırdım. İkram olsun diye güzelim hurmayı,

berbat kokulu bir yağda kızartmışlar Hurmayı da yiyemedim tabii

Bu sırada ihtiyar geldi. Sordum. Et tarla faresi imiş. Suyuna ekmeğimi batırdığım fare yahnisini kusmamak için kendimi zor tuttum Bize, yağda kızartılmamış hurma getirmesini rica ettim ihtiyardan. İhtiyar yine kumandandan emir almış gibi, yerinden fırladı ve gitti. Eli boş ve pek mahcup döndü. Bize ikram ettikleri kurma, köyün son mevcudu imiş. Çay da bulamamış. Arattırıyormuş.

Atlarımıza da, bize verdikleri neviden bir şeyler yedirdiler bu sırada. Yemeğimizi getiren çocuk, nefes nefese geldi. Bulabildiği bir miktar çayı da getirdi

Çay faslına, bizi görmek isteyen bütün köy halkı geldi Bir halka olduk hasır üzerinde. Ortaya bir mangal, üstüne de kapkara küçük bir çaydanlık kondu. İçine yeşil çay atıldı. Kaynamaya başladı. Yeşil çay çok sert olduğundan, çay kadehleri bizim rakı kadehleri gibi küçüktür. Dipleri çok kalındır ve misafir ne kadar fazla olursa olsun sayısı üçten yukarı çıkmaz.

Çayı yapan ihtiyar; kelle şekerinden kırılmış irice parçaları, çay kadehinin dibi ile kırarak ufaladı. Bu sırada, zaman zaman başını ve vücudunun münasebetli münasebetsiz birçok yerlerini kaşıdı. Tuttuğu bitleri öldürdü. Aynı elle kırılan şekerle hazırlanan ve ikram edilen çayı da, gözlerimi kapayıp, içtim. Bizden sonra aynı kadehlerle ve yıkanmadan diğer köylüler de çay içti. Yeşil çay içmenin formalitesi icabı, ikinci ve üçüncü turda da yıkanmamış kirli kadehlerle sunulan çayları reddedemezdim, içtim.

Çay faslı bu şekilde sona erdi. Yavaş yavaş köylüler dağıldı. Yatma faslı geldi. Altımda hasır var, fakat üstümde bir şey yok. Atlarımızın eğerlerini yastık yaptık. 1924'de katıldığım Nasturî harekâtında Hanık köyündeki bir mağarada gördüğüm kütüğe oralı vatandaşların enselerini dayayıp uyudukları gibi, ben de eğere ensemi yerleştirdim. Gecenin ayazı başladı. Üşümemek için Rıf'at Bey ile sırt sırta verdik. Bu arada pirelendim. Mecazî mânâda değil, hakikî mânâda, yani pirelerin hücumuna uğradım. Belki de bitlendim de. Biraz sonra da yüzümden bir şeyler atlamaya başladı. Bunlar normal ev fareleriydi. Seyahatlerde daima beraber bulundurduğum ve rüzgârlı havalarda gözümü kumdan korumak için başıma geçirdiğim torbayı, başıma geçirdim ve boğazımdan sıktım. Uyudum mu, uyumadım mı hatırlamıyorum. Her halde zaman zaman daldım, rüyamda Düheybat'taki güzel odayı ve temiz yatağı gördüm. Belki bir hayaldi bu. Taştaki delikten gün ışığını görünce kalktık Toplanan köylülerle vedalaştık. Köylülere dağıtmak üzere ihtiyara para vererek ve teşekkür ederek ayrıldık. Bir köylü, Nalut'u görünceye kadar önümüzde koştu. Ayrılırken bu kılavuzumuza da teşekkür ettik ve para verdik

Nalut'a geldiğimiz zaman, üç günden beri sabırsızlanan ve Tunus'a geçeceği duyulduğu takdirde mücâhidler tarafından engel olunacağı ihtimalinden endişelenen Osman Fuad Efendi'nin, o sabah Düheybat'a gittiğini öğrendik. Biz de Düheybat'a döndük

TUNUS'TA BİR HAFTA

Tekrar Nalut'a dönmemek için ısrar ettik. Bu maksatla yeniden yapılan teklife Paris'ten gelen cevapta; Nalut'a dönmediğimiz takdirde İtalyanlar'a devredilmemiz bildirildi.

Düheybat'tan ayrılmadan önce, Şehzâde Osman Fuad Efendi'nin takriben beş bin frank kıymetindeki bir hediyesini bize gösterdiği kolaylıklara karşılık olarak gizlice ve zorlukla, Yüzbaşı Buvet'ye kabûl ettirebildik

Önce İtalyanlar'la özel bir anlaşma yapmak kaydıyle, Paris'in bu kararını kabûl etmeye mecbur kaldı. Bu arzumuz da Paris'e bildirildi

Başında bir süvari binbaşısının bulunduğu bir süvari grubunun muhafazasında kuzeye doğru yola çıktık. Binbaşı kafilenin önünde gidiyordu. Bir ara kendisine çok kızdım. Türkler'in Ermeniler'e yaptığı fena muameleden dolayı bizi muâheze etti. Ben bildiğim kadar kendimizi müdafaa ettim.

Birkaç gün sonra Fransız binbaşısı yanıma geldi, uzaktaki bir harabeyi göstererek

— Karşıdaki köyü görüyor musunuz? dedi. Dürbünümle baktım ve.

— Orası köy değil, bir harabe! dedim.

— Evet. Orasını emrime verilen bir topçu bataryası ile ben bu hâle getirdim. Köyden canlı bir köpek dahi çıkmadı.

— Bizim Ermeniler'e yaptığımızı iddia ettiğiniz olaylardan çok daha kanlı bir olay! Sebep?

— Askere çağırdık. Asker olmak istemediler. İsyan ettiler.

— Kabahatleri bu mu? Biz, Ermeniler'e sizin gibi şiddetli davranmadık her halde. Sizin gibi, birkaç kabahatli yüzünden, bütün bir köy halkını topa tutup imha etmedik. Halbuki Ermeniler isyan ederek bizde, akla gelmeyen sabotajlar yaptı ve sivil halkı öldürdü

Şeyh Ahmed Senusî (ortada oturan) karargâhında Türk subaylarıyla beraber

— O halde haklı imişsiniz.

Fransız binbaşısına olan kızgınlığım azaldı. Tunus'taki son gecemizi, Trablusgarb hududuna yakın bir Fransız hava üssünde geçirdik. Fransız havacıları bize çok iyi kabûl gösterdi. Gece yarısına kadar ikram ettiler, şampanya açtılar. Ertesi gün bizimle beraber hududa kadar geldiler. Bizi pek samimî bir şekilde selâmetlediler

Tunus hududunda İtalyanlar'la yaptığımız özel anlaşmanın imzasından sonra Fransızlar bizi İtalyanlar'a devretti. Onlardan ayrılırken muhafızımız Fransız binbaşısına ve hududa kadar bize refakat etmek ve bir gece bizi karargâhlarında ağırlamak suretiyle gösterdikleri nezakete teşekkür ettik.

Aklımda kalan anlaşma şartları şöyledir:

1 — Kılıcımızı, tabancamızı, dürbünümüzü, resim ve filimlerimizi almamak.

2 — İtalya'da Türk üniforması ile gezebilmek

3 — Esir muamelesi görmemek. Enterne muamelesi görmek

4 — Ailelerimizle serbestçe muhabere edebilmek.

5 — Bir kolordu kumandanının karşılandığı şekilde karşılanmak

Bugünkü polis otomobillerine benzeyen açık bir otomobille yola çıktık. En kıdemsiz olmam itibariyle ben en arkadayım.

Huduttan itibaren yer yer selâm vaziyetinde duran, bazen bir bölüğün ve bazen bir taburun önünden geçtik. Zaman zaman arkamızdan bir süvari birliği dört nalla bizi takip etti. Trablusgarb'a doğru ilerliyoruz. Zaviye şehrinde belediye binasının önünde durduk. Belediyenin bahçesinde hazırlanan bir masada öğle yemeğini yerken, büyük bir mahcûbiyet altında ezildik. Bir ay önce hâkim olduğumuz ve Kuzey Afrikalı Abdülkadir Paşa'nın ihaneti yüzünden İtalyanlar'a teslim edilmiş olan bu yerlerde; kendi arzumuzla enterne (bir nevi esir) olmanın hicâbı altında ve eksersini tanıdığımız insanlar arasında yemek yemek ve sonunda onlarla ve İtalyanlar'la birlikte şampanya içmek bize de, tanıdığımız Trablusgarb'lı mücâhidlere de çok, pek çok zor geldi. Onlar da bizim gibi mahcûbiyet altında eziliyordu. Birbirimizin yüzüne bakamıyorduk.

Trablusgarb şehrine girerken kendi kendime düşündüm. İtalyanlar'a Kuzey Afrika müstemlekeleri, bugüne kadar hesapsız mal ve can kaybına maloldu. İtalyanlar o güne kadar yaptıkları bu fedakârlığa karşı hiç, ama hiçbir menfaat sağlayamamıştı. Bundan sonra da kimbilir nekadar fedakârlıklar yapacaklar? Acaba karşılığını alacaklar mı?

Zaman geçti. II. Dünya Harbi'nde İtalyanlar Kuzey Afrika'dan elini tamamen çekti. İki dünya harbi arasında sarfettiği milyarlar da boşa gitti.

(Devamı gelecek sayıda)

Malta Kuşatması

Yazı ve Resimler: Osman Öndeş

MALTA muhasarasını sıradan bir tarih olayı olarak kabul etmemeliyiz. Her gün yaşayışlarını gördüğüm, inançlarıyla karşı karşıya kaldığım Maltalı için, Türkün Malta muhasarası kadar, öfke, hiddet ve nefret yaratacak bir hadise mevcut değildir. Halbuki kendisine sorsanız; «Türk size ne yaptı?» diye, olsa olsa «Malta'yı muhasara etti» diyebilecektir ama, bu yola asla gitmez. Ancak işin acı tarafı Akdeniz'in ortasındaki bu meşhur ada, turizminin bir kısmını bu işin reklamına bağlamış ve kazancı da «Türk'ü nasıl mağlûp ettiklerini» reklam etmede bulmuştur.

1565 Malta muhasarası uzun yıllardır, belki de asırlar boyu Viyana muhasarasından daha önemli olarak reklam edilmektedir. Zira Müslümanlığın öncüsü Türkler, 1565'te Malta'da birleşik Avrupa kuvvetleri tarafından önlenmiş ve yenilmişlerdir. Bu yenilişin, Müslümanlığın Avrupa'ya yayılmasının ve barbarlığın sonu olduğu söylenir, yazılır.

Aslında Malta müdâfileri, Müslümanlığa, dolayısıyle Müslümanlığın lideri Türkiye'ye hudutsuz derece düşman, kin besleyen kovu Katolikler'dir. Ayrıca yine Türkler tarafından Kudüs'ten, Kıbrıs adasından, Rodos adasından atılmış ve yurtsuz bırakılmışlardır. Türk'ün onlara indirdiği her darbe, Hıristiyanlığın en fanatik mezhebi Katolik cemaatinde, ebedî kin ve garaz uyandırmıştır. Malta muhasarası bu sebepten önemliydi ve değeri olduğu kadar iyi ölçülmediği için de, korkarım ki dünya durdukça her yıl 8 eylül günü bütün piskoposlar, rahipler, patrikler ve Hıristiyanlar bir araya gelecek, Malta adasında kutlanmakta olan «Allah'a şükran» gününde 1565 Malta muhasarasını anarak, Türk'ü büyük yaygaralarla lânetliyeceklerdir.

Kanunî'nin son devirlerine ait bir hâdise olan Malta muhasarası, Türk deniz hâkimiyetini ve ticaretini daima engelleyen, hasarlar verdiren Malta korsanlarını ortadan kaldırmak gayesini taşıyordu. Halbuki muhasara din savaşı şeklinde gösterilmiş, Müslümanlar'ın Hıristiyanlığı yok etmek üzere geldikleri iddia edilmiştir.

Tarihçi Von Hammer'in «Osmanlı İmparatorluğu Tarihi»nde belirttiği üzere; Malta Muhasarasına ayrılan 31 000 sipahi, yeniçeri ve yaya ile 181 parçadan müteşekkil donanma Malta'yı alamamıştır.

Malta muhasarası olayına Avrupa'dan asker, sivil, devlet adamı, yazar, şair hemen pek çok kişi karışmıştır. Voltaire, «Malta muhasarasından daha başarılı bir şey olamaz» demiştir, İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth Avrupa âlemine; «Eğer Türkler Malta adasında başarıya ulaşırlarsa Hıristiyanlık âlemini ileride tehlikeler içinde bırakacağı şüphesizdir» diye beyanda bulunmuştu.

Canterbury Başpiskoposu, olaylar sırasında altı hafta süre ile Allah'a şükran

Küçük tonajlı Türk gemilerinin hücum ettiği St. Angelo kalesi.

mesajı yayınlamış ve «Hıristiyan Avrupa'nın istikbâli Malta'da değer bulacaktır» diyerek Avrupa halkını birliğe çağırmıştı. Yine muhasara sırasında, İspanya Kralı Philip, Malta şövalyelerinin Büyük Üstadı Saint John De La Valette'e, kabzası nâdide taşlarla işlenmiş kılıç ve kama göndermişti. Bu kılıç ve kama, Napoléon Bonaparte'ın Malta'yı işgali akabinde Paris'e sevkedildi. O tarihten beri Bibliothèque Nationale de muhafaza edilmektedir. Ancak her yıl 8 eylülde Malta'da kutlanmakta olan Allah'a Şükran ve Türk'ü lânetleme törenleri sırasında kınından çıkartılarak, bütün Hıristiyanlık âlemi adına, zafer anlamına dik olarak tutulur.

Zamanımızda «Üç Şehir» diye bilinen ve Malta muhasarasının şiddetli çarpışmalarının cereyan ettiği eski balıkçı köyü Birgu, Bormla ve Senglea'da kutlanan «Viltoriosa and Invitta» yani «Muzaffer ve yenilmez» âyinleri ise sadece aynı maksadı ve hedefi hâvi bir diğer Haçlı oyunudur.

TURGUT REİS'İN TEŞHİR EDİLEN ZIRHI

Muhasara sırasında Turgut Reis, birlikleri ile Tigne Kalesi eteklerinde mevzilenmiş ve St. Angelo kalesini bir diğer cenahtan top ateşine almışken, yaralanarak öldü. Cenazesi Trablusgarb'a nakledildi. Turgut Reis'in Malta'da ölümüne kadar cereyan eden olaylar bu derece aydınlık olduğu halde, Malta Sarayı «Zırhlar» bölümünde Turgut Reis'in zırhlı gömleği diye ne olduğu belirsiz ve asla Türk - İslâm karakterine uymayan bir zırh ittina ile muhafaza ve teşhir edilmektedir. Ancak insaf ve itidal sahibi Maltalı ilim adamlarının da teslim ettiği üzere bunun Turgut Reis'le hiçbir alâkası yoktur!

Ne var ki, kılıcının bütün gayretine ve baskısına rağmen son derece dindar, hattâ sofu bir halk kitlesinin dışında, yetişen bir nesil vardır. Bu gençlik dilediği veya arzu ettiği herhangi bir yerde, St. Elmo kalesinin eteklerinde, Türk ordusundan firar edip şövalyelere iltihak eden, İstanbullu Rum hizmetkârın adını taşıyan meş

hur Luscaris Harb Karargâhı'nın kuytuluklarında, aşikâr sevişmeyi tercih etmektedir

Maltalı, Türkler'in muhasarasından kurtuluş âyinini her yıl 8 eylulde tekrarlıyadursun 1530'dan 1798 yılına kadar Maltayı idare eden 28 St. John şovalyesi veya Buyuk Üstadlar sadece Fransız, İtalyan, İspanyol, Portekız ve Almanlar olmuştur. Malta 1798'de fulen İngiliz idaresine geçmiş ve bu tarihten itibaren 1959 yılına kadar sivil veya asker, İngiliz Milletler Topluluğu içinde yer alarak, İngiliz genel valileri yönetiminde kalmıştır.

Maltalı, kavim olarak Arap karışımıdır. Yüz ve beden yapısı Araplar'a çok benzediği gibi, diline hâkim olan esas unsur Arapça'dır. Lâkin asırlar süren dış tesirlerle maltızo denilen lisan İngilizce, İtalyanca, Arapça ve İspanyolca ile Fransızca'nın bir karışımı hâlinde gelişmiştir. Fakat Arapça'nın bir lehçesi gibidir.

MALTA MUHASARASI

Malta tarihunde olduğu gibi, din tarihinde de Hıristiyanlık açısından mühim bir mevkii bulunan Jean Parisot de la Valette, yirmi yaşında iken Kudüs'te kendini Haçlı vakfına adamış ve şövalye olmuştu. Ataları da koyu Hıristiyan'dılar. Tarihçi Abbé de Brantome, La Valette'i şöyle tanıtıyor: «Gayet zeki ve kesin karar verme kudretine sahip, aynı zamanda çok yakışıklı bir kışıydı. İtalyanca, İspanyolca, Rumca, Arapça ve Türkçe'yi gayet iyi konuşurdu. Arapça ve Turkçe'y Türkler'e esir duşerek kürekçilik yaptığı Türk gemilerindeki esareti sırasında öğrenmişti»

Kanuni Sultan Suleyman, Malta'yı işgale karar verdiği 1564 yılında, La Valette, 70 yaşına ulaşmış bulunuyordu. Lâkin son derece dinç ve sıhhatliydi. Türkler'in taarruzundan korkuya kapılmış olan küçük bir zümreye mukabil, kendisi fanatik bir dindardı ve bu inanışı ona yıkılmaz bir guven veriyordu.

Rodos'un Türkler tarafından işgal edilmesinden sonra Malta'ya yerleşen şövalyeler; 27 yıllık süre içinde, adayı daima

Malta muhasarasını gösteren eski bir gravür.

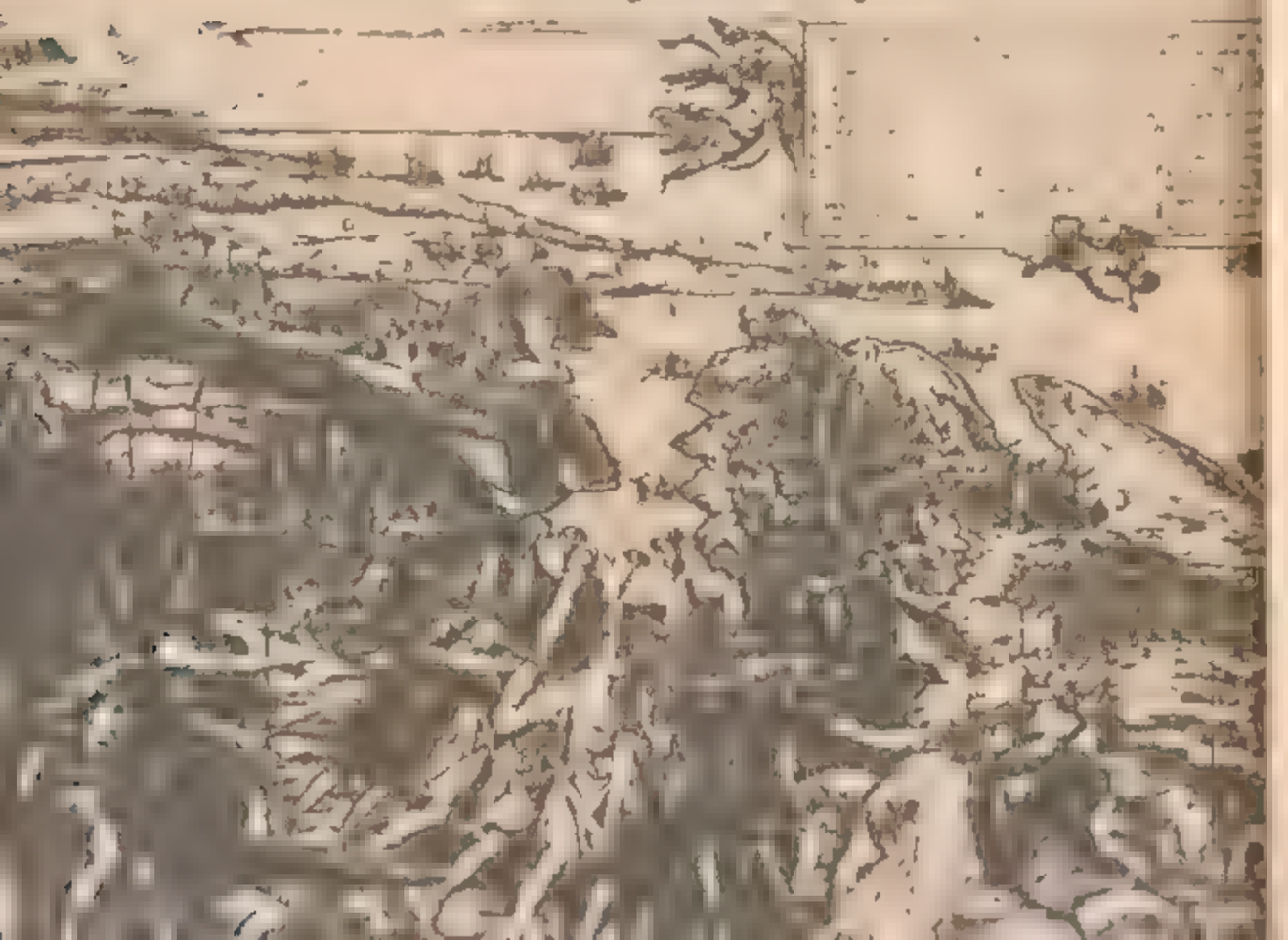

Türk korkusu ile tahkim ve imar ettiler. Bilhassa günün birinde Malta'nın Türkler tarafından taarruza maruz kalacağı devamlı işlenerek, Hıristiyan âleminin dikkati ve yardımı bu bölgede tutuldu. Malta'ya varıştan sonra Büyük Üstad De L'Isle Adam, St. Angelo kalesinin tahkimi işine başladı. Şimdiki Buyuk Liman'ın güney kıyısına inen kale duvarları ile balıkçı koyü Birgu'nun korunmasını sağlayacak kalenin inşaatını sağladı.

Tarassut kulesinin bulunduğu Sciberras tepesi civarında İspanyol mimar Padro'nun kontrol ve direktifi ile yıldız şeklinde bir kale daha inşa edildi ki adı St. Elmo'dur. Malta muhasarasında Türkler'in işgal edebildikleri tek müstahkem mevki, bu kaledir.

St. Elmo'nun inşaatı yıllarında şövalyeler Malta'ya daima bir Türk akınından çekindiler. Nitekim Turgut Reis bu senelerde Marsamuscetto'da birliklerini karaya çıkardı ve çevreden ilerleyerek Birgu ve St. Angelo'yu kuşattı. Ancak mukavemetin çok kuvvetli olduğunu gördüğü için, tekrar birliklerini gemilerine çekerek Gozo adasına yelken açtı. Gozo, evvelce belirtildiği üzere, Malta adalar grubunun ikinci büyük adası olup, daha kuzey batıda kalır

Turgut Reis, Gozo'yu kâmilen tahrip etti ve yerlilerin büyük bir kısmını esir alarak Trablusgarb'a götürdü.

1557 yılında Jean Parisot de la Valette Büyük Üstadlığa geçince, Malta hazinesini kalkındırmak üzere harekete geçti. Nitekim muhtemel Türk taarruzunu, musait rüzgârların başlangıcı olan müteakip bahar mevsimi diye hesapladı. Aynı zamanda Avrupa'daki bütün Hıristiyan liderlere Haçlı cihadı için mesajlar gönderdi.

HAZIRLIKLAR DEVAM EDERKEN

1565 yılı ilk aylarında Malta büyük bir telâş içinde bulunuyordu. Kaleler, hendekler, barikatlar tamamlanmalıydı ve bu işler tamamiyle Türk esirlerine yaptırılıyordu. Nitekim Türk esirleri Birgu ve Sanglea çevresindeki derin hendekleri kazdılar, kaleler için «Malta taşı» denilen kayalardan binlercesini kesip yerlerine taşıdılar.

Gozo adasının en yüksek kesimindeki şato 1551 yılında, Turgut Reis'in akınını müteakip restore edilmişti. Şimdi ise bir ihbar kulesi yapılıyordu. Yine Malta'nın muhtelif burunlarına gözetleme kuleleri, inşa ediliyor, meşhur Mdina, St. Angelo ve St. Elmo kalelerine haber iletecek yüzü aşkın ihbar kulesi hazırlanıyordu.

O sene gayet şiddetli fırtınalarla geçen kıştan sonra, ilkbaharla beraber hava yumuşadı ve Malta kayalıkları arasında küçük, cılız çiçekler, bitkiler yeşerirken, Haçlı kalyonları ikmal sağlamak üzere Sicilya'ya gönderildi.

Nisan ayında La Valette'in ordu gucu 600 şövalye ve 9.000 erden müteşekkildi.

1564 - 1565 yılı kışı süresince Türk ordu ve donanması da hazırlık içindeydi. Seraskerliğe getirilmiş olan Mustafa Paşa, Batılı tarihçilere göre; «Köklü ve temayüz etmiş bir aileden geliyordu. Rodos şövalyelerine karşı çarpışmış, fanatik bir Müslüman'dı. Eline düşen Hıristiyanlar'a karşı asla merhamet etmemesiyle tanınırdı».

Kanuni Sultan Suleyman, Malta muhasarasına Piyâle Paşa ile Mustafa Paşa'yı müşterek komutanlar olarak tayin etmiştir. Bu kararın ne derecede mahzurlu olduğu ileriki olaylarda görülecektir.

Yine Batılı kaynaklar, Türk donanmasının Malta'ya müteveccihen hareketini şoylece veriyor:

«Tarih, 29 mart 1565 idi ve Türk donanması Haliç'te son olarak cephane ve asker yükünü almaya başladı. Müteakiben küçük tonajlı gemiler hariç olmak üzere 181 gemi, Sultan Suleyman'ı selâmlıyarak denize açıldılar. Bu armadanın 130 gemisi kalyon, 30 gemisi hafif kadırga ve yn çektirme sınıflarındandı. Bu filoyu 11 büyük ikmal gemisi takip etmiş ve herbiri 600 asker, 6.000 fıçı barut ve 1.300 atımlık güle yüklemiştir».

Mayıs ayı ortasında korku ile beklenen taarruz ve muhasaraya birkaç gun gibi kısa bir zaman kalmışken, La Valette, Hıristiyanlık âleminin fanatiklerine katedralde yapılan bir âyinde şöyle seslendi:

«Yaklaşan savaş, Haç ve Kur'ân'ın büyük mücadelesi olacaktır. Müslüman Osmanlı donanması adamızı işgal için çok güçlü bir şekilde teçhiz edilmiş olarak yaklaşıyor. Bizler, Mukaddes Kudüs şehrindeki Hazret-i İsa emanetlerinin bekçileri, O'na kendilerimizi adamış askerleriz. Eğer Cennet'e ulaşmak için canımızı feda etmemiz isteniyorsa, hazırız. Bizlerin ölümü, Haçlı savaşını yenilmez kılacaktır»

MUHASARA BAŞLIYOR

İlk Türk gemileri 18 mayıs cuma gunu ufukta belirdiler. Donanma, sahilden takriben 15 mil açıkta idi ve doğu - kuzeydoğu yönünden yaklaşıyordu.

Malta adası kaynıyordu âdeta. Tabyalar ve sığınaklar gerisine akın devam ederken, bunu yalnız yaşlı Maltalı aileler

kabûl etmiyordu. İnançları o kadar fazlaydı ki —Turkler rüzgâr ekiyorlar, bırakın kasırga biçsinler— diyorlardı. Bir kısım yaşlı Maltalılar ise, şövalyelere kınanıyor ve —St. John şövalyeleri adamıza sahip çıkmasalardı, Turkler asla taarruz etmezlerdi— diye söyleniyorlardı

Turk gemileri sahillere iyice yaklaştığı sırada, karadan Maltalı süvariler onların hareketlerini takip ettiler. Şimdi Turk filosu küçük adacık Fifla ile Malta arasındaki boğazdan geçiyor ve üç ana nizam hâlinde ilerliyordu.

Turk donanmasının Ayn Tuffiya (Ghain Tuffieha) koyuna demirledığı haberi süvariler tarafından La Valette'a ulaştırıldı. Ancak La Valette, Turkler'in Marsasirocco limanına aksi yönden gireceklerine kanaat getirmişti. Tahminlerinde de yanılmadı; hakikatte Turk gemilerinin adanın kuzey-batısında toplanmaları sadece bir aldatmaydı.

Turk birlikleri karaya çıkarken, La Valette, ana süvari birliklerini İspanyol şövalyesi Melchior d Eguaras komutasında Mdina kalesine sevketti Bunlar sadece öncü yaya Turk birliklerine âni baskınlar yaparak, hasarlar vereceklerdi. Muhafız birlikleri de şöyle taksim edilmişlerdi. Provence, Auvergne ve France li üç Fransız müfrezesi Birgu'nun kara cephesini tuttular. Catalonia ve Navarlı dindar gönüllüler de dahil olmak üzere Aragonlular St. Angelo kalesi batı kesiminde bir müdafaa hattı teşkil ettiler. Castile Sarayı, Provence'lı Fransız birliklerince korunacaktı. Almanlar ise geriye kalan savunma hatlarına yayıldılar. İngiliz Haçlı gücü, Sir Oliver Starkey isimli bir şövalye komutasında idi

Ayrıca St. Angelo ile St. Senglea kaleleri arasına, yani Büyük Liman'ın dar bir kısmına zincir gerilmişti. 200 metre uzunluğundaki bu zincir özel olarak Türk muhasarasına karşı, Büyük Liman'a, Turk gemilerinin girmesini önlemek maksadıyle, meşhur Venedik demircileri tarafından yapılmıştı. Her baklası on altın dukaya mal olan zincir, çelik evsafındaydı.

19 mayıs gün ve gecesi boyunca Türkler, Marsastrocco'dan karaya aktılar. Bunlardan bin kadar yeniçeri bir buçuk mil içerde bulunan Zeitun koyune girdiler. Fakat koy bomboştu ve işe yarar hiçbir şey bırakılmamıştı.

İlk çarpışma Zeitun civarında vukubuldu ve Turkler, Mdina valisinin yeğeni ve papaz namzeti olan şovalye Don Mesquita'yı öldürdüler, Fransız şövalyesi Adrien le La Riviere'i yaralayıp esir aldılar

Yeniçeriler, sayısız saldırılarla yan kanatlardan Haçlı süvarilerini sıkıştırarak ilerlediler ve Haçlı birliği muhasaranın ilk günlerinde ağır zayiatlar vererek çekildi. Portekizli papaz namzetlerinde Bartolemeo Faraone de esir edilmişti. Ancak La Valette'in muhasaranın başlangıcında, niçin Turk kuvvetlerinin karaya çıkmalarına karşı kesin müdahalede bulunmadığı pek çok tarihçi arasında bir sual olarak kalmıştır. Halbuki bir kale, en tabii anlamda az sayıda bir kitlenin, büyük çaptaki kuvvetlerin taarruzlarına karşı koyabilmesi için sığındıkları barınaktır. La Valette 9.000 civarındaki kuvvetleriyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşlarda yoğurulmuş ve asrın en mükemmel birliklerine karşı, bu kaleler sayesinde çıkabilmiştir.

ST. ELMO KALESİ MUHASARA EDİLİYOR

Sciberras yamaçlarından St. Elmo kalesine saldıran Turkler, kale duvarları önünde altı saat süren amansız bir mücadele verdiler. La Valette, yeniçerilerin ustalığını, Türk çakmaklı tüfeklerinin daha iyi ateş aldığını, fakat geç doldurulduğunu müşahede etti. Ne var ki, Haçlılar Türkler'le, Türkler'se yüce kalelerle boğuşuyorlardı. Bu çarpışmalarda yalnız 21 Hıristiyan'a mukabil, yüzlerce Türk ölmüştü. Hele Türkler yaralılarını tamamıyle geri çekmek imkânı bulamadıklarından, yaralı Turk askerleri kale içerilerine getirildikten sonra idam edildiler

Malta muhasarasında, Haçlılar için Turk'e en ağır işkenceyi yapmak, Hıristiyanlığın en büyük sevabı addedilmiştir. Nitekim Navare'li şövalye Jean de Morgut'un esir edilmiş bir Turk subayını işkence ile katlederken, dini bir vecibeyi yerine getirmiş olduğunu beyanı, yüzlerce benzerlerine bir misâldir sadece.

İlk sahil çıkarmasını müteakip, Valette ve konsey üyeleri muhasaranın Birgu ve Senglea ya karşı başlıyacağını ummuşlardı. Fakat 22 mayıs akşamı ikinci bir Turk askeri, Valette kuvvetlerine sığındı ve Maltalılar'ın çökmesini önliyecek hakikatleri ulaştırdı.

Piyâle Paşa ile Mustafa Paşa arasında fikir ihtilâfı belirmişti Mustafa Paşa'ya göre; donanmanın bir kısmı Büyük Liman'ı muhasara etmeli, diğer kısmı kuzey Malta denizlerinde keşif harekâtı yaparak, Sicilya'dan gelecek ikmal ve yardım akımını durdurmalıydı. Bu planlama, Piyâle Paşa tarafından reddedilmişti

(Devamı var)

Eski İstanbul: 3

Pera'da(*) Gece Hayatı

Yazan: Paul de Régla
Çeviren: Reşad Uzman

İSTANBUL'A gelen yabancılardan pek azı geceleyin Galata'nın karanlık cadde ve sokaklarından geçmeye cesaret edebilir. Buna karşılık, hemen hepsi, gündüzün sokaklarında her cins kötü kadının, kabare artistinin, levanten gemicilerin, hamalların, dervişlerin, imamların, Rus tâcirlerin, Avusturyalı, Romanyalı ve Polonyalı Yahudiler'in, ağırbaşlı eski Türk efendisinin, emin tavırlı İranlı'nın ve köpeklerin kaynaştığı, çok değişik ve canlı renkli evlerin, garip mimarî tarzların busbutun darlaştırdığı Galata sokaklarını gezmeyi bir vazife sayarlar.

Gündüzün, bu eski Ceneviz mahallesinde o kadar canlılık ve hayatiyet vardır ki, küçük evlerin içinde geçen sefahat sahnelerinin, cinayetlerin, her türlü suçun olmadığına dair insanın içine bir şüphe girer. Gece gelince, yabancılar bu yerlere çıkmaktan haklı olarak endişe duyarlar. Kaldıkları otelin sahibi, bu konudaki sorulara, yalnız Pera'nın büyük caddesinde tam bir güvenlik olduğunu söyler. Zira bu otelciler, kaderin kendilerine sömürülsün diye yolladığı müşterilerin zarara uğramasını istemez. Fakat gerçeği ifade etmek gerekirse, Galata'nın en loş ve en dolambaçlı sokaklarında olduğu kadar, Pera nın büyük caddesinde de güven yoktur. Yabancılara bu kadar çok bahsedilen Pera ve Galata'nın güvensiz ve tehlikeli durumu, acaba Avrupa başkentlerindekinden daha mı ciddîdir?

Biz durumun öyle olmadığını sanıyoruz Nitekim, Pera polisinin başında bulunan bir yakınımız Paris'te olduğundan daha az tevkif olduğunu bize açıklamıştır. Eski Istanbul'da ise, gerçekten tam bir güvenlik hukûm sürmektedir. Zira burada, haydutların büyük bir çoğunluğunun çıktığı Yunan, Bulgar ve İtalyan toplulukları yoktur

Bütün bunları göz önüne aldıktan sonra, Istanbul'daki gece gezintimiz bizi Galata'nın o kadar merak edilen mahallelerine kadar uzandırdı. Bu gezintiye başlarken önce düğmelerimizi sıkıca ilikleyelim, eldivenlerimizi ve küçük parmağımızdaki yüzüğü çıkaralım, tabancalarımızın iyi durumda olup olmadıklarını kontrol edelim, fesimiz, levantenler gibi kafamıza oturmuş bir şekilde ve diğer elimizde bastonumuzu sıkı sıkı tutarak, endişe duymadan meçhûle doğru ilerleyelim. Bu şartlar altında Tanrı'ya sığınarak gitmek en emin ve en iyi yoldur.

Azız okuyucular, gündüzün o kadar canlı, hareketli olan bu büyük caddeyi bir de bu saatte, bu kadar tenha ve huzurlu bir

(*) Beyoğlu'nda.

sessizlik içinde görsenize! Bir müddet yürüdükten sonra yol ağzına erişiyoruz. Sağ taraftaki şu küçük sokağa girelim ve incelemeye başlayalım. Bakalım sizlere hırsızların, tulumbacıların ve katillerin yaşayışını anlatabilecek miyiz?

Şu Rum bakkal ile Rum kahvesinin arasındaki küçük, dar ve basık kapıyı ve üstündeki İngilizce, Fransızca ve İtalyanca yazılmış «şarkılı kahve» yazısını fark ediyor musunuz?

Buradan içeri girip, yağlı merdivenleri yavaş yavaş çıkalım ve bu salaş yerde bir müddet oturalım. İçeri girer girmez, eğer şansımız varsa, Emil Zola'nın tetkikçi kalemi için mükemmel birer konu olabilecek tiplere rastlarız.

Salon 20 metre boyunda, dokuz metre eninde genişçe bir yer; sağda, solda üzerleri mermer kaplı basit masalar, Viyana menşeli, hasır iskemleler; salonun en ucunda hepsi kadın olan on iki kişilik bir Macar orkestrası ve hemen yanında iri bir davul. Orkestranın arkasında biraz yüksekte, arkası çok hayali bir manzara gösteren dekorlu bir sahne.

Bütün bunların hepsi dört adet büyük gaz lambası ile aydınlatılmakta olup, ayrıca, eskiden açık sarı olan fakat şimdi kirli sarı bir renk almış bulunan duvarları aydınlatan küçük gaz lambaları da vardı.

Kalın bir duman tabakasının salonun atmosferini iyice doldurduğu ve gürültü gürültürak sisli bir duruma getirdiği bu büyük salonda, cebi dolu olan acemiler ile konsomatrislerin başbaşa oturdukları daha küçük bir odaya açılan bir kapı bulunuyordu.

Masalarda oturanlar daha ziyade, yabancı ve levanten gemiciler, aşağı tabakadan Türkler, düşük levantenler ve diğer önemsiz kişilerdi. Bunların arasından geçelim ve onları içkileri ile başbaşa bırakalım. Yandaki meşhur odaya girince, oradaki kadınlardan biriyle bir divana uzanmış olan şahsın derhal ayağa kalkıp, şapkasını koltuğuna sıkıştırarak bize doğru geldiğini ve Napoli şivesi ile bizi içeri davet ettiğini görüyoruz. Büyük tesadüfe bakın ki bu adam Galata - Pera bölgesi hırsızlarının başı Don Giovanni'dir. Don Giovanni ile ilk defa nasıl tanıştığımızı anlatalım.

İstanbul'a gelişimizin üzerinden birkaç ay sonra Kadıköy'de açılacak olan bir hastanenin törenine yetişmek için acele ile Pera'dan Tünel'ın bulunduğu yere doğru inerken, tamamen siyahlar giyinmiş, fesli bir adamla karşılaştık. Ansızın üstümüze doğru geldi ve bize çarptı, o sırada bir cevin farkına varmadım. Ancak tünele binip de saate bakmak gerektiğe, çok kıymetli olan saatimin çalındığını farkettim. Ertesi günü, aslen İsviçreli olan M. Meyer'in dükkânına gidip bir saat almak istediğimizi ve başımızdan geçen olayı anlattık. M. Meyer, bize ağzımızı sıkı tutmak ve bir, iki altın lirayı gözden çıkarmak şartıyla saatimizi bulacağını vaadetti. Anlaştığımız gün ve saatte, M. Meyer'in dükkânında buluştuğumuz zaman bizi garip tavırlı bir adamla tanıştırdı. Saatin çalındığı yeri ve çalanın eşkâlini anlattıktan sonra, bize, saatimizi en geç yarım dakika sonra iade edebileceğini bildirdi. İşte bu adam Don Giovanni idi.

Don Giovanni bizi büyük bir ikramla karşıladıktan sonra, kendi masasına oturttu. Biz de böylece rahat rahat konuşup etrafı inceleyecek imkânı bulmuş olduk.

Bulunduğumuz yer, orta büyüklükte bir salon idi. Duvarları çepeçevre divanlar kaplıyordu. Her divanın önünde bir masa mevcuttu. Bütün yerler şarkıcı Alman, İtalyan, Fransız veya Macar kadınlarıyla işgal edilmiş olup, ortada içki içenlere hizmet eder gibi görünen, aslında kadınların hayranlarını yeter derecede içmeye zorlayıp zorlamadıklarını kontrol eden bir garson dolaşıyordu.

Orkestradaki kızlar ise arada gelip, kendilerine bir içki ısmarlanmasına göz yumuyorlar fakat daha ileri gitmeden hemen yerlerine dönüyorlardı. Bu kötülükler ortasında yaşamalarına rağmen, pek çoğunun gayesi burada para biriktirip memleketlerine dönmek ve orada evlenmekti. Aralarında yanlış yollara sapan varsa da bunlar pek azdı. Biraz içki içmek ve sohbet etmenin dışında ilk geldikleri gün kadar temiz kalmasını biliyorlardı.

Oturduğumuz yerin yanındaki masada, başını yeşil örtüye dayamış, sessiz ve vakur, vazifesi salonda çıkabilecek olayları bastırmak ve düzeni sağlamak olan bir zaptiye oturuyordu.

Salonda gördüğümüz diğer ilgi çekici tipler, sarayın jurnalcısı bir Ermeni ile dilenciler kâhyası oldu. Dilenciler kâhyası denilen bu adam, önemli bir servete sahip olup, teşkilâtı üzerinde, büyük hâkimiyet kurmayı başarmıştı. Emri altında küçük bir bakanlık kurmuştu. Bu bakanlığın (!) memurlarına, dilenciler topluluğundan muntazam haraçları toplatıyordu. Dilenci topluluğu arasında her inançtan ve dinden insan bulmak mümkündü. Rum dilencilerin bir de, azızlerden koruyucuları vardı; her sene onun hâtırasını anmak için Pera'daki Sen Konstantin kilisesinde

Eski İstanbul'da Galata'dan Sarayburnu'na bakış.

âyin tertip ederlerdi.

Dilencilerden pek çoğu, aileleri ile beraber rahatça geçindikleri bir eve sahiptiler. Bu durum onların el açmalarını önlemiyor, bilakis kendi durumlarına uygun düşmeyen sadakalar için söz söylemek hakkını veriyordu. Vücutları üzerinde her türlü yara, sakatlık, vs. gibi şeyleri taklid ediyorlar ve bu sayede merhamet topluyorlardı. Fakat en büyük özellikleri daima dilenci olarak kalmaları, en ufak bir hırsızlığa bile kalkışmamalarıydı.

Netice olarak şunu diyebiliriz ki, burada her türlü işi yapacak adam bulmak mümkündür. Öldürmeyen, yaralayan bir yumruktan,. tabanca ile adam öldürmeye, kundakçıdan, yalancı şahide kadar her türlü iş... Yeter ki ücreti tam olarak ödensin.

Nihayet gece yarısını epey geçtikten sonra bu acaip yeri terkettik. Daha başka yerlere uğramak için ise vaktimiz pek yoktu.

İSTANBUL'DAKİ AFYONKEŞLER

İstanbul'da afyonkeşlerin sayısı o kadar fazla değildir. Bunları da daha ziyade Suriyeli ve İranlılar teşkil eder. Bazıları da Hind keneviri yapraklarını içer. Bu sonuncuların sayısı, diğerlerine nazaran daha fazladır.

Hind keneviri kullananların açıkça toplandıkları bazı kahvehâneler kanunun yasaklamasıyle kapanmıştı. Ancak şu anlarda İstanbul'daki polis teşkilâtının müsamahası ve hele biraz da rüşvet işe karışınca bunlar tekrar faaliyete geçmişlerdir. Şimdi de bu çeşit bir kahvehâneye ufak bir ziyaret yapalım.

Karaköy köprüsünü geçtikten sonra Yenicami önüne çıkıyoruz ve Mısırçarşısı'nın yanında uzanan karanlık ve ıssız sokağa giriyoruz. Bu yol boyunca Kapalıçarşı istikametinde yukarı doğru tırmanıyoruz.

Buralarda dolaşırken, gece bekçisinin arada sırada ucunu yere vurduğu sopasının «trak» sesinden ve sizi hissedip, mahallede yabancı olduğunu hatırlatmak istercesine havlayan köpeklerden korkmamak lâzımdır.

Nihayet ilerde, basit görünüşlü, karanlık bir ev görüyor, biraz dikkat edince, iğri büğrü tahtalardan yapılmış kapının altında hafif bir ışığın sızdığını farkedi-

Bir asır önceki Boğaziçi'ni gösteren bir gravür.

Fotoğraf: BARLAS GÜLERMAN

voruz. Yavaşça kapıyı çalıyor ve içeri süzülüyoruz.

Girdiğimiz yer ince uzun bir odaydı, tavandan sarkan ve zeytinyağı kandillerinin ışığı ortalığı biraz aydınlatıyordu. Odanın içinde, yerlere konmuş şilteler ve duvarlara dayanmış yastıklara uzanmış yirmi kadar insan vardı. Bunlar, imparatorluğun Müslüman halkının her tipini temsil ediyordu. Önlerine konmuş olan kahvelerini yudumlarken, çubuklarından tütünün dumanını derin bir nefesle çekmekte ve yavaş yavaş dışarı bırakmaktaydılar.

İlk bakışta, kalın tütün dumanı yüzünden içerisini görmek mümkün olmuyordu. Bir müddet bekledikten sonra göz nihayet atmosfere alışıyor ve bu sayede odanın ve insanların bütün teferruatı ortaya çıkıyordu. Salonun sol tarafında ilkel bir fırın mevcut olup, üzerinde bakırdan mâmul bir tencerede kahve hazırlamak için su devamlı olarak kaynıyordu.

Fırının her iki tarafında teneke kutular sıralanmıştı. Bunların içinde kavrulmuş ve çok ince çekilmiş kahve, saf yeşil çay, biraz tarçın ve karanfil tozu karıştırılmış yeşil çay; Hind kenevirinin çiçek tozu; doğrudan doğruya haşhaş diye adlandırılan haşhaş tozu, tereyağ, şeker veya bal, biber, Hindistan cevizi, kantarit tozu ve diğer kokulu baharattan hazırlanmış bir nevi hamurumsu reçel bulunuyor. Bu reçel ufak tabletler hâlinde afyonkeşlere sunuluyordu.

Bunların hazırlanması büyük maharet isteyen şeylerdi. Çünkü kullanılan malzemenin özel bir dikkatle tartılıp, karıştırılması lâzımdı. Nitekim pek az imalâtçı, istenen kıvamda, bu sarhoş edici reçeli hazırlayabiliyordu. Fiyatı da, hem geliş yerine, hem de imâl yerine göre değişiklik gösteriyordu.

Bu salonun yanında asıl afyonkeşlerin bulunduğu odayı da ziyaret edip, kâh kriz içinde kıvrananlara, kâh keyif içinde sızanlara baktıktan sonra, geç vakit kendimizi dışarı attık.

Eski Istanbul'da Pera'dan Haliç'in görünüşü.

Kral Abdullah'ın Hâtıraları: 5

Araplar İstiklâlini İlân Ediyor

Çeviren: Özcan Erekdiren

SABAH olunca vakit kaybetmeden hazırlandım, yanıma Aziz Ali'yi alarak, İngiltere hükümet temsilcisi Albay Wilson'u ziyarete gittim.

Albay Wilson, bizi neşeli bir yüzle karşıladı, yanında duran gençce bir adamla tanıştırdı:

— Arkadaşlarımızdan Yüzbaşı Lawrence. Birlikte çalışırız. Sizleri görmek istememizin sebebi, Arap ayaklanmasında, hükümetimizin yardım tekliflerini iletmektir. Yaptığınız hürriyet mücadelesinden bizler de gurur duymaktayız. Yalnız verilecek fena bir haberim var.

Hükümet temsilcisi Albay Wilson, bunları söyledikten sonra azıcık durup ilerimizde oturan Storrs'a baktı. Demin neşeli hâli gitmiş, yüzünde endişeli çizgiler belirmişti.

Ben merakla:

— Sizi bu kadar endişelendiren haber neymiş? diye sordum.

Albay Wilson:

— Bütün planlarımızı ve tasarılarımızı altüst eden bir telgraf aldık, dedi. Telgraf Arapça'ya çevrilmiştir. Okuduktan sonra bize hak vereceğinizi sanıyorum.

Sonra hayli uzunca bir telgrafı uzattı. Telgrafta, Arap ayaklanmasının Hindistan'da öğrenildiği, bazı Alman ve Turk ajanları tarafından haberin kötüye kullanıldığı, Müslümanlar'ın kutsal yerlerinin müttefiklerce işgal edildiğinin etrafa yayıldığı yazılıydı.

Telgrafı okuduktan sonra Albay Wilson'a uzattım. O da ciddî bir sesle:

— İngiliz hükümeti, bu haberden dolayı Hindistan'da başgösterecek kargaşalıktan çekinmektedir. Bunun için de buradaki İngiliz ve Fransız askerlerinin çekilmesine karar verdi. Bununla birlikte cephane, silâh ve para gibi her türlü yardım yapılmaya devam edecektir.

Albay Wilson bir an durdu, yüzüme baktı; bir şeyler söylememi istiyor gibiydi. Ben hiç karşılık vermeyince:

— Hükümetimiz, Arap ayaklanmasında herhangi bir dış müdahale olursa, Arap bağımsızlığının geleceğinin daha etkili olacağını düşünmektedir, dedi.

Doğrusu, telgraftaki habere bir hayli şaşırmıştım. Ali Azız Bey de benim gibi şaşkın bir hâlde önüne bakıyordu.

— Şu telgrafı bir daha okur musunuz? dedim.

Albay Wilson telgrafı yeniden, ağır ağır okudu. Durum hiçbir şüpheye meydan vermeyecek kadar açıktı.

— Evet, ne demek istediğini iyice anladım, dedim. Şimdi müsaade ederseniz, gidip durumu bir gözden geçirelim.

Albay Wilson'a, Yüzbaşı Lawrence ve Storrs'a veda edip ayrıldık. Doğruca Fransız askerî misyonu başkanı Albay Bré-

mond'un karargâhına gittim. Albay Brémond beni kapıda karşıladı, uzun boylu, geniş omuzlu, uzun kırçıl sakalı bir adamdı. Tavırları çok dostçaydı.

Odasına girer girmez:

— Neler oluyor? dedi. Türk kuvvetlerinin Bir vâdiye dağıtıklarını duydum. Doğru mu bu?

Ben de

— Peki, ya. Şimdi Albay Wilson'un bana okuduğu telgrafın mânâsı nedir? İngiliz hükümeti, kuvvetlerini çekmeye karar vermiş. Sizler de öyle. Bize sadece, malzeme, silâh ve para vererek yardım edecekmişsiniz. Oysa bizim uçak, top, savaş malzemesi kadar uzmanlara, bize bilgi verecek teknik elemana da ihtiyacımız var.

Albay Brémond bir an yüzüme bakı

— Bu haberi ilk defa sizden duyuyorum, dedi. Durum oldukça ciddî görünüyor. Siz şimdi ne yapmayı düşünüyorsunuz?

— Bu durumda Türkler'le sulh yapmak zorunda kalacağız, diye karşılık verdim Hemen doneceğim ve hükümetimiz istifa edecek. Yerine de sulh şartlarını kabûl edecek bir hukumet kurulacak. Biz, isteklerimizi kısmen de olsa alacağız ama muttefiklerimiz sonuçtan bizi sorumlu tutmamalı, bizi kabahatli görmemelidirler.

Albay Brémond, oldukça sakin görünüyordu. Veda edip ayrılırken kaşları hafiften çatılmıştı.

YÜZBAŞI LAWRENCE GELİYOR

Kamp kurduğumuz yere döndük. Ben de, Azız Ali Bey de bir hayli yorulmuştuk. Çadırımızda hem dinleniyor, hem de durumu konuşuyorduk ki, jandarma kumandanı, İngiliz hukumet temsilcisinden bir mektup getirdi Mektupta Albay Wilson bu haberimle Storrs ve Yüzbaşı Lawrence'ın bulunduğu hâlde bizim kampa uğrayarak bir sohbet etmek istediğini belirtiyordu

Saat dörtte, bizim kampa çıkageldiler. «Hoş geldiniz» deyip çadıra geçtikten sonra Albay Wilson:

— Nedir bu, Allahaşkına? diye sordu. Albay Brémond'a neler söylemişsiniz?

Gayet ciddî olarak

— Size neleri anlattıysa onu söyledim, dedim

Albay Wilson şaşırmış gibi yüzüme bakıyordu.

— Hükümetinizin kararını bana bildirdiniz, diye devam ettim. Bu şartlar altında benim yapacağım tek şey Mekke'ye dönmek ve durumu olduğu gibi hükumetime anlatmaktır Hükümetimiz istifa edecek, yeni hukumet de, Turkler'le sulh yapmak isteyen kişilerden kurulacak Yeni bir kumet, Türk erin teklitini kabul edecek ve boylece de fazla kan dokülmesine de mânî olacak

Albay Wilson gene şaşkın bir halde

— Peki neden boyle hareket ediyorsunuz?

Neden olacak, bize yardımı kestiğiniz için, dedim.

— İyi ama, bu durum karşısında hükümetimize nasıl bir mektup yazdığımızı öğrenmek için neden beklemediniz?

— Kuvvetlerimizin çekilmesi gerektiğini ve bu yolda hukumetimizce alınmış bir karar olduğunu söylemiştiniz. Artık yazmanın ne gibi bir faydası olacak?

Albay Wilson bunun üzerine yarım saat konuşarak beni ikna etmeye çalıştı. Benim ise kararım kesindi

Kararımdan asla donmem, diye kestirip attım. Yalnız, Mekke'ye hareketimi, 12 saat geciktirebilirim. Bu arada bize uçak ve savaş malzemesi kadar askeri bakımdan yardım edersenız harekâtımıza devam edeceğiz.

Ertesi gun, Briman ve Faj yoluyla Mekke'ye hareket ettik. O gece Lihyan'da konakladık. Çok guzel bir geceydi, gökyüzü siyah bir kadifeye benziyordu. Komşu kabileler ziyaretimize gelip iyi yolculuklar dilediler. Hoşça vakit geçirdik.

Sabah olur olmaz hemen yola çıktık Mekke ye vardığımız zaman gece yarısıydı. Doğruca babamın sarayına gittim. Zaten beni bekliyormuş, gülerek karşıladı

— Muvaffak oldun, Abdullah, dedi. Az önce İngiliz hükümet temsilcisinden bir telgraf aldım, bize eskisi gibi silâh vermeye devam edecekler

Boylece İngilizler'in Arap ayaklanmasının devam etmesini istediklerini anlamış olduk

BAĞIMSIZLIK BEYANNAMESİ

İşte bu sıralardaydı; düşünüyordum ki bağımsızlık beyannamesini yayınlıyalım ve babam, Araplar'ın kralı seçilsin. Yoksa Turkler durmadan bizi dunyaya âsi olarak ilân ediyorlardı. Bu bakımdan hareketimizi hukukî bir dayanağa oturtmanın zamanı gelmişti artık.

Hukumet ve askerî şahıslarla bu konuyu konuştum. Hepsi benimle aynı görüşü ifade etti. Bunun üzerine babama gidip durumu anlattım.

— Hayır olmaz, diye şiddetle karşı koydu

Ben de

— Arkadaşlarla bu mevzuu konuştuk. Bağımsızlık beyannamesini yayınlamazsak harekâta devam etmemeye kararlıyız.

Babam bir an düşündükten sonra

— Hepsini çağır da bir konuşayım, dedi.

Harekâtımızın ilerigelen şahısları toplanınca babam

— Oğlum Abdullah'ın söyledikleri doğru mu? dedi

Hepsi de

— Hiç kimse size yalan bilgi veremez, dedi

— Kararınızda ısrar ediyor musunuz?

— Evet, söylediğimizi yapmaya kararlıyız

— O halde, tasvip etmeksizin kararınızı kabûl ediyorum. Bundan sonraki bütün sorumluluk size aittir

BABAM KRAL OLUYOR

Bağımsızlığımız, 2 kasım 1916 tarihinde, Mekke'deki mukaddes camide ilân edildi. Halk, büyük bir heyecan ve sevinç içinde bağırışıp duruyordu. Sonra küme küme, babam Kral Huseyin'e bağlılıklarını arz etmeye geldiler

O akşam babamı sarayında ziyarete giderek kendisini tebrik ettim

— Artık bağımsızlığımızı ilân ettik, dedim Ama Turkler hâlâ memleketimizdeler; ben Mekke'de en az 11 bin kişi biliyorum ki başlarında Hâşimî bir kral görmek istiyorlardı.

Babam bir zaman konuşmadı, sonra düşünceli bir halde

— Beni en çok ne düşündüren biliyor musun? dedi.

— Hayır diyerek başımı salladım.

— Ebû Müslim el - Horasânî'nin âkıbeti

— Hiç üzülmeyin, dedim. Sizin sonunuz onunki gibi olmayacak

Ertesi gün, hariciye vekili sıfatıyla tarafsız devletler ve müttefiklerimiz hariciye vekillerine birer telgraf çektim, durumu bildirdim. Şeyh Fuad al Hatîb bu hususlarda bana yardım ediyordu.

Ertesi gün de İngiliz ve Fransız hükümet temsilcilerinin beni görmeleri için bir haber iletttım. Sanıyordum ki, bağımsızlık ilânından dolayı beni tebrik edecekler, memnunluklarını ifade edecekler.

Oysa onları görünce düşüncemde aldanmış olduğumu anladım. Her ikisi de aşırı suratla beni görmeye geldiler:

— Bütün bunların mânâsı nedir? Diye sordu İngiliz hükümet temsilcisi

Ben de

— Milletçe haklarımızı elde etmek için savaşıyoruz dedim. Bize kim yardım ederse dostumuzdur, bize karşı gelen de düş-

Eski Ürdün Kralı Abdullah.

manımız. Bağımsızlığımızın ilânını hoşgörmüyorsanız, bu bizim düşmanımız olduğunuzu gösterir. Ben hükümetinizin cevabını bekliyorum. Sizlerin fikrini istemiyorum. Hattâ diyebilirim ki Türkler bile bu hareketimizi hoş karşılayacaklar ve bizimle sulh yapmak için anlaşacaklardır.

Derken, her ikisi de birden.

— Yani kral hazretleri, bizim samimiyetimize inanmıyor mu?

— Önce sizlerin, kendi menfaatlerimiz açısından yaptığımız harekete inanmanız lâzım, dedim.

RUSYA, BAĞIMSIZLIĞI TANIYOR

Ertesi gündü. Çarlık Rusyası Dışişleri Bakanı Sturmer'den bir telgraf aldım. Arap milletlerinin bağımsızlığını tanıyor, Hâşimî Kralı Huseyin ibn Ali'yi tebrik ederek, Çar II. Nicola'nın sevgilerini iletiyordu.

Hemen İngiliz ve Fransız temsilcisini çağırıp, aldığım bu telgrafı onlara okudum. Albay Wilson:

— Kral hazretleri bunu resmî bir tanıma olarak mı kabûl ediyorlar?

— Başka ne olabilir? Diye karşılık verdim.

Albay Wilson:

— O halde benim de şahsen tebriklerimi kabûl ediniz, dedi. Hükümetimden bir haber alır almaz size ulaştıracağım.

Birkaç gün sonra, doğu bölgesindeki Arap kuvvetleri kumandanı sıfatıyla cepheye hareket etmek için hazırlıklara başladım. Emrimdeki kuvvetler, beraberinde bir sahra topçu birliği olan süvarî müfrezesi, iki develi birlik ve çeşitli kabilelerden gelmiş gruplardan kurulmuştu.

Hazırlıklarımı tamamlar tamamlamaz, hareket ettik ve El - Lemun vâdisinde kamp kurduk. Rabegh ve Yanbo'da bulunan iki kardeşimin kuvvetleri hâlâ Fahreddin Paşa kuvvetlerini baskısı altındaydı. Fahreddin Paşa'ya iltihak etmiş ve bazı birlikleriyle Hacr'da kamp kurmuştu.

Hacr, Rabegh'in doğusunda, tepelik bir bölgeydi. Bunun en tehlikeli yanı da Fahreddin Paşa kumandasındaki Türk kuvvetlerine Mekke yolunu açmış olmasıydı.

Kampa geldiğimizin ertesi günüydü, kardeşim Emîr Ali ibn Hüseyin'den acele bir telgraf aldım. Telgrafta, Yanbo'da bulunan kardeşim Faysal'ın güç duruma düştüğünü bildiriyor, Fahreddin Paşa'nın Rabegh'e de hücuma geçeceğini ekliyordu. Telgrafta ayrıca, benim de hemen Mekke'ye dönmemi ve «Usfan»a giderek orada bir savunma hattı meydana getirmemi istiyordu.

Halen bulunduğum yerde kalırsam kendi kuvvetlerimin tamamıyle sarılacağından korktuğunu böylece ileride durumu daha da kötü olacağını belirtiyordu.

TEHLİKELİ GÜNLERE DOĞRU

Gerçekten durum hiç de iyi görünmüyordu. Bunun üzerine karar verdim. Savunmaya geçmek, kabileler arasında menfi bir tesir yaratabilirdi. Şerif Fawzan'al-Hareth'e 1.500 kişilik bir süvarî birliği vererek Hacr'a hücum etmesini emrettim. Böylece orasını alıp, oradaki Huseyin ibni Mübârek kuvvetlerini bozguna uğratacak, kardeşim Ali'ye Hacr'ın elimize geçtiğini bildirecektik. Bundan sonra, Şerif Abdullah ibni Tevvâb'ı Medine'ye gönderdim ve Türkler'in elinde bulunan Cebel Wa'irah ile Cebel Ohd'a saldırmasını söyledim.

Ben de kuvvetlerimi toplayıp Medine'nin kuzey doğusundaki Hanakya istikametinde yürüyüşe geçtim. Hanakya'ya varınca kamp kurduk, üç gün kadar gerekli hazırlıkları yaptık. Bu üç gün içinde de Hutaim ve Hacr kabilelerinden bazı gruplar gelerek bizim kuvvetlerle birleşti.

O sıralarda kuvvetim 20 bin kişiyi buluyordu. Boylece Ebu Na'm ile Hâdiye istasyonları arasına hücum edip, Hicaz demiryolu hattını kesebilirdim.

Ertesi gün harekete geçtik. Bir birlik olarak al - Harra'nın ilerisine doğru yola çıktık. Çok sıcak vardı, ben de bir an önce suyu aşmak istiyordum. Derken çok küçük bir vahaya vardık. Küçük bir çay akıyordu, bir iki de ağaç vardı.

Vâhada azıcık konakladık, birer kahve içtik. Bizim ardımızdan gelecek olan kuvvetleri beklemeye koyulduk. Az sonra onlar da yavaş yavaş geldiler, toplandık.

TÜRKLER GELİYOR

Burası öğle yemeği için de uygun bir yerdi, öğle yemeğini de burada yemeye karar verdik. Ben, Şerif Şâkir ibn Zaid ile oturmuş sohbet ediyordum. Birden Muhammed Raca koşa koşa yanıma geldi, uzaktaki tepeleri göstererek:

— Bak şurayı görüyor musun? Dedi.

Baktım. Bir kalabalık tepede dalgalanıp duruyordu. Muhammed Raca:

— Bunlar Türkler, dedi.

Tam bu sırada, askerlerimden biri, gözleri trahomlu küçük bir çocuk getirdi. Çocuk.

— Tepede ot topluyorduk, diye anlattı. Birden Türkler bizi yakaladılar. Burada ne yaptığımızı sordular. Biz de «Hutaim kabilesindeniz» dedik. Beni serbest bıraktılar ama kardeşimi tuttular. İsterseniz sizi onların bulunduğu yere götüreyim, çoklar ama bizim kuvvetlerimiz daha kalabalık.

Hemen kuvvetlerimi üçe ayırdım ve tepeyi sarmalarını emrettim. Bu arada küçük bir süvarî öncüsü gönderip, Türkler'in arkasında daha başka kuvvet olup olmadığını öğrenmelerini söyledim.

Bundan sonra topçumuz Türkler'in bulunduğu yeri dövmeye başladı. Havada şarapneller patlıyor, makineli tüfeklerin tarakası kulakları tırmalıyordu. Çok geçmeden Türkler'i yenip esir aldık. Kumandanları Eşref Bey idi. Bu arada birçok da Howitzer, makineli tüfek ve cephane ele geçirdik.

Beni asıl sevindiren, Türkler'den ele geçirdiğimiz peksimet ve konserve kutuları oldu. Yiyeceğimiz az kaldığı için bu, hoşuma gitti.

Bundan sonraki hedefimiz, demiryolu hattını Türkler gelmeden kesmekti. Harekâtımız başarıyla sonuçlandı. Demiryolunu sekiz noktadan kestik. Bu da 4,5 saat kadar sürdü. Telgraf direklerini söktük, demiryolu raylarını tahrip ettik.

VECH HAREKÂTI

Bu başarımız üzerine Fahreddin Paşa'nın biraz endişelendiğini sanıyorum. Kardeşim Faysal'ın Vech üzerine yürümesi de Fahreddin Paşa'ya tesir etmişti. Endişemin doğruluğunu da Fahreddin Paşa'nın sağdaki kuvvetlerini Bir Derviş'e geri çekmesiyle anladım.

Aynı zamanda Fahreddin Paşa sol kanattaki kuvvetlerini de Bir vâdisinden Mizz çayına çekmişti. Ben de kuvvetlerimi toplayıp Vâdi - Ars'de mevzilendim. Buradan gece gündüz durmadan demiryolu hattına saldırıyordum.

İNGİLİZLER HAREKETLERİMİZİ BEĞENİYOR

İşte bu sıralardaydı ki, kardeşim Faysal, sahil boyunca Vech'e doğru ilerliyordu. Vech, hâlâ Türk kuvvetlerinin elindeydi. Vech bölgesi kumandanı arkadaşımız olan Abd-us-Selâm Bey idi.

Abd-us-Selâm Bey, padişaha bağlı kalmayı bir vicdan borcu sayıyor, bundan dolayı da Türkler'le birlikte çarpışıyordu. Abd-üs-Selâm Bey'in görüşüne ne de olsa hurmet ediyordum. Yanında Vech bölgesindeki Osmanlı kuvvetleri kumandanı Ahmed Bey bulunuyordu.

Ahmed Bey'in kumandasında 1200 kişilik bir piyade birliği, bir sahra topçu bataryası, bir de sahil topçu bataryası bulunuyordu. Aynı zamanda Agail kabilesine mensup bir develi birlik vardı.

1910 lardaki Medine tren istasyonu.

Ben gizli gizli Agail kabile mensuplarına haber gönderiyor, bizimle birleşmelerini söyluyordum. Onlar ise Ahmed Bey'den alacakları parayı bekliyorlardı. Baktılar ki Turkler onlara istedığı parayı vermiyor, hemen bizim safımıza geçtiler.

Faysal sahil boyunca ağır ağır ilerliyordu Derken Amlac'ı ele geçirdi. Bundan sonra da İngiliz kuvvetlerine mensup gemiler Vech'i bombaladılar, bunun üzerine Vech kumandanı, kuvvetlerini El-Uia'ya çekmekte gecikmedi. Böylece kardeşim Faysal ciddî bir direnmeyle karşılaşmadan Vech'e girdi.

Bundan sonra ben de Şeyh Ferham ile Şeyh Şihab'ın kabilelerine birer mektup yazarak dedim ki:

«Artık bizim Hicaz demiryolu hattını geçtiğimizi ve Harra'da Eşref Bey'i de yendiğimizi öğrenmişsinizdir. Bundan sonra genel karargâhımız Vadi-Ais'tedir. On gün içinde bizimle birlikte Arap ayaklanmasına katılmanızı teklif ediyorum. Teklifimi kabûl ederseniz on gün içinde demiryolu hattına saldırıp tahrip ediniz, ganimetlerle birlikte bize iltihak ediniz. Yoksa, kuvvetlerimizle üzerine saldırmak zorunda kalacağımı bildiririm.»

Gerçekten on gun geçmemişti ki, Şeyh Ferham, demiryolu hatlarını tahrip ederek bize iltihak etti. Ayrıca bir hayli esir ve iki dağ topunu da ele geçirmişti. Ben de onu, Cuhayna mıntıkasında Fakir kabilesi sınırına kadar uzanan Anaza bölgesinin kumandanlığına getirdim.

Şeyh Şihâb ise mektubumu zamanında alamamış. Ama kardeşi Şeyh Mut'ab hemen gelerek bize katıldığını bildirdi ve Şeyh Şihâb'ın Suriye'den döner dönmez, bizim safımızda hücumlara başlıyacaklarını anlattı.

Bu sıralarda, doğu cephemiz, müttefiklerimiz tarafından takdir edilecek bir seviyeye çıkmıştı. Hele Eşref Bey'i elegeçirmemiz İngiliz genel karargâhını bir hayli memnun etmişe benziyordu. Eşref Bey, Balkan savaşlarında temayüz etmiş iyi bir subaydı.

MEDİNE'Yİ KUŞATIYORUZ

Çok geçmeden bizim doğu kuvvetlerimiz Medine'yi kuşattılar. Kardeşim Ali de Rabegh'deki ana kuvvetlerini geri çekmiş, buraya getirmişti. Artık Bir Darwish'deki Türk kuvvetleriyle çarpışabilirdik.

Çok geçmeden de sıkı bir savaşa tutuştuk. Üç gun sürdü savaş; Fahreddin Paşa, Cafr ve Ali Velis'e çekilmek zorunda kaldı. Yayınladığı bir gunluk emirde şöyle diyordu:

«Artık en az sizler kadar talim ve terbiyeli birliklerle çarpışmak zorundasınız. Karşınızda, eskiden sandığınız gibi âsî ve haydutlar bulunmuyor.»

Fahreddin Paşa, cepheyi daraltmak ve sıkı bir savunma hattının gerisine çekilmek istiyordu. Niyeti buydu. Medine'de uslenmiş Türk kuvvetleri, 1,5 tümen kadardı ve Tabuk'a kadar cepheleri uzanıyordu. Benim kumandam altındaki kuvvetler, Vadi - Ais'de bulunuyordu ve asıl maksadımız, Hicaz demiryolu hattını tahrip ederek Türkler'in munakale imkânlarını baltalamaktı.

Faysal da kuzeydeki ordusunu Vech'te uslendirmişti. Durmadan da demiryoluna ve Dhât el-Hac istasyonunun bulunduğu yere taarruz ediyordu.

LAWRENCE'İN SABOTAJLARI

Vadi - Ais'te üslendiğimizin haftasıydı. Bir gün, Yüzbaşı Lawrence beraberinde 27 develiyle çıkageldi. Maksadı demiryolu hattını ne derece başarılı tahrip ettiğimi öğrenmek, daha doğrusu kontrol etmekmiş, bunu da sonradan öğrendim.

Bense bir yabancının yaptığımız işleri kontrol etmesini istemiyordum. Hattâ diyebilirim ki bazı Arap kabileleri üzerindeki etkesinden de şüpheliydim.

Soğuk bir şekilde onu karşıladım ve kuru kuru.

— Sizin mühendis olduğunuzu biliyorum, dedim. Zaten asıl maksadınız da demiryolunu tahrip etmektir. Hem sonra dostumuz İngiltere'yi temsil ediyorsunuz.

Yalnız bunları söylerken öyle bir tavır takınmıştım ki, hâlimden kendisini istemediğim gun gibi anlaşılıyordu.

Lawrence hiçbir şey demedi. Yanımdan çıkıp gitti. Ben, Türkler'in onu öldürmek istediğini biliyordum. Bunun için de ona sıkı bir muhafız grubu vermiştim. O ise civar kabilelerle temas etmek istiyor, ama muhafızlarından dolayı serbestçe davranamıyordu. Bu durum, bir ara İngilizler'le bizim aramızı açar oldu.

Oysa kardeşim Faysal'ın ordusunda dilediği gibi serbest hareket ediyor, emrindeki para ve altını dilediği gibi harcıyordu. Az zamanda bazı kabileler arasında ayaklanmanın mânevî kuvveti ve Araplar'ın taçsız kralı gibi karşılanmaya başlanmıştı.

Öylesine tertipçi ve kundakçıydı ki, bir ara babamla aramı açmaya, bizi birbirimize düşürmeye çalıştı. Bu düzenini çabucak anlayıp kendisine şu haberi yolladım:

«Şunu bilin ki babam bizim kralımızdır. Hayatımın sonuna kadar ona itaat edeceğim». **(Devamı var)**

EMİRGÂN

EMİRGÂN Boğaziçi'nin Rumeli yakasında, Boyacıköy ile İstinye arasındadır, adını XVII. asrın ilk yarısında IV. Sultan Murad'ın ihtisas sahibi has nedimi olan Yusuf Han isimindeki İranlı prensin lakabından almıştır. Bir ara bu köyün adı «Mırgun» (Mırgûn) şeklinde de söylenmiştir.

XVII. asır ortalarına kadar, Boğazın her tarafında olduğu gibi ormanla kaplı idi.

Fetihten, XVI. asra kadar mîrî ve bütün güzelliği ile hâlî bir yer olan Emirgân, XVI. asır ortasında ünlü devlet adamlarından Nişancı Feridun Bey'e (Paşa'ya) temlik edilmiş, bu vezîrin yazlık bahçesi olmuş, «Feridun Bahçesi», «Feridun Paşa Bahçesi» diye anılmıştı.

Feridun Paşa'nın burada muhtasar yazlık bir köşk, bir av kasrı yaptırmış olması tahmin edilebilir. 1635'te Revan kalesini fetheden IV. Sultan Murad, bu kaleyi kendisine teslim eden ve kalendermeşrep bir adam olan İranlı Yusuf Hân'ı İstanbul'a getirmiş, kendisine has nedim yapmış, haşmetli efendisini yâr ve ağyar gözünden gizli, meşrebince zevklerle eğlendirecek muhabbet yuvaları kurmak için Boğaz'da Feridun Paşa Bahçesi ile Kâğıthane'de diğer bir bahçeyi Yusuf Hân'a vermişti. İşte bu tarihten sonradır ki, Boğaz'ın Rumelî yakasının bu noktası Emirgûne Bahçesi, «Mirgün Bahçesi» sadece «Mırgûn, Mırgun», ve halk arasında gayetle şirin bir şekilde bozularak ve insana erguvan denilen latif çiçeği hatırlatarak «Emirgân» oldu.

O devirde yaşamış büyük Türk yazarı Evliyâ Çelebi, Boğaziçi'nde Emirgûne Hân'ın bahçesinden bahsetmiyor, Boğaziçi'ni tasvir ederken Rumelihisarı'ndan İstinye'ye geçiyor, Emirgune Yusuf Hân'ın Kâğıthane'deki kâşânesi hakkında ise tafsilât vermektedir.

Evliyâ Çelebi'nin çağdaşı Ermeni yazarı Eremiya Çelebi Komurcıyan ise Boğazdaki bahçe için «Istanbul Tarihi» isimli eserinde şunları yazıyor: «Baltaoğlu limanından ileride Emirgune Hân'ın bahçesi ve güzel köşkleri vardır. Buraya girsen güzelliğine hayran olursun. Sultan Murad, Emirgûne Hân'ı İran'dan dönerken getirdi ve kendisine yârân yaptı. Padişah onunla gece ve gündüz sohbet ederdi, musâhib edinmişti. Denize çıkarlar, mehtap safâsı ederler, sâzendelerle hânendeler karşılarında olduğu halde kayığın kıçında otururlar mey-i nâb içerlerdi».

1640'ta IV. Sultan Murad'ın ölümünden az sonra, onun hizmetinde çok kirli bir şöhreti olan Yusuf Hân (Yusuf Paşa) idam edildi ve Boğaziçi'ndeki bahçesi, kendisine bahşedilen diğer emlâk ile birlikte müsadere olundu ve Boğaz'daki bahçe Sadrâzam Kemankeş Karamustafa Paşa'ya verildi. Karamustafa Paşa'nın idâmından sonra bir müddet metrûk kaldı sonra Şeyhulislâm Mirza Mustafa Efendi'ye temlik edildi. Bu zat 1135 (M. 1722 - 1723) te bu yalıda öldü. Yalı Mehmed Sâlim Efendi'ye verildi, onun da 1152 (M. 1739 - 1740)'ta ölümü üzerine mirî bahçe ve yanı Şeyhulislâm Vassaf Abdullah Efendi'ye verildi, ondan, oğlu Esad Efendi'ye, Esad Efendi'den oğlu Mehmed Şerif Efendi'ye, onun da 1192 (M. 1778)'de ölümü üzerine tekrar mîriye intikal etti.

Geçen bir asırdan fazla zaman içinde sâhilsarayın aynı bina olarak kalmış olduğu söylenemez. Yandığına, yakıldığına dair de kayıt yoktur.

Nihayet I. Sultan Abdülhamid (padişahlığı 1774 - 1789) mîrî Emirgân bahçesini bir Boğaziçi köyü yaptı, arazîyi parselleyip halka dağıttı ve burada bir büyükçe cami, bir meydan çeşmesi ve bir çarşı hamamı yaptırdı.

III. Sultan Selim zamanında yeni kurulmuş olan köy süratle gelişti. II. Sultan Mahmud zamanında 1814 - 1815 yılları arasında tanzim edilmiş bir bostancıbaşı defterinde Emirgân köyünün yalı boyu şöyle tesbit edilmiştir:

« aralık iskele yanında sâbık zımmet halifesi Mustafa Efendi'nin yalısı; yanında defterdar mektupçusu Hadan Efendinin yalısı; yanında sâbık imâret kâhyası Emin Efendi'nın yalısı, yanında Ebûbekir Paşa'nın yeğeni İsmail Efendi'nin yalısı, yanında Feyzi Beyzâde Mehmed Bey yalısı, yanında Mirgün iskelesi; yanında serâpa kahveler; yanında Sultan Abdülhamid Hân'ın camii; ve mâi beyzi çeşmesi, fevkinde Nakşbendî dergâhı; deniz kenarında Mirgün gümrüğü; yanında Kadı Râgıb Efendî yalısı, yanında Ebubekir Paşa hemşiresinin yalısı; yanında Surreemini İrfanzâde Ârif Efendi yalısı; yanında Gümrükçü Osman Ağa yalısı; yanında Feyzi Efendi yalısı; yanında Müderris Halim Efendi yalısı; yanında Tokmak Burnu »

Geçen asrın ikinci yarısında Mısır Hidivi İsmail Paşa, Emirgân'ı imar eden simalardan biri olmuştur; Emirgân sahilinin şimâl kısmında zarif köşkler yaptırmış, arazisinin geri kalan kısmındaki koruyu çok güzel bir park olarak tanzim ettirmiştir; kız ve erkek çocuklar için ikirüşdiye mektebi ve bir küçük hastane yaptırmıştır ki; bu hastane her nedense hizmete açılamamış, harab olan binası 1912 - 1913 arasında belediyece yıktırılmıştır

İsmail Paşa korusu ve köşkleri 1943'te Istanbul Belediyesi tarafından satın alınmış ve «Emirgân Korusu» adı ile halka bir gezi, dinlenme ve eğlence yeri olarak açılmıştır.

Şerif Abdullah Paşa da mükellef bir ahşap yalı yaptırmıştır; bu yalının harem kısmı 1950'den sonra yıktırılmıştır ve hiç şüphesiz ki Boğaziçi, pek kıymetli binalarından birini kaybetmiştir. Bir set üstünde bulunan kısmı ise, Emirgûne Hanım adına bağlanan hâtıralar taşımaktadır, gayetle harap ve bakımsız, hamdolsun ki durmaktadır. Aşağıdaki notları I. Cihan Harbi'nden az önce, 1914 yılında Şirket-i Hayriye tarafından yayınlanmış «Boğazıçı» isimli eserden alıyoruz:

«Suyu bolduri müteaddit çeşmeleri vardır, en büyük çeşmesi, iskele başında cami önündeki çeşmedir. Kanlıkavak adıyla tanınmış menba suyu da köyun yarım saat tutar cenûb-ı garbisinde Hacıosman bayırındadır. Bir ibtidâî mektebi, iki rüşdiyesi vardır. Şirket-i Hayriye vapurlarının Emirgân iskelesinden günlük hasılâtı ortalama 427 kuruştur, günlük yerli yolcu sayısı 300, misafir yolcusu 80 kişidir».

Zamanımızın mülki taksimatında Emirgân, Istanbul vilâyetinin Sarıyer kazasının Yeniköy nahiyesine bağlı bir köy, muhtarlıktır; resmî işleri Baltaliman, Boyacıköyü ve Reşidpaşa mahallesiyle birlikte tek muhtâr tarafından çevrilir.

Bir ara, 1933 - 1934'te Emirgân ile Boyacıköyü birleştirilmiş ve «Uluköy» adı verilmişti; bu isim halk tarafından benimsenmedi ve unutuldu, terkedildi.

1965 yılına göre muhtarlık nufusu (Emirgân, Boyacıköy, Reşidpaşa mahallesi ve Baltaliman) 3.800 kadın, 3.072 erkek, cem'an 6.872 kişidir.

EMİRGÂN CAMİİ

Hadîkat - ül - Cevâmi, Emirgân Camisi hakkında şu malûmatı veriyor: « .. I. Sultan Abdulhamid, Emirgân'ın bir köy olmasına ferman etti. Burada bir câmi-i şerif ve bir hamam ve dukkân ve saire ile küçük bir köy kurulmuş, sonra III. Sultan Selim zamanında daha ziyade şereflenip büyümüş; bu camının mahallesi vardır...»

Tahsin Öz «Istanbul Camileri» isimli eserinde (1965) şunları yazıyor; «Emirgân iskelesindedir. I. Sultan Abdulhamid tarafından hicrî 1196 (M. 1781 - 1782) da

Eski bir gravüre göre Emirgân çeşmesi.

yaptırılmıştır. Camının Türkçe kapı kitâbesinde,

Dedî tâhîh-i itmâmın kemînê bendesî
Tevfîk
«Yapıldı mâbed-i nev Hak idê ecr-ü
sevâb ihsân»
1196

Duvarları kâgir, çatısı ahşaptır, minaresi kâgir ve tek şerefedir. Büyük bir hunkâr dairesi, çeşme, muvakkithane ve mektebi vardır».

Muvermih Cevdet Paşa, Emirgân Camii'nın yapılışını hicrî 1194 (M. 1780) yılı vakaları arasında şöyle kaydediyor: «Mirgunoğlu sâhilhanesi civarında binasına tarâde-i seniye tealluk etmekle derhal vaz'-ı esâs olunup sekiz, on ay zarfında hitam bulmuştur. Pâdişâh-ı enam hazretlerini ol cây-i ferahfezâva bu vechile rağbeti meşhud olıcak refte refte fırın ve hamam ve değirmen ve dukkânlar ve yollar yapılarak az vakit zarfında mâmur olmuştur».

Kıble kapısının kitâbesinde camının I. Sultan Abdulhamid tarafından Mehmed adında ölen bir oğlunun ve bu şehzâdenin anası Humâşah kadının ruhlarını şâd eylemek için yaptırıldığı kaydedilmiştir.

Deniz tarafındaki avlu kapısının üstünde diğer bir kitâbede camının H. 1254 (M. 1838) yılında II. Sultan Mahmud tarafından tamir ettirildiği yazılıdır.

Camının avlusunda su teknesi 1322 (1906)'de Mısır valisi Mehmed Ali Paşa nın haremi, Mumtaz kadının kalfası Rengigul Hanım'ın hayır eseridir.

Camının karşısında, meydancığın deniz tarafındaki ucunda bulunan muvakkithâne çok sonra, (1844) senesinde I. Abdülmecid tarafından yaptırılmıştır.

EMİRGÂN KORUSUU

Boğaziçi'nın en meşhur korularından biridir. Eskiden beri devlete ait olan bu koru Sultan Abdülaziz tarafından Mısır Hidiv'i İsmail Paşa'ya verilmiştir. Koru İsmail Paşa veresesinden Satvet Lütfi Tozan tarafından satın alınmış ve bir müddet sonra bu zat tarafından da Dr. Lutfi Kırdar'ın Istanbul Valiliği ve Belediye Reisliği zamanında Istanbul Belediyesine satılmıştır.

Belediyece halkın faydasına açılan koruya 50 kuruş ücretle girilir; isteyen aileler yemekleriyle de gelebilirler. Koruda sünger taklidi dondurma taşla yapılmış büyük bir havuz vardır; asfalt yollar tanzim edilmiştir. İçinde Beyaz Köşk, Pembe

Koşk, Sarı Koşk isimleriyle anılır üç koşk vardır. Bekçi - korucusu 65 kişidir. Bunlar için de 20 kadar lojman yaptırılmıştır. Koru 500 dekar büyüklüğünde olup, korudaki ağaç çeşitleri şunlardır: Çam, selvi çam, koknar çamı, kristal çamı, İzmir söğüdü, salkım söğüt, kestane, at kestanesi, meşe, dişbudak, ihlamur, pırnal, meyve ağaçları (Mustafa Bey armudu, kış armudu, erik, murdum eriği, kiraz, ayva, şeftali, Trabzon hurması, ceviz) çiçek olarak çeşitli gül ağaçları, leylâk, akasya ve süs bitkisi olarak pukul sazı (1966)

EMİRGÛNEOĞLU BAHÇESİ, KASRI VE HAMAMI

XVII. yüzyılın ilk varısında IV. Sultan Murad tarafından gayetle makbul gözdesi ve nedimi bir prens olan Emirgûne Yusuf Paşa'ya verilmiş, İstanbul'da Kâğıthane vâdisinde bir çiftlik - malikânedir. Adında çok güzel bir yer olan burasını bu paşa ayrıca imar etmiş, efendisi velinimeti IV. Murad'ın mahbublarla kurulan iç ki meclisleri âlemlerine tahsis edilmişti. O devrin adamı Evliyâ Çelebi, İstanbul civarındaki mesirelerden bahsederken şunları yazıyor:

«... Cümle binası Acem tarzıdır: dört duvarı billûrdan bir hamamı vardır; bu hamam gül gülistân içinde olup, bülbullerin yuvalarında yavrularını besledikleri, hamamın içinde temâşa edilir; bu bağın dışında binlerce ulu ağaçlar vardır ki gölgelerinde cümle âşıklar cilvelenir...»

Sultan İbrahim'in saltanatının hemen başında Yusuf Paşa'nın idamı üzerine bu malikâne padişahlara mahsus emlâk arasına katıldı. Billûr hamam kaydına Evliyâ'dan gayrı bir metinde rastlanamadı.

R.E.K

Bugünkü Emirgân korusundan bir görünüş.

Savaş Destanları: 4

«Estergon Kalesi Subaşı Durak»

TÜRK sınırlarını bekleyen Akıncılar, çok defa Polonya içlerine, Moskova önlerine kadar akınlar yapar, kaleler alır, taçlar getirirlerdi. Eskiden sınır beyleri daima savaşa hazır birer akıncı müfrezeleriydiler. Buradaki kaleler de bazen düşman eline geçer, bir müddet öyle kalır, sonra bir akınla tekrar Türk yurduna katılırdı. Böyle el değiştirmiş ünlü kalelerimizden biri de Estergon kalesiydi.

1595 yılında Avusturyalılar, Estergon kalesini büyük kuvvetlerle kuşatmışlar, ayrıca Alman, Macar, Leh, Çek ve İtalyanlar'dan da büyük bir yardımcı kuvvet getirmişlerdi. Kaleyi Lala Mehmed Paşa savunmaktaydı. Kalenin bütün mevcudu ise düşmanın yüz bini bulan kuvveti karşısında beş bin kişiden ibaretti. Düşman kırk iki büyük topla hergün kale duvarlarını göçertmeye ve savunanların moralini yıkmaya çalışmaktaydı.

Kaleyi almak için o kadar fazla top toplanmıştı ki, her gün iki bine yakın mermiyle surlar sarsılmakta ve zedelenmekteydi. Savaş kıyasıya devam ediyor, yıkılan surların önü insan ölüleriyle doluyordu. Kalede açılan gedikler düşmana büyük bir cesaret vermiş ve kalenin teslimi için teklifte bulunulmuştu.

— Kaleleriniz birer birer düşüyor, siz de teslim olun! ve sağ salim kaleden çıkın!

Estergon koruyucuları buna gülerek şu cevabı vermişti:

— Biz Rumeli gazileriyiz. Kelle verir, kale vermeyiz!

Düşman deliye dönmüştü. Bu kadar gayret hiçe gitmiş sayılıyordu. Yeniden yaptığı saldırılarla beraber mânen çökertmek için de bir sınır savaşı açmış, kaledekilere:

— Kırım askerleriniz at yerine kaplumbağaya binmiş, imdadınıza geliyor, diye alay etmeye kalkmışlardı. Halbuki Estergon koruyucuları yılar kişiler değillerdi, onlar da aynı dille karşı koymaktan geri kalmıyorlardı.

— Görürsünüz! Bugün, yarın güçlendirici kuvvetlerimiz gelecek, bizler de sizi kaplumbağaya bindirip cehenneme göndereceğiz! diye karşılık veriyorlardı.

Düşman, kozunu oynamak üzere yeniden genel saldırılara kalkmıştı. Ama askerleri yorgun ve yılmış bir durumda olduklarından yerlerinden kımıldamak istemiyorlardı. Sonunda kumandan, subaylarını da önüne katarak askerlerinin arkasında geçip onları kırbaçlayarak ilerletmeye zorladılar. Düşmanın bu durumunu farkeden kale beyi:

— Şu lânetli kumandan yere düşürülürse, askerlerinin hepsi yüz geri edecektir. Kim onu vurabilirse kendisine ne dilerse (alay, sancak gibi) verilecektir, dedi.

Yiğitler içinde nişancılığına güvenen Osman, hemen tufeğine sarıldı ve:

— Ya Allah! diye yağlı bir fındık attı.

Mermi hedefini bulmuştu. Düşman subayı göğsünden yaralanmış, atının üstün-

den yere yuvarlanmıştı.

Hâdise sırasında kalede bulunan tarihçi Peçevi, muhasarayı şöyle anlatır:

«Bu kadar top atışından dağlar tahammül etmek uzak bir iş iken, Estergon gibi bir küçük kalenin dayanması sadece bir mucizeydi ve düşman iki defa lâğım edip Tuna'ya bakan büyük kulenin dış duvarını havaya atıp üzerinde bulunan gazilerin kimini içeriye ve kimini dışarıya attı. Ve ol kuleyi fethedip içine girip oturdular ve kâfir birkaç yerde çam tahtalarına öküz derisi kaplayıp duvara dayadı ve duvarı altından kazıp delmeye başladı. Şöyle oldu ki bir harbeyi — bir nevi kısa mızrak — bizden biri anların tarafına uzatıp yakın olan mel'unu yıkmak yahut defetmek istese, ucuna kâfir yapışıp o kendine, biz kendimize çekerdik. Gece ve gündüz böyle cenkten bir an boş kalmadılar. Sarnıcın nihayet bir ay suyundan içildi. Bir kolda olan iki yüz adama, bir, iki at yükü su verildi. Anı dahi Paşa kendisi dağıtır, gayri kimse yapamazdı.

«Bundan sonra on gün dahi iç kale dövüldü ve onuncu günde yürüyüştür diye nida olundu. Gene sabaha kadar metrisler ve ol dereler ve tepeler İslâm gazileriyle doldu. Küffâr dahi gazilerin hâlini görüp, yürüyüş edeceklerini bildi. Gece yarısından önce idi, Budin yeniçeriağası kolundan: «El aman!» diye feryat ve figan eylemişler ve vireyi söyleşmeye devam istemişler. Bu haberi sadrâzama ulaştırdılar».

İşte Estergon Kalesi'nin yüzyıllardır söylenen türkusunden bize kalan mısralar şunlardır:

ESTERGON KALESİ

Estergon Kalesi subaşı durak
Kemirir içimi bir sinsi firak
Gönül yâr peşinde yâr ondan ırak

Akma Tuna akma ben bir dertliyim
Yâr peşinde koşar kara bahtlıyım

Estergon Kalesi subaşı hisar
Baykuşlar çağrışır bülbüller susar
Kâfir bayrağını burcuna asar

Akma Tuna akma ben bir dertliyim
Bu ateşle yanar kara bahtlıyım

Estergon Kolesi subaşı kale
Göklere ser çekmiş burçları hele
Biz böyle kaleyi vermezdik ele

Akma Tuna akma ben bir dertliyim
Estergon'u vermiş kara bahtlıyım

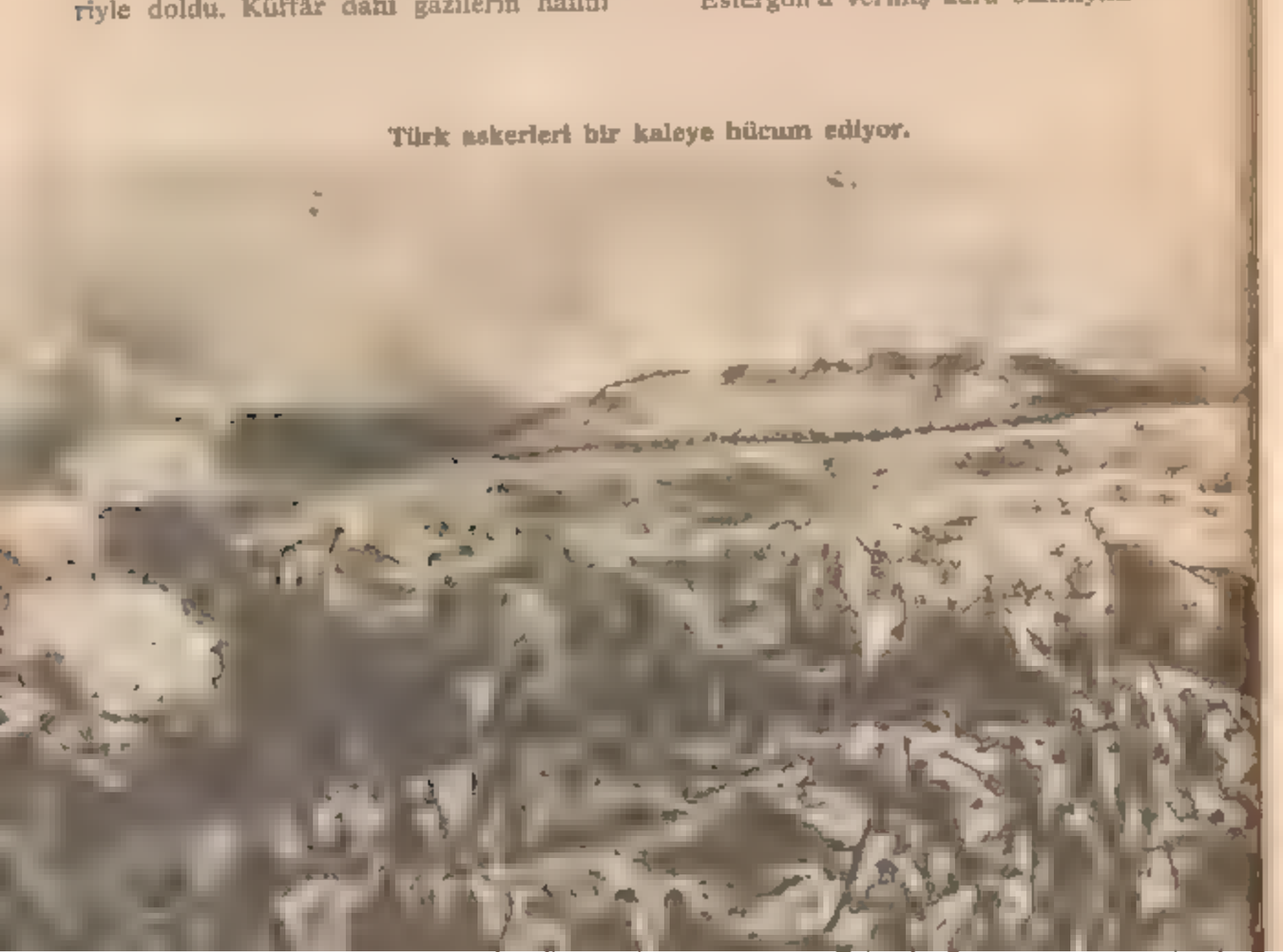

Türk askerleri bir kaleye hücum ediyor.

AKINLARIN DESTANI

Anadolu'dan Rumeli'ye geçen Osmanlı İmparatorluğu Sırpsındığı'ndan sonra Balkanlar'da kolayca ilerlemiş, Sofya, Belgrad, Niş, Vidin, Atina'yı eline geçirmişti. Tuna'yı atlıyan Türk orduları daha sonra Tamışvar, Erdel, Mohaç, Budin, Estergon, Uyvar, Ranişe, Raab, Estone önünde sayısız savaşlar vermişlerdi. Bu savaşların orduyla beraber giden halk şâirleri tarafından söylenmiş destan ve koşmalarından bugün elimizde pek azı vardır.

1664 yılında Neuhausel yahut Uyvar'ı bir ordu ile kuşatıp Kont Forgacs'ı yenen Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa için, Üsküdârî'nın yazdığı destanla, ordumuzun Avusturya içlerinde kahramanlığını dile getiren Yusuf Paşa destanı, Budin, Vidin, Tuna ve Estergon Kalesi destan ve koşmaları eski şanlı Türk tarihini dile getiren manzum birer belge hâlindedir.

UYVAR DESTANI

Müjde gelip ehli İslâm şâdoldu
Gazi vezir fetheyledi Uyvar'ı
Nemçe la'ın kal'asından yâdoldu
Gazi vezir fetheyledi Uyvar'ı

Alaylar bağlayıp safların duzüp
Nemçe kralının bağrını üzüp
Cenge ikdam edip çadırın bozup
Gazi vezir fetheyledi Uyvar'ı

Sarhoş olan kâfirler de ayıldı
Ceng etmeden havfeyleyip bayıldı
Yedi iklim dört köşeye yayıldı
Gazi vezir fetheyledi Uyvar'ı

Münâdîler âğâz edip nidâya
Safâbahş eyledi bây-lî gedaya
Sad hezâran şukrolsun Hudâ'ya
Gazi vezir fetheyledi Uyvar'ı

Üsküdârî hamdet vahıd-i ferde
Kuluna dest-gîr olur her yerde
Yetmiş dört tarihte mâh-ı saferde
Gazi vezir fetheyledi Uyvar'ı

Üsküdârî

YUSUF PAŞA DESTANI

Padişahım olsun kılıcın keskin
İşitsin, hunkârım, a'dâ da cengin
Görmedim cihanda vezirin dengin
Urun şehbazlarım der Yusuf Paşa

Gazâya fermanlar etti Zillullâh
Alimler çağırır nârün-min-Allah
Cümle hâzır olduk fisebilillah
Urun gazilerim der Yusuf Paşa

Aman gel Nemçe, eyleme inad
Gelen Yusuf Paşa, kahraman sıfat
Avn-i Hak ile bulamazsın necat
Urun yiğitlerim der Yusuf Paşa

Haznedârım alsun gönüllülerim
Din uğruna feda cân ile serim
Bir gazâ-yi-ekber sizden isterim
Göreyim sızleri der Yusuf Paşa

Yirmi dört gönüllü Haznedar ağa
Coşup ağalarım misâl-i-deryâ
Beş yuz iç ağası cümlesi yaya
Urun gazilerim der Yusuf Paşa

Altı yüz tüfenkçi, bin elli deli
Kargılı, mızraklı, tokmak tüfekli
Kahraman sıfatlı, arslan yürekli
Urun şehbazlarım der Yusuf Paşa

Ağalarım vardır deryâ misâli
Hazır ol vaktine Nemçe kralı
Devr-i zemânenin Rüstem-i-Zâl'ı
Geldim bak üstüne der Yusuf Paşa

Gelmemış cihana böyle bir vezir
Nemçe kralın etmek ister esir
Bir elinde altın, birinde şimşir
Sizlerden isterim der Yusuf Paşa

Sancak-ı saâdet gelip Vidin'e
Mehadıye, Tameşvar'a, Budin'e
Nusret alemini dikti bu dine
Zafer arzularım der Yusuf Paşa

Çerkes Paşa hemen eyledi fermân
Dîni bir uğruna cümlemız kurbân
Boylece düşmana oldular revân
Halka nida edip der Yusuf Paşa

Serasker paşa edince tayin
Memiş Paşa'yı da eyledi muîn
Düşmanın kanından lâl oldu zemin
Aferin gaziler der Yusuf Paşa

Evvelce iç ağası yürüdü birden
Din uğruna geçti can ile serden
Yusuf Paşa erdi tebdil geriden
Urunuz koçlarım der Yusuf Paşa

Kılıçlar parlayıp toplar atıldı
İki asker birbirine katıldı
Erişti hak Nusrat birden alındı
Şukur Hak Yezdân'a der Yusuf Paşa

Yeniçeri kulları atar tufengı
Görmedi cihanda kimse bu cengı
Herbir gazi aldı çifte çelengi
Gazanız mubarek der Yusuf Paşa

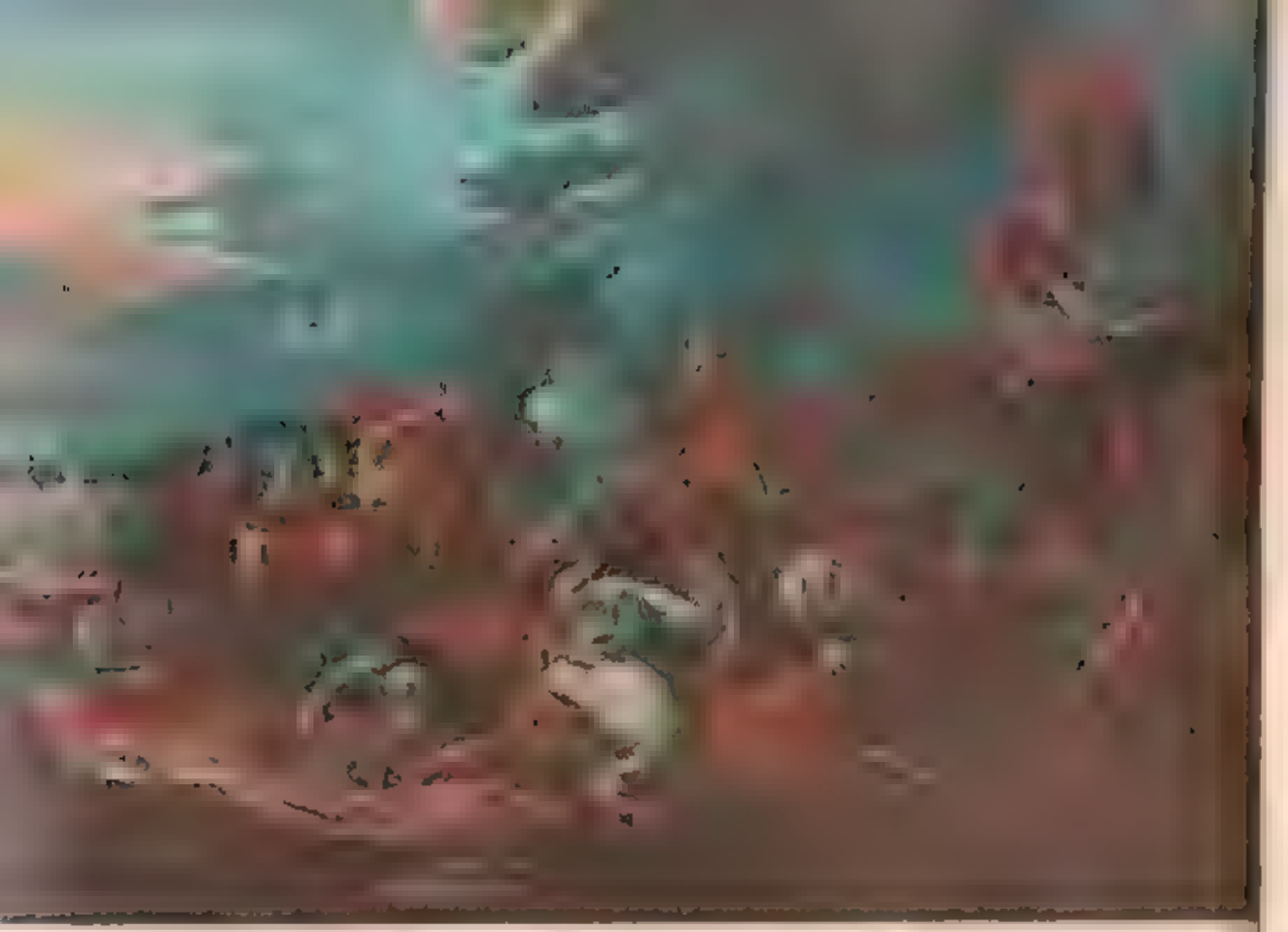

XVII. yüzyılda, Türk süvarisinin, Macaristan topraklarındaki bir hücumu.

Kurdu cenk pazarı, halk oldu şaşkın
Semada melekler bu cenge hayrân
Cennet kapısını açmıştır Rıdvân
Huriler bekleşir der Yusuf Paşa

Bozulup kuffârın tedbiri şaştı
On dokuz bin kuffâr kılıçtan geçti
Çoğu esir olup vâfiri kaçtı
Urun gazilerim der Yusuf Paşa

Bir gazâ olmuştur Hakka merdâne
Beş doğursun böyle doğuran ana
Zapdolundu cümle topla cephane
Müjde padişahım der Yusuf Paşa

Yusuf Paşa sensin sahib-i umur
Tedbirinde yoktur zerrece kusur
Gayretullâh şimdi eyledi zuhur
Şükür hamdulilah der Yusuf Paşa

Şevketlû padişah sür eyle fermân
Mesrûr ola dursun cümle cihâniyân
Okusun duada gazi Hamid Hân (*)
Gazısın hunkârım der Yusuf Paşa

Âşık Said eyle sıdk ile duâ
Canını yolunda eyledi fedâ
Nice fütûhatlar göstere Hudâ
Budur hep niyâzım der Yusuf Paşa

Âşık Said

TUNA DESTANI

Çağlayarak gider Tunanın suyu
Cemreler düzünce çözülür buzu
Arzulayup gider Karadeniz'i
Adaları çalkar seli Tuna'nın

Alaman dağıdır Tuna'nın başı
Eksik olmaz serhatler savaşı
Kanla yoğrulmuş toprağı taşı
Serhatleri çalkar seli Tuna'nın

Kimseler bilmez senin başını
Çok analar akıtıyor yaşını
Senden ayrı düşen çeker yasını
Girdaplardan akar suyu Tuna'nın

Alaman dağından gelip geçersin
Kahraman dağından yollar aşarsın
Analar ağlatıp kanlar içersin
Söylemeye dili yoktur Tuna'nın

(*) I. Abdülhamid.

Nice söyleyeyim Tuna medhini
İngiliz dağıdır yol kadîmi
Arzulayıp gider Belgrad, Budin'i
Adaları çalkar seli Tuna'nın

BUDİN TÜRKÜSÜ

Geldi düşman bağladı hep cümle rahım
der Budin
Gelmeyen imdadıma çeksin günahım
der Budin
Kalmışım kuffâr elinde yâlnız zâr-i zebûn
Ser çekub burc-i bedenden çıktı âhım
der Budin

Olmuş idım bir zaman ben sedd-i İslâm'a
kilit
Nice canlar din yolunda uğrumâ oldû
şehit
Tâ kıyâmet haşroluncâ kesmezem
Hak'tan ümit
Bir gün ólâ açıla baht-ı siyâhım der Budin

Pâdişahım meskenim kuffâre şâyân
eyleme
Akıtıp çeşmim yaşın cismimde giryân
eyleme
Bû hususta suç bulup kimseye buhtân
eyleme
Ta ezelden böyle yazmışlar İlâhım der
Budin

Der Hasan hiç bilmeyenler söyleşür
efsânemi
Dîn-i İslâm'ın içinden Hak tüketmiş
dânemi
Sene bin doksan yedide zabtedip
cephânemi
Kısmet oldu düşmana zırh-ü silâhım der
Budin

Gazi Âşık Hasan

BUDİN DESTANI

Ötme bülbül ötme, yaz bahar oldu
Bülbulun figanı bağrımı deldi
Gül alıp satmanın zamanı geldi
Aldı Nemçe, bizim nazlı Budin'i

Çeşmelerde abdest alınmaz oldu
Camilerde namazlar kılınmaz oldu
Ma'mur olan yerler hep harab oldu
Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

Budin'in içinde uzun çarşısı
Orta yerde Sultanahmed Camisi
Kâbe süretine benzer yapısı
Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

Budin'in içinde serdar kızıyım
Anamın babamın iki gözüyüm
Kafeste beslî kınalı kuzuyum
Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

Cephane tutuştu aklımız şaştı
Selâtîyn camiler yandı tutuştu
Hep sabî sıbyanlar ateşe düştü
Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

Serhatler içinde Budin'dir başı
Kan ile yoğrulmuş toprağı taşı
Çerkes Alemdar'dır şehitler başı
Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

Kıble tarafından üç top atıldı
Perşembe günüydü güneş tutuldu
Cuma günüydü Budin alındı
Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

Fakirî adlı bir saz şâirinin yazdığı destan, 1877 - 1878 Türk - Rus Savaşı'nda Romanyalılar'ın yaptığı taarruzu ve şehrin bu saldırıya karşı İzzet Paşa kumandasında on iki gün dayandığını anlatmaktadır

Tuna kenarında bir sınır kalesi olan Vidin, güneye akın eden ve Balkanları ayaklandıran Ruslar'ın kışkırtmasıyla Romanyalılar'ın hücumuna uğramıştı. Bir zamanlar Soğut'ten başlayıp Balkanlar'a sığrayan Osmanlı İmparatorluğu, bu Tuna kalesini Yıldırım zamanında yurduna katmıştı

VİDİN DESTANI

Gidi Vidin senin başın kavgalı
Balyemez topların altın halkalı
Böyle ceng olmamış dünya duralı
Ahrete kalmıştır işi Vidin'in
Vidin'in etrafı dolanı sazlar
Üstünde uçarlar turnalar kazlar
Şehit oldu nice gelinler kızlar
Kanlara bulandı taşı Vidin'in

Vidin'in içinde çoktur erenler
Hadd ü hesapsızdır cenge girenler
Kumbaraylа seksen kişi kıranlar
Ah eyleyip düştü başı Vidin'in

Atılan güleler hiç vermez ara
Kadı ile Müftü verdiler vire
Ulah bekler imiş böyle bir sıra
Kan ağlayup aktı yaşı Vidin'in

Cümle istihkâmlar buldu metânet
İzzet Paşa etti bir nice gayret
Şükrolsun İslâmlar buldu selâmet
Hamdü senâ oldu işi Vidin'in

Vidin'in etrafı yüksek kayalar
Başa vurmuştur ağalar analar
Bayrağı çekip gitti yayalar
Kan ile yoğruldu aşı Vidin'in

Ol Vidin şehrinin yüksek kal'ası
Bizim çektiğimiz murtet belâsı
Kabûl oldu sabî sıbyan dilası
Ahrete kalmıştır işi Vidin'in

(Devamı gelecek sayıda)

SS Teşkilâtı Ve Himmler

Yazan: Heinrich Fraenkel
Çeviren: Özaydın Dokur

2

AVUSTURYA ve Çekoslovakya'nın işgalinden sonra Hitler, gerek yüksek rütbeli subaylardan, gerekse üst seviyedeki yöneticilerden kendisini tecrit eder olmuştu. Eskisi kadar da tenkitlere tahammül edemiyordu. Genelkurmayın yaptığı bir ikaza karşı şiddetle tepki gösteriyor, saatlerce konuşuyordu

II. Dunya Savaşı'nın çıkması, daha doğrusu Hitler'i bu karara iten sadece Ribbentrop ile Himmler midir? Belki, bu iki şahıs, Göring ve Goebbels'ten daha çok Hitler'i etkilemeye çalışıyorlardı. Ama şu da bir gerçektir ki, Ribbentrop da Himler de, Hitler'in hoşuna gidecek kararları destekleyen, körü körüne ona itaat eden kişilerdi. Belki bu sebeple Göring'ten daha çok savaş kararının alınmasında etkili olmuşlardır.

1938 yazında Goebbels'in parti üst kademesindeki yöneticilerle konuşup karısını boşamak istediğini söylemesi ve onları ikna etmesi kısa zamanda Hitler'ın kulağına gitti. İşte tam bu sırada Himmler'in sekreteri Hedwig ile aşk hayatı yaşaması Berlin'de çalkanmaya başladı.

Goebbels, karısını boşayıp Çek artisti Lida Baarova ile evlenmek istiyordu. Himmler ise karısını boşamak niyetinde değildi, sadece yasak aşkını surdurmek arzusundaydı

Hitler tam savaş arifesinde planlar yaparken, üst kademe yöneticilerinin aşk hayatlarından bıkmıştı. Roehm ve Blomberg olayları daha tazeydi. Hele ordu kumandanı von Brauchitsch'in karısını boşayıp yaşından çok küçük bir kızla evlenmesi Berlin de günün konusu olmuştu

Savaş hazırlıkları sırasında Hitler'in bu gibi işlerle uğraşacak hiç vakti yoktu; her ikisini de bir güzel haşladı. Artık Almanya'nın geleceği için çalışmak zamanı gelmişti

POLONYA'NIN İŞGALİ VE SONRASI

Nazi orduları dunyayı şaşırtacak kadar kısa bir zamanda Polonya'yı ezince, Hitler'e muhalefet eden bazı yüksek rütbeli subaylar, seslerini kısmak zorunda kaldılar

6 ekimde, Hitler büyük bir tantanayla Varşova'ya geldi, savaştan hemen hemen yerle bir olmuş şehirde Alman askerlerinin duzenlediği geçit resmini izledi ve sert bir nutuk çekti. Nutkun sonunda da:

«Polonya, Versailles antlaşmasının doğurduğu bir piçtir. Onu, bir daha dirilmeyecek şekilde gömduk,» dedi.

Hitler'in Polonya gezisine Himmler de katılmıştı. Danzig yoluyla Varşova'ya giderken SS'ler tarafından korunan özel trene Himmler kumanda ediyordu. Heydrich, Hitler'in bu seyahatine katılmamış, yerine Walter Schellenberg'i görevlendirmişti

Himmler, aslında Polonya seferinden beri oldukça duşuncelı gorunuyordu. Bu nun iki sebebi vardı. Biri Hitler'in kendisine eskisi kadar iltifat etmemesi, diğeri de Polonya savaşına katılan 18 bin kişilik SS birliğinin ağır zayiata uğramasıydı

Aslında büyük endişesi Hitler'in ona karşı takındığı tavırdı. Bu endişeyi, daha sonraki yıllarda Himmler'in yardımcılarından Höttl de ifade etmiş ve «Eğer yaşasaydı, Heydrich içişleri bakanlığına getirilecekti. Hitler, bu tayinle, Himmler'ın elinde toplanan büyük kudreti kırmak, âdeta Himmler'in etkisini dengelemek istiyordu,» demiştir

Ne var ki, Himmler'ın endişesi kuruntudan öteye geçmedi, çünkü ekim ayının ortalarında Hitler, onu daha büyük bir göreve getirerek âdeta taltif etti.

Himmler bu sıralarda 40 yaşındaydı, yeni görevi de, Nazi programına göre, yapılması kararlaştırılan tehcir işini yürütmekti

1939-40 kışında, Himmler, SS'lerden seçilmiş özel birliklere bir emirname yayınladı Toton asıllı 250 bin Alman, Rus işgalindeki Polonya'dan Almanya'ya getirilerek Nazi işgalindeki Polonya çiftliklerine yerleştirilecek, buna karşı da bu bolgede yaşayan Yahudi ve Polonyalılar başka bolgelere sürülecekti

Himmler, Slavlar'ı aşağı toplum olarak görüyordu. Sık sık Heydrich'e, Slavların ezilmesi gerektiğini söyledi. Zaten tehcir planına Slavlar da dahildi

Ne var ki, Himmler'in planladığı 250 bin tahminini aştı, 566 bin kişiye ulaştı Buna karşılık da 1,5 milyon Yahudi ve Polonyalı başka yerlere gönderildi

Hitler'in tarım bakanı Darré, tehcir edilen Almanlar için bir program hazırlamıştı. Himmler ve Heydrich bu planı tatbike koyuldular. Buna göre, gerek Almanya'ya gerekse Nazi işgalindeki Polonya'ya yerleştirilen Alman aileleri için tarım kolaylıkları sağlanacak, bu aileler hem zirai üretimi arttıracak hem de Himmler'in istediği Töton asıllı Almanlar'ın çoğalmasını sağlayacaklardı.

Himmler, Hitler'le beraber.

SS'LER DIŞİŞLERİNE DE SIZIYOR

Himmler ile baş yardımcısı Heydrich'in Nazi yöneticileri ve parti üst kademesini teşkil eden kişiler hakkında gizli dosyalar düzenlemesi onların bu hususta cesaretlerini arttırmıştı. Kurdukları geniş gizli teşkilâtla birçok idarî makamlara da el atabilecek duruma gelmişlerdi.

Himmler, bir zamandır, Ribbentrop'un başında bulunduğu dışişlerine el atmayı düşünüyordu. Meseleyi Heydrich'e açtı:

— Dışarıya gönderdiğimiz elçiler, maslahatgüzarlar, elçilik erkânı ne dereceye kadar programımızı yürütecek ehliyettedir? Dedi.

Heydrich de aynı düşüncedeydi:

— Nazi yöneticiler için düzenlediğimiz dosyalar birçok işe yaramıştır, dedi. Ben de dışişleri teşkilâtımıza sızmak niyetindeyim.

İki SS şefi, bu yolda çalışmalara başlamıştı ki, bir olay Himmler'i parti teşkilâtında daha da önemli ve kudretli bir mevkie çıkardı.

1939 kasımıydı. Himmler, en güvendiği adamlarından biri olan Schellenberg'e çok önemli ve gizli bir görev verdi. Schellenberg, doğruca Alman - Holanda sınırına gitti. Bir zaman sonra da izini kaybettirdi.

Oysa durum şuydu: Himmler ajanları kanalıyla Holanda'nın Alman sınırına yakın bir kasabasında iki İngiliz gizli teşkilât mensubunun faaliyette bulunduğunu haber almıştı. Bunlar Yüzbaşı S. Payno Best ile Binbaşı R. H. Stevens adlı iki ajandı, görevleri gizlice Almanya'ya girmekti.

Schellenberg, kendisini Nazi aleyhtarı gibi gösterip Holanda'daki bu iki İngiliz ajanıyle temas kurmayı başardı. Artık bundan sonrası kolaydı. Himmler, İngiliz ajanlarının kaçırılması emrini verdi. Schellenberg için bu, çok basit bir işti.

Himmler hemen durumu kamu oyuna duyurdu; burada bir olayı hatırlatmak yerinde olur. 8 kasımda Hitler Münih'e gitmiş ve bir Nazi toplantısına katılarak nutuk söylemişti. Hitler konuşmasını bitirip salondan çıktıktan az sonra konuştuğu kürsüde bir bomba patlamış birçok Nazi subayı ölmüştü.

Tabiî durum kamu oyunda büyük yankılar meydana getirdi. Gestapo ve SS teşkilâtı suçluları aramaya başladı. İşte tam bu sırada Himmler, suçluları bulduğunu bunların da iki İngiliz ajanı olduğunu açıkladı.

Aslında olay tamamiyle tertipti ve baş faili de Hitler'in kendisiydi. Polonya galibiyetinden sonra halkı İngiliz ve müttefikleri aleyhine tahrik etmek için böyle bir oyun hazırlatmıştı. Suçlu olarak itham edilen Yüzbaşı Payne Best ile Binbaşı Stevens'in bu işte küçük bir parmağı bile yoktu. Ama Himmler'in SS'leri suçu bu iki ajanın üstüne yıkmışlardı bile.

Bu oyundan az sonra Himmler, Hitler'in de gizli tasvibini alarak Ribbentrop'un dışişleri teşkilâtına sızmaya başladı. Birçok SS ve Gestapo mensubu ajan ataşe sıfatıyla Dışişleri Bakanlığına yerleştirildi. Artık başka ülkelerdeki ajanları kanalıyla Himmler, Ribbentrop'un adamlarını göz altında tutabilecekti.

SS'ler tarafından yakalanan Polonyalılar.

NAZİLER BATIYA SALDIRIYOR

1940 yılının başlarında Hitler, batıya saldırmaya hazırlanıyordu. Himmler, durumu öğrenince seçme SS birliklerinden savaşta istifade edilsin istedi. Bir SS zırhlı alayı ve iki SS tümeni savaş için hazırdı.

Yalnız seçme SS'lerden kurulu tümenler savaşta çok önemli rol oynayacaktı. Hele Theodor Eicke'in kumandasındaki ölüm birliği — ki bir tümendi — gerektiğinde en kanlı harekâta bile girişecek biçimde talim görmüştü. Himmler böyle düşünüyordu.

Oysa Hitler'ın tasarısı bambaşkaydı. Hitler, en çok 4 SS tümeninin savaşa iştirak etmesini istiyordu. Bu da aşağı yukarı silâhlı kuvvetlerin % 5'i kadar tutuyordu.

1940 yılının eylülünde Himmler, Fransa'ya gitti. Niyeti orada bulunan SS birliklerini teftiş etmek ve onlara hitap etmekti. Çünkü bir zaman önce vukubulan bir olay, bazı SS'lerin homurdanmasına yol açmıştı.

Hitler, 6 ağustosta bir konuşma yaparak orduyu övmüş, kazandığı başarıdan dolayı generallerine tebrikler yağdırmıştı. Bu arada SS birliklerinin sadece elit bir grup meydana getirdiklerini, asıl görevin ise orduya düştüğünü ifade etmişti.

Himmler ise Waffen SS'lerin ırk programını en iyi tatbik edecek kuvvet olduğu kanaatındeydi. Zaten Hitler'in bu ikazına aldırmamış, Holanda, Danimarka, Norveç ve Finlandiya'da yaşayan saf Alman ırkına mensup genç Almanlar'dan SS tümenleri meydana getirmiş, bunlara Viking tümeni adını takmıştır.

1940 yılı başlarında, Himmler hastalanmıştı. Başında, vücudunun çeşitli yerlerinde zaman zaman garip ağrılar dolaşmaktaydı. Hele baş ağrılarından bir hayli şikâyetçiydi.

Bir gün yakınlarından biri, ona Felix Kersten adında bir doktoru tavsiye etti. Kersten aslında doktordan çok masördü. Estonya'da doğmuş, ziraat tahsil etmişti. Sonradan Berlin Üniversitesi'ne devam ederek tıp doktoru olmuştu.

Berlin Üniversitesi'nde Dr. Ko adında bir Çinli doktorla çalışmış ve romatizmal ağrılar üzerinde ihtisas yapmıştı. Dr. Ko Çin'e döndükten sonra da hastalarına Kersten bakmıştı.

Himmler ile ilk karşılaştığı zaman bir hayli şaşırdı. Kütüphanesi çok zengindi. Himmler'ın; daha çok Alman ve Ortaçağ tarihi okuyordu. Hattâ, başucunda Almanca'ya çevrilmiş bir de Kur'ân vardı, ifade ettiğine göre Himmler hemen her gece Kur'ân'dan birçok sayfa okuyordu.

Kersten, kuvvetli bir teşhisten sonra Himmler'e kendi usulüne göre bir masaj yaptı. Himmler, âdeta kuş kadar hafifledi. Zaten o günden itibaren de Kersten'i yanından ayırmaz oldu. Artık ona sonsuz bir itimadı vardı.

Nurenberg mahkemesinde savaştan sonra bir SS subayının anlattığına göre, Kersten'ın Himmler üzerinde nüfuzu o kadar kuvvetliydi ki, savaşın en şiddetli zamanında, temerküz kamplarına atılmış bir, iki dostunu, Himmler'e telefon etmek suretiyle hemen çıkartmıştı. Bu durum Heydrich ile bazı yüksek rütbeli SS subaylarının kıskançlığını çekiyordu.

TEMERKÜZ KAMPLARINDAKİ DENEYLER

Hitler'in SS'lere karşı takındığı tavra rağmen Himmler bütün temerküz kamplarında otoritesini muhafaza ediyordu. Yalnız zaman ilerledikçe yeni yeni temerküz kamplarının açılmasına da ihtiyaç duyuluyordu.

1940 yılının haziranında Auschwitz'de yeni bir kamp açıldı ve Himmler bu kampın başına Hoess'i getirdi. Auschwitz kampında erkek ve kadınlar üzerinde tıbbî deneyler yapılmasına karar verildi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Nurenberg askerî mahkemesinde «Doktorlar dâvası» olarak ortaya atılan olay, işte bu kamptaki deney olayı sorumlularının düşündükleridir.

Auschwitz kampında deney yapılması fikri 1942 yılında ortaya atılır. Hava kuv

vetleri doktorlarından olan Sigmund Rascher, Himmler'i bu yolda ikna etmiş, kampta bazı insanlar üzerinde deneyler yapılması hâlinde, elde edilecek sonuçların Alman subay ve askeri için sonsuz faydalar sağlayacağını ileri sürmüştür.

Himmler'den izin koparan Dr. Sigmund Rascher, hemen ekibini kurdu ve deneylere başladı. Bu deneylerin biri, yüksek irtifada uçacak pilotların, alçak basınca nasıl direnecekleri meselesiydi. Özel bir odaya konan mahkûmlar üzerinde alçak basınç tatbik edildi ve deneye katılan 200 kişinin 70'i öldü. Fakat Himmler, hava kuvvetleri için bu deneylerin çok faydalı olduğunu söyleyerek Dr. Rascher'den deneylerine devam etmesini istedi.

Deneylerden biri de savaşta yaralanan askerlerin hangi şartlarda gangren olabilecekleri ve bunları önleyici ilâçların bulunması meselesiydi. Himmler'in baş yardımcılarından olan Profesör Gebhart, bu işi üzerine aldı. Ravensbrück'teki kadınlar kampında denemelerine başladı.

Nurenberg askerî mahkemesinde ifade veren Prof. Gebhart, «Biz sadece verilen emirleri yerine getirdik. Cephede günde en az yüz Alman ölmekteydi. Bunların kurtarılması, yaralarına iyi gelecek ilâçların bulunması gerekiyordu. Bizim yaptığımız tıbbî deneydir» demiştir.

RİBBENTROP'UN İTİRAZI

Savaş Avrupa'da bütün hızıyla devam ediyordu. Nazîler ülke üzerine ülke fethediyorlardı. Kontrol altında bulundurmak zorunda oldukları halklar da fazlalaştıkça fazlalaşıyordu.

Bu durum karşısında Himmler, Avrupa'da, Kuzey Afrika'da ve Rusya'da SS'lerden kurduğu kontrol ağını gittikçe genişletiyordu. O kadar ki, sadece güvenlik ve esir - işçi bulmak bakımından değil, aynı zamanda diplomatik münasebetlerde de SS ajanları Ribbentrop'un elçilerini ve dışişleri kâtiplerini gizli gizli takip ediyorlardı.

Bu durum Ribbentrop'un canını sıkmıyor değildi. Hattâ Göring bile zaman zaman Himmler'den şikâyet ediyordu. Hava kuvvetlerinin başı sıfatıyle Hitler'e İngiliz hava kuvvetlerine ait bilgiler vermekteydi. Himmler de İngiltere'deki gizli ajanları kanalıyla elde ettiği bilgileri Hitler'e veriyordu.

Aslında Göring'in tahminleri pek doğru değildi. Bazan bunun farkına varan Hitler, Göring'i haşlıyor, Himmler'in İngiltere'de daha iyi çalıştığını söylüyordu.

İşte bu sebeplerle Ribbentrop da, Göring de, Himmler'le sık sık çatışıyorlardı. Aralarındaki soğukluk nihayet 1942 yılının kışında patlak verdi. Ribbentrop hâtıralarında şöyle demektedir:

«Himmler'in işgal altındaki ülkelerdeki tutumu hiç de tasvip edilir gibi değildi. Hele bizimle birlikte savaşan Romanya gibi memleketlerde bazı gizli polis faaliyetleri oralardaki diplomatlarımız üzerinde kötü etki meydana getiriyordu. Özellikle kilise ve mason teşkilâtına karşı davranışları da tenkid ediliyordu».

Oysa Himmler'in bütün bu olanlara pek aldırdığı yoktu. Her bölgeye bir SS lideri yerleştirmiş, belli başlı büyük şehirleri SS ajanları vasıtasıyla kontrolu altına almıştı.

Himmler'in ordu içindeki eli de gün geçtikçe küçük birliklere kadar uzanıyordu. Doğuda harekâta katılan bütün birliklerde birer SS subayı bulunuyordu. Bunların görevi hem harekâtın gidişini Himmler'e bildirmek, hem de ordudaki subayları gözlemekti.

Daha sonra, birliklerdeki SS subayları bazı SS gruplarıyla takviye edildi. Bunların görevi, özellikle Rusya harekâtında ele geçirilen esirleri imha etmek, Polonya ve diğer Balkan ülkelerindeki Yahudiler'i temizlemekti.

Savaştan sonra yapılan Nurenberg duruşmalarında Ohlendorf adında bir SS subayı, 1942 ilkbaharındaki harekâtı şöyle anlatmıştır:

— «SS subay ve erlerinden meydana getirilen özel hareket grupları, Rusya'ya yavaş yavaş gelmeye başladılar. 1942 yılından sonra cepheden gerilere öylesine esir kafileleri geliyordu ki, bunların bakım ve iaşeleri çok zor oldu. İşte özel hareket gruplarının görevi, bunları temizlemekti. Savaşın ilk dört ayında 135 bin Yahudi ve komünisti temizledik».

Savaş ilerledikçe bir durum Hitler'in ve üst kademe Nazi liderlerinin canını sıkmaya başlamıştı. Cephe genişledikçe, fabrikada ve tarlada çalışacak işçi bulmak zorluğu başgösteriyordu.

Derken Himmler, işgal altındaki ülkelerden derlenmiş insanlardan bir işçi kitlesi meydana getirebilecekleri teklifinde bulundu. Bu işi elit SS birlikleri yürütecekti.

Toplama kampları da bu fikrin icrası için elverişli birer yerdi. Yüzbinlerce kişi, cephedeki Alman askerlerine elbise dikiyor, eldiven, eşarp ve iç çamaşırı gibi lüzumlu şeyler hazırlıyordu.

Toplama kamplarındaki bu faaliyetlerin kontrolü Himmler'de idi. Esir - işçiler çok kötü şartlar içinde çalışmak zorunda bırakılıyorlardı. Kampların bir bölümünde insanlar, kobay gibi tıbbî deneylere tâbi tutuluyor, bir bölümünde zorla çalıştırılıyorlardı.

Fransa'da gizli mukavemet teşkilâtına mensup biri, İngiltere'ye radyoyla mesaj yolluyor.

Himmler bir gün yanında İ. G. Farben sanayi yöneticileriyle Auschwitz kampını ziyarete geldi. Kampı birlikte teftiş ettiler. Farben sanayi yöneticileri işçi kıtlığından şikâyetçiydiler. Bunun üzerine Himmler, Auschwitz kampının 100 bin kişiye çıkarılmasını emretti.

Ne var ki, kamp kumandanı Hoess, Himmler'in emrine fazla direnemedi. Çünkü, doğudan çok sayıda esir gelmekteydi. Bunların çeşitli işlere yerleştirilmesi gerekiyordu.

HEYDRİCH'E YAPILAN SUİKAST

Çekoslavakya'nın işgalinden sonra oraya tayin edilen von Neurath, artan Çek mukavemet hareketini başarıyla sındıremiyordu. Onun yerine Heydrich getirildi.

Heydrich'in hızla yükselmesi, Hitler'in yardımcısı Bormann'ın sinirine dokunuyordu. Sık sık da çatışıyorlardı. Hele Heydrich'in doğrudan Hitler'le muhabere etmesi, Hitler'in birçok hususlarda Heydrich'i Çekoslavakya'dan çağırtıp fikrini alması, Bormann'ı kadar Himmler'i de tedirgin etmekteydi.

1942 yılının ocak ayında Prag'da bir konferans toplayan Heydrich, Yahudiler'in kısırlaştırılması meselesini görüştü ve bu işin halline Eichmann'ı memur etti. Artık daha geniş çapta imha ve kısırlaştırma gerekiyordu.

O yılın mayısıydı. Heydrich bir sabah, ikamet ettiği şatodan çıktı, otomobiline bindi ve hava alanına doğru yol almaya başladı. Hitler'le buluşmak için Doğu Prusya'daki genelkarargâha gidiyordu. Ağaçlık yoldan hızla ilerliyordu ki ansızın bir köşe başından çıkan küçük bir otomobil yolu kesti, bir taraka ve bir bomba patlaması yeri göğü inletti.

Heydrich'ın yolunu kesen küçük otomobilde, birkaç gün önce İngiltere'de özel olarak yetiştirilip, paraşütle atılan iki ajan vardı. Maksatları da Heydrich'i öldürmekti. İki ajan, görevlerini başardılar. Heydrich, sendeliyerek otomobilden çıktı, tabancasını çekti ama, tetiğe dahi dokunamadı, oracıkta yığılıp kaldı.

Heydrich'e yapılan suikaste son derece kızan Hitler, suçluların derhal cezalandırılması için Himmler'e kesin emir verdi. Himmler de, SS'ler ve Gestapo teşkilâtıyla Heydrich'ın intikamını almak için olayın geçtiği Lidice kasabasını yerle bir etti, bütün erkekleri öldürüp, kadınları ve çocukları da toplama kamplarına attı.

(Devamı var)

Kurtuluş Savaşı'nda Selimiye Kışlasından:

Anadolu'ya Kaçırılan Telsizler

Yazan: Hakkı Petek
Em. Muh. Bnb.

İSTANBUL'UN düşman işgali altında kan ağladığı kara günlerinde, her kapısında mağrur bir İngiliz'in nöbet beklediği Selimiye kışlasından yüzlerce parça telsiz cihaz ve malzemesinin dışarı çıkarılması ve Anadolu'ya kaçırılması, eşimle beraber içinde yaşadığım ve bütün teferruatıyla günü gününe hâtıra defterlerimin sahifelerinde yaşattığım bir olaydır. Burada — bir hâtırat tefrikası münasebetiyle — basına yanlış intikal eden bölümleri üzerinde duracak ve yalnız bunların gerçek yüzünü açıklamakla yetineceğim

ESİRLİKLERİM VE SONRASI

1917 ve sonrasının Hicaz çölü, güneşi, susuzluğu ve isyan etmiş Araplar'ı ile, kesin sonuç alınacak ana cephenin ortağı ve bunları boş yere eriten israf kazanı idi.

İngilizler'in son taarruzlarında bu cephe çöktü. Ben, bu bozgunda Medine ile Şam arasındaki telsizlerin komutanı olarak, Sevake adlı çöl istasyonunda bedeviler eline esir düşmüştüm.

Bedeviler'in elinden kurtulup, Mısır'da, Sevdibeşir'deki «Zabitan Üsera Kamplarına (denize düşen yılana sarılır fehvasınca) kavuşunca, hayata yeniden doğdum

AHIRKAPI'DAKİ TELSİZ DEPO BÖLÜĞÜ

Esaretten bitkin ve perişan dönmüştüm. Evim, beni bekleyen hazin bir aile yuvası idi. İlk iş olarak, günde iki lira yevmiye ile, Haskoy'de bir Fransız deniz araçları tamir atolyesinde manyeto tamirciliğinde çalıştıktan ve kısa bir müddet de Kuvâ-yi İnzibative'de (Millî Mücadele'ye karşı kuruluş) bulunduktan sonra

Yüzbaşı Hikmet Bey'in komutanı, benim de yardımcısı olduğum — Ahırkapı'daki telsiz depo bölüğüne tayin edildik. Bölüğün telsiz cihaz ve malzemesi, lüzumu kadar bolluk erinin bakım ve muhafazası altında, bölüğün eski yeri olan Selimiye kışlasında depolanmıştı. Bölük, teknik malzeme ihtiyacını muhabere müfettişliğine bildirmek, harbiye nezâreti kanalı ile Harrington karargâhından alınacak müsaade ile, kışladaki depodan faydalanabilirdik

Bölük komutanım Hikmet Bey de, bu arzumu, daha Kuvâ-yi İnzibative'de iken, bu teşkilâtı içinde yıkıcı çalışmalarım sırasında bilmekte idi. Ancak, bizi düşündüren, ailelerimizin nafakasından ziyade, Anadolu'ya eli boş gitmemek ve hattâ, bugün telsiz depo muhteviyatını beraberi götürmekti. Bu iş yaştu ama, belki de bir yolu bulunabilirdi. İlk iş olarak bolukte bir telsiz kursu açmayı düşündük. Bu hususta yaptığımız teklif müsbet karşılandı. Kursa, Yıldız'daki telli muhabere bolüğünden subaylar katılacaktı. Aralarında kardeşim Teğmen Râşid'in (Em. Muh. Albayı) de ismi bulunan dolgun bir liste bile gelmişti. Halbuki bu uydurma bir kurstu. Planımızın birinci bölümü başarı ile sonuçlanmış, sıra, bu kurs için, boluğun Selimiye deposundaki cihaz ve malzemeden faydalanmaya gelmişti. Kursa lüzumundan ziyade Anadolu için faydalı zengince bir liste ile muhabere müfettişliğine başvurduk. Müfettişlikteki arkadaşımız alaycı bir tavırla, bir listeye, bir bana bakarak: «Olmayacak şeye âmin denmez» dedi ve işi oluruna bağlamamız tavsiyesinde bulundu.

Müfettişlik duvarını aşmak için mutlaka bir şeyler yapmak lâzımdı. Elimde bazı kozlarım vardı ama, nedense ilk olarak, Yüzbaşı M.'yi görmeyi uygun buldum. Esaretten tanıdığım bu yüzbaşıyı, günün birinde, sırtında şatafatlı yaver üniforması ile Beyazıt meydanında görmüştüm. «Ooo Hakkı'cığım!» diye benimle kucaklaşmış, hâlinden memnun görünüşü ile, İngilizlerle arasının çok iyi, hattâ, hovardalık âleminde pek ileri olduğunu ağzı kulaklarına vararak anlatmıştı.

İyiliğini gördüğüm için ismini açıklamaya gönlümün razı olmadığı bu yüzbaşının forsunu denemek bana bir şey kaybettirmezdi. Açacağımız telsiz kursu için Selimiye kışlasındaki depomuzdan bazı telsiz ve elektrik malzemesi çıkarılması gerektiğini ve fakat buna İngilizler'in müsaade etmiyecekleri hakkındaki menfi görüşü anlattım.

Yüzbaşı M. bu işi takip edeceğini söyledi. Bu teminat üzerine yeniden harekete geçtim. Zamanın muhalif veya öyle görünen otoritelerinden gördüğüm yardımı anlatarak teklifimizin yürürlüğe konulmasını sağladım. Bir hafta geçmeden, istediğimize uygun cevap ve buna ilişik Harrington karargâhının resmî müsaade kâğıdına kavuştuk.

Yüzbaşımla kolları sıvadık. Selimiye kışlası muhafız komutanlık bürosuna başvurduk. İngilizce musaade emri, permi kartı ile değiştirildi. Bu kart her eşya çıkışında İngiliz nöbetcisine gösterilecekti. İşin uzucu tarafı, permide yalnız ders malzemesi kaydı olmasıydı. Halbuki bizim Anadolu'ya götürmek istediklerimiz arasında, henüz kullanılmamış, Telefunken sistemi on vatlık, altı adet tam takım hâlindeki portatif telsiz istasyonları en önemli yer almaktaydı. Beher takım dört katır yükü hâlinde sekiz parça olarak tertiplenmişti. Her parçası iki er tarafından taşınabilen 48 parça tutarındaki telsiz istasyonlarından hepsinin ders malzemesi nâmı altında dışarı çıkarılması oldukça uğraştırıcı ve bilhassa nöbet değişimlerini kollama gibi zaman harcanmasını gerektiren bir işti. Her İngiliz nöbetçisi, permi kartına bir göz attıktan sonra, çok defa, sandıkları yoklamaya lüzum görmeden «Okey»i basıyordu. Depo personeli, ben ve yüzbaşım, eşit şartlar altında gayretli işçilerden bir ekip hâlinde bir hafta kadar bir zaman içinde işimizi bitirmiştik. Depoda artık götürülmeye değer veya götürülmesi mümkün cihaz ve malzeme kalmamış, hepsi, kışlanın denize bakan cephesinin Kavak İskelesi'ne yakın tarafından duvarı dibinde istiflenmiş ve branda altına alınmıştı. Güya bunlar Ahırkapı'ya nakledilmek üzere vasıta bekliyordu. Birlikte götureceğimiz gönüllü dört çavuş dışındaki depo personeli, bunların Anadolu'ya gönderileceğinden habersiz gözcülük ediyorlardı

BİR DENİZ ARACI ARIYORUM

Çıkartma çalışmalarımıza paralel olarak, Anadolu'ya nakil işini de takip etmekten geri kalmıyordum. Hattâ, bir dayanağım da vardı; şöyle ki; Beylerbeyi Sarayı'nda enterne edilmiş bulunan Sultan Abdulhamid'in muhafazası ile görevli askerî birliğin (halen ilkokul olarak kullanılan binada) komutanı, sınıf arkadaşım üsteğmen Nuri, beni, o vaktin gizli cemiyetleri ile irtibatı olduğunu söylediği ve komutanım dediği Yüzbaşı Fuad Bey nâmında biri ile tanıştırdı. Yüzbaşı Fuad Bey, eşyaların harekete hazırlanması sonucunun kendisine vaktinde bildirilmesi hâlinde vasıta sağlayabileceğini ve kendisine güvenebileceğimi söylemişti. Bu vaad üzerine Teğmen Nuri'yi aralıksız olarak durumdan haberdar ediyordum. Nihayet tekmil haberi verdim ve kışla dışındaki eşyaların geceli gündüzlü göz altında bulundurulmasının güçlüğünü ve tehlikesini anlattım

ARNAVUT LEHÇELİ BİR YÜZBAŞI

Selimiye kışlası ile Beylerbeyi ve Anadoluhisarı arasında mekik dokuduğum en telâşlı günlerimin birinde, Selimiye kışlası yolunda, Millî Mücadele'ye yararlı bir kurulun adamı ve adının da Abdullah olduğunu söyleyerek kendisini takdim eden

bir yüzbaşı ile karşılaştım. Bana işbirliği teklif ediyordu. Yüzbaşının bu pervasızlığı ve özellikle koyu Arnavut lehçesiyle konuşması beni korkutmuştu. Demek suçüstü yakalanmıştı. Bu yüzbaşı ya bir İngiliz ajanı veyahut merkez komutanı Arnavut Tahsin'in adamı olabilirdi. Sinirlerime hâkim olmağa çalışarak, durumumuz hakkındaki bilgi derecesini öğrenmek amacıyla, teklif ettiği işbirliğinin mahiyetini sordum. Selimiye kışlası depolarından, sahte vesika ile ve cephane ve makineli tüfek kaçırma faaliyetinde bulunduğumuzun mensup olduğu teşkilât tarafından tesbit edildiğini ve yolda bana müessir yardımda bulunmak üzere gönderildiğini söyledi. Geniş bir nefes almıştım. Demek bu yüzbaşı işin mahiyetini bilmiyordu. Kendisine teşekkur ettim ve böyle bir faaliyetten haberim olmadığı hakkında yeminler etmeme rağmen bu adamı tatlılıkla başımdan savamamıştım. Nihayet itidal frenlerim gevşemiş «Lutfen peşimi bırakın! Eğer siz bir casus değilseniz beni cemiyetinizin başkanı ile tanıştırırsınız» diye bağırmıştım

Yüzbaşı, ummadığım bir efendilikle, biraz da küskün, «peki Hakkı Bey, öyle olsun» demiş ve ayrılmıştı. Bu, işimin kurdu bir ayrılıştı

BEKLEDİĞİM HABER VE BİR HÂTIRA

Anadoluhisarı'ndaki evimden, sabahın erken saatlerinde evvelâ Beylerbeyi'ne uğrayarak haber sormak, sonra da Selimiye'de soluğu almak üzere yola çıktığım zaman, saray muhafız birliği komutanı Nuri'yi karşımda buldum. Bir kahvemi içecek vakti olmadığını söyledikten sonra Fuad Bey'ın gizli teşkilât ile görüşerek sonuç aldığını ve bunun için hemen Teğmen İhsan Bey'le temasa geçmem gerektiğini bildirdi. Teğmen İhsan Bey (Em. Tüm gen. ve Muhendis İhsan Aksoley) hiç yabancım sayılmazdı. Alman Lange Bey'den evvel komutanı bulunduğum telsiz depo boluğune zabit namzedi olarak tayin edilmişti. Boluğe geldiğimin ilk günlerinde, yaşı, çocuksuluğu ve vucut yapısından beklenilmeyen bir ifade ile, kendisinin cephelerde doğuşmek için asker olduğunu, halbuki bu boluğün (yani bolugümün) doyurucu askeri canlılıktan mahrum bulunduğunu söylediği ve hattâ göz yaşı bile döktüğü, zamanın bugün bile silemediği hâtıralarım arasında yer almaktadır Ben Teğmen İhsan Bey'in, Teğmen Osman Nuri Bey'le (merhum Gen. Muhendis Osman Nuri İnceler) beraber Çamlıca taraflarındaki bir evde Anadolu ile telsiz irtibatı kurma yolunda faaliyette bulunduklarını, kardeşim Teğmen Raşıd'ten (Em. Albay Raşid Petek) öğrenmiştim. Çünkü kardeşim Raşıd ile Teğmen Osman Bey samimî sınıf ve meslek arkadaşı idi. Bu vâdide başka bir bilgimiz yoktu.

Yazıda bahsedilen motor ile Anadolu'ya kaçanlardan, yazarın eşi Fahriye Petek.

TEĞMEN İHSAN BEY'LE İLK TEMAS

Yüzbaşı Hıkmet Bey'le beraber Teğmen İhsan Bey'i bulup ilk görüşmemizde bir saklambaç oyunu havası vardı. İki taraf birbirinden çekiniyor gibiydi. Eşyaların Ankara'ya nakli işinin görüşulmesi esnasında, her halde karşılıklı kabaran egoizm kara kedisi araya girmiş olacak ki anlaşmamız mümkün olamadı. Bizler, yaptığımız işle orantılı bir otorite ile temas arzusunda direnmiştik. Teğmen İhsan Bey'den bizi mensubu olduğu cemiyetin başkanı ile tanıştırmasını, her türlü emniyet tedbirlerine baş eğmeyi kabûl ettiğimizi de bildirerek, rica etmiştik. Aldığımız cevap kesin olarak menfi idi. Bu menfilikte, her kudret bende gibi bir anlam da vardı

TEĞMEN İHSAN BEY'LE İKİNCİ BULUŞMA

Eşyaların kışla dışında olması ile her an artan bir tehlike karşısında idik. Gözcülerimizden korkulu haberler de almaya başlamıştık. İş başa düşmüştü. Emmonü, Sirkeci ve Kalafat yerinde bizi en yakın Anadolu iskelesine atacak otuz beş, kırk tonluk bir deniz vasıtası için çalmadığım kapı kalmadı. Teğmen İhsan Bey'le ilk buluştuğumuzda, bir ara söz konusu olmuş ve fakat yarıda kalmış bir meselemiz daha vardı ki bu da, telsiz dinleme postasını bizim Anadoluhisarı'ndaki evimizde kurmalarını teklif etmekti. Kendilerinin Çamlıca daki dinleme yerini, yakalanma kaygusu ile terkettiklerini ve yer aradıklarını biliyorduk. Bizim Hisar'daki evimiz bu iş için biçilmiş kaftandı. Ben Anadolu'ya gittikten sonra, dinleme ekibi burada kardeşim Raşid'le beraber rahatça çalışabilirdi. Bu önemli iş ve selim aklın hakimiyeti bizi Teğmen İhsan Bey'le tekrar birleştirdi. Her iki hususta da anlaşmaya vardık.

Bu işler devam ederken, İhsan Bey, motorun (takanın) sağlandığını, Rumî 19 ocak salı günü akşamı Kavak iskelesinde bulunacağını bildirdi. Ben, günlerimi daha ziyade Selimiye civarında geçirmekte olduğum için 18 ocak pazartesi günü kardeşim Raşid, bir yatak bağı ve bir manevra sandığından ibaret eşyam ile eşim Fahriye'yi getirdi. Kayınvâlidem, Beşiktaş'a kadar kendilerine refakat etmiş ve oradan göz yaşlarını içine akıtarak ayrılmış. Ben de, amansız bir derdin pençesindeki annemi, dönülmez bir yolculuğa çıkıyorum gibi değil, Üsküdar'a gidiyormuşum gibi yatağında bırakırken o, çökuk yanaklarında titreyen dudaklarının söyleyemediklerini anlamış gibi, «gule güle yavrum, gule güle! .. Yolun açık olsun! Gözun arkada kalmasın yavrum, benim Raşid'ım var!. .» demişti. O geceyi yüzbaşım Hıkmet Bey'ın Selâmsız'daki evinde geçirecek, yarın akşam hareket edecektik

EVDEKİ PAZAR

Salı akşamı beklediğimiz motorun gelmemesi hayâl sukutu yarattı. Yalnız İhsan Bey'in bu işin olacağından emin hâli, moralimizin tek kuvvet ilâcı idi. Misafirlikte geçen her gunumuz durumumuzu biraz daha kötüye götürüyordu. Nihayet 24 ocak 1337 pazar günü saat 17 sularında motorumuzun Kavak iskelesinde olacağı kesinleşmişti.

KAVAK İSKELESİNDE YÜKLEME ÇABALARI VE AKSİLİKLER

Yüzbaşı Hıkmet Bey, ben, Teğmen İhsan Bey ve kardeşim Teğmen Raşid, Anadolu'ya gitmeye gönüllü seçkin yardımcılarımızdan Osman, Âkif, Hakkı, Kasım çavuşlarla birlikte eşyaların arabaya yuklenme ve rıhtıma indirilerek istiflenme işlerinde tek bir vücut hâlinde çalışıyordu. En önemli iş, beklenen motorun rıhtıma yanaşma zamanı ile eşyaların sonunun alınmasının ayarlanması idi. Bütün tedbirlerimize rağmen beklenmedik aksilikler birbirini kovaladı: Son sandıkları getiren araba devrildi, arabayı çevirerek doğrulttuğumuz ve tekrar yüklemeye koyulduğumuz sırada ortalıkta bir İngiliz polis veya eri peydahlandı ve sandık istifinin üzerine oturup etrafı temâşaya daldı. Bu yetmiyormuş gibi başımıza bir de gümrük memuru musallat olmuştu. Son ve en büyük aksilik ise, bütün planlarımızı altüst eden bir olaydı: motor Kavak iskelesine yanaşırken 15 metre kadar uzakta karaya oturmuş, kurtulmaya çabalıyordu

Gümrük memurunu, evvelâ guzellikle yola getirmeye uğraştık, olmadı. İşi tehdide ve gerçeği olduğu gibi açıklamaya döktük. Vaadlerde bulunduk ve nihayet

bize yardımcı eleman hâline getirdik

İngiliz hakkında aldığımız karar ise, taka rıhtıma yanaşır yanaşmaz tabancalarımızı çekerek üzerine atılmak ve motorun sintinesine indirerek kıskıvrak bağlamaktan ibaretti

Aradan bir saat kadar bir zaman geçmişti ki motor, kendiliğinden veya bir dalga ile kurtulup rıhtıma yanaştı. Yine tam bu sırada, hiç beklenmeyen bir hâdise oldu: İngiliz, oturduğu sandıklar üzerinden kalmış, ağır adımlarla Tıp Fakültesi'ne (şimdiki Haydarpaşa Lisesi) doğru karanlıklar arasında kaybolmuştu. Avımızı kaçırmıştık ve baskına uğramak korkumuz büsbütün artmıştı. Gelmesi muhtemel kuvvetine karşı koymak veya kaçmak şıklarından birini seçmek durumun inkişafına (belli olmasına) bağlı idi. Bereket versin korktuğumuza uğramadık. Murad Reis beyhude yere elli liraya kiraladığı bir romorkör ile döndüğü zaman, motorumuzun yüklenme işi bitmek üzere idi.

Nihayet, 1921 ocak ayında bir gün: «Fahriye; Hikmet Bey'in evinden, rıhtıma daha yakın olan İhsan Bey'in evine nakledildi. Son sandıkların yüklenmesi sırasında gönderdiğimiz Raşid'in, İhsan Bey'ın evinden getirdiği Fahriye de, bir serçe çevikliği ile motora atladı. Bu işte, bir çocuk sevinci ile canla başla çalışan İhsan Bey, hareketimiz sırasında, kısa ve fakat yerinde birkaç söz söyledi. Eşim Fahriye birkaç kelime ile karşılıkta bulundu. Benim nutkum tutulmuştu sanki. Motorumuz, İngilizler'in kirişte kulaklarını ekzosu ile tırmalarken teknemiz rıhtımdan ayrıldı. Biraz sonra, sahilde gölgeden heykeller gibi, bizi el ve mendil sallayarak uğurlayanlar gecenın koynunda görünmez olmuşlardı»

İDAMIN EŞİĞİNDE

Boğaziçi'ni dolduran düşman donanmalarının dev gemileri arasından ve düşman devriye torpidolarının ışıldakları hüzmesinden kurtularak Karadeniz'e çıktık. Karavel fırtınasının canavar dişli dalgaları teknemizi yutamadı; Ereğli'ye ulaştık. Bolu dağlarının Kanlıbel tipileri kafilemizi donduramadı, Ankara'ya vardık ve getirdiklerimizi, büyük savaşın yöneticilerine teslim ettik. Bizi ilk misafir eden, Karargâh Telsiz İstasyonu Komutanı Teğmen Şükrü oldu. Eşimle beraber Rasattepe'de telsiz müfrezesinin bir çadırına yerleştik. Ne yazık ki, telsiz cihazları çalışmıyordu; bozuktu. İstanbul'daki evimde Anadolu'yu dinlemek için harcanan çabalar beyhude idi. Kollarımı sıvadım, büyük bir gayretle tamir işine girişttim. Teğmen Şükrü de bu işten memnun ve makinesinin çalışmasını tehâlükle bekliyordu. Fakat, felek yâr olmadı. Bana karşı saygısının derin olduğuna şüphe etmediğim Teğmen Şükrü, bir sabah, boynunu bükerek, ağlamaklı bir ses tonu ile, hocam, dedi. Şimdi emir aldım, sizi daha fazla misafir edemiyeceğim. İçinde derin hüznümün iniltisi titreyen bir «yaa» çektikten sonra, öyle olsun Şükrü'cuğum, öyle olsun, sen üzülme! demiştim. Acele pılıyı pırtıyı toplayarak, Kayabaşı mahallesinin Direkler sokağında toprak zeminli bir odaya sığındık.

Ancak buradaki hayatımız uzun sürmedi; günün birinde Yüzbaşı Hikmet Bey'le beraber tevkif edildik. 7 mayıs 1921 günü İstiklâl Mahkemesi'ne getirildik. Hâkimler kürsüsünün arkasındaki duvarın üst kısmında boydan boya, kocaman, «İstiklâl Mahkemesi, Mücahedesinde Yalnız ALLAH'tan Korkar» yazısı vardı. Hâkimler kürsüsü karşısındaki sanıklar yerindeyiz. Arkamızda, elli altmış kişilik dinleyiciler mahallinin sıraları tıklım tıklım dolu. Bunlar arasında, şüpheli görülerek gizlice takip edilen eşim de var.

Hâkimler ve zabıt kâtibi yerlerini aldılar. Başkan İhsan Bey (İlk Meclis mebuslarından olup, Yavuz - Havuz dâvasının mahkûmu) soruya benden başladı ve hüviyetim tesbit edildi. Şimdi, başkan, elindeki dosyaya bakarak, mahkemenin adına ve yetkisine uygun bir ses tonu ile, Ankara Komutanlığınca alınan ifademizin iyi niyetle Anadolu'ya gelmediğimizin bir taraflı olduğu kanaatine varıldığını, bundan, gizli bir tertibin saflyet perdesi altında saklanmak mânâsı çıkarıldığını söylüyordu. Açıkcası, düpedüz, casuslukla suçlandırılıyorduk. Ne söyleyeceğimi bilemeden ayağa kalktım. Başkanın: «Oturl» ihtarı ile karşılaştım. Ciddi konularda otururak konuşamıyacağımı anlatmak istedim. Yine: «Oturl» ihtarı tekrarlandı. Oturdum. Sorular başladı.

— Kuvây-ı İnzıbatiyye denilen teşkilâtta vazife almadın mı?

— Evet aldım. Almaya mecburdum. Durumum bunu icabettiriyordu. Fakat bu teşkilât içinde Milli Mücadele'ye hizmet ettim. Benim bu teşkilâtın çökmesinde bile hizmet payım büyüktür. Dedikten sonra ilâve ettim.

— Fakat muhterem hâkim, adaletinden şüphe etmediğim için kalbim çarpmadan huzurunda bulunduğum yüksek mahkemenizin, henüz adalet süzgecinden geçmemiş ve tarihte gerçek yerini almamış

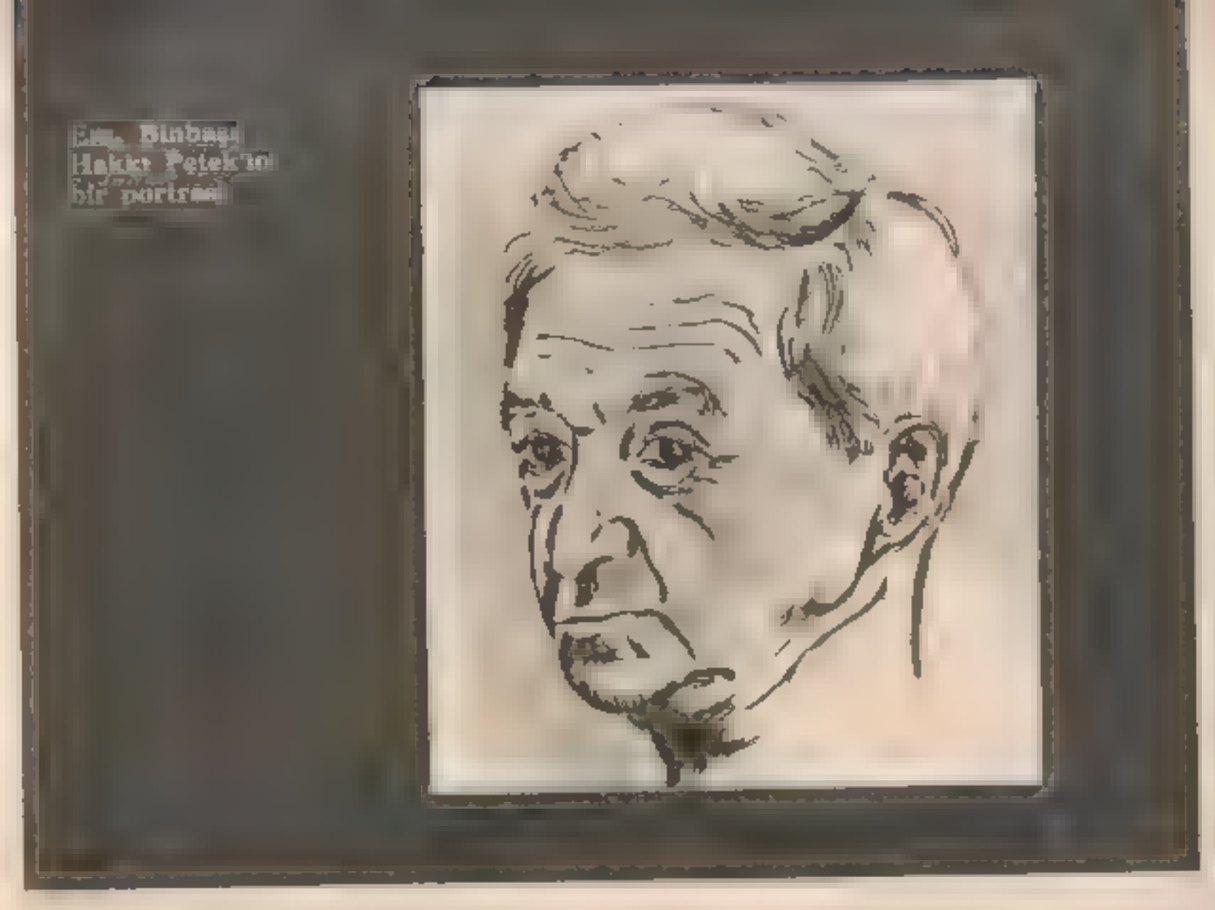

kimseler için verdiği peşin hükum karşısında

Sözüm, başkanın gürleyen ihtarı ile kesilmişti:

— Yaz kâtip! Bunu da zapta geçir!

Kâtip zaten yazıyordu ama, mahkeme bir sanıktan beklemediği, belki de ilk defa işittiği bir sözle karşılaşmıştı. Başkan sertliği daha da artmış bir ses tonu ile

— İngilizler ders malzemesi ile harp malzemesini tanımazlar mı? Sana istediğin cihazları alabilirsin diye babaları hayrına mı açık bono verdiler?!

— Ben, o belgeyi nasıl aldığını ifademde katıksız olarak belirttim. O, açık bono değildi. Biz durumu idare ettik.

— Bunlar bizi ikna edici sözler değil. Sen, telsiz hocası imişsin ve lisan da biliyormuşsun?

— Kim söylemişse teveccüh göstermiş, fakat, bunun mevzu ile alâkasını anlayamadım.

— Anlamıyacak ne var bunda?! İngilizler adam seçmesini bilirler, demek istedik.

— Vallahi ne söyleceğimi bilemiyorum muhterem hâkim bey! Hayret!...

Ama durum bundan ibaret de değil, senin tâbirinle, İngiliz polis veya eri, eşyaların motora yükletildiği müddetçe, sizi, geç saatlere kadar takip etmiş ve sonra kalkıp gitmiş!

Evet, maalesef öyle oldu muhterem hâkim bey!

— Hiç böyle şey olur mu Hakkı Efendi?! Sen olsan bizim yerimizde inanır mısın buna? Bu adam, sizi koruyan, emniyetinizi sağlayan bir İngiliz ajanından başka kim olabilir?!

— Hayır! Onun ajanlıkla falan alâkası yoktu.

— Alâkası yoktu da, denizi seyretmek için Anadolu'ya kaçırılan orijinal ambalajlı telsiz sandıklarından başka oturacak yer bulamadı mı bu adam? Bu İngiliz sandıkları sayıma mı memurdu!?

Sorular mâkuldü, ama cevabı olmayan sorulardı.

— Ne söyleyeceğimi bilemiyorum. Bilmeme de imkân yok! Adam belki de sarhoştu, diye sızlandım.

— İfadende sarhoş dememişsin!

— İfadem objektiftir. Beni mahkemeye sürükleyecek bir ifade olduğunu bilseydim bile başka türlü olamazdı. Adam belki sarhoştu ama ben farkında olmamış olabilirim. Bildiğim bir şey varsa, o heri

ti ilk eşya olarak motorun anbarına bağlama kararında olduğumuzdu .

— İyi ama, biraz sonra bir mangacık İngiliz askeri gelip sızı kıskıvrak yakalayamasa bile işinize mani olamaz mıydı?

— Evet, olurdu ama, olmadı. Allah korudu bizi ..

Başkan yarı alaylı.

— Tabî olmadı, çunku olmıyacaktı Netice, diye ilâve etti; şimdi size düşen iş, bu iddialarımızın yersizliğini ispatlamaktır

Beni, benim ifademle suçlandıran hâkim, elbette yine benim ifademle beraat ettirecek değildi. Şahit lâzımdı. Hâkimin son sorusunu cahitsiz ve uzgun, şöyle cevaplandırmıştım

— Istanbul'da vereceğim adreste çalışan iş arkadaşlarımdan, muhabere mufettişliğinden, Harrington karargâhından sorabilirsiniz.

Mahkeme reisi, bu garip olduğu kadar zayıf savunmayı:

— Bizim, Istanbul ile, Istanbul adliyesiyle alâkamız olmadığını bilmeniz icab eder.

Şimdi ne olacak, bu işin sonu neye varacaktı? Hiçbir şey düşunemiyordum.

— Öyle ise, muhterem hâkimler, dedim, sizlerden adalet nâmına ve vicdanlarınıza hitabederek rica ediyorum. Hakkımızda acele karara varmayınız. Biz mâsumuz. Adalet ergeç lehimize tecelli edecektir. Aksi halde ömür boyunca vicdan azabından kurtulamazsınız.

İkinci Reis Kılıç Ali Bey'in içimde teselli ışığı yaratan bakışlarına rağmen durumumuzun ciddî olduğu muhakkaktı. Mahkeme, kendimizi savunabileceğimiz belirsiz bir tarihe bırakılmıştı

Hapishânede dört metrekarelik ve adam boyu yükseklığında, ufak bir penceresi olan bir hucredeydim. Eşya olarak bir yer yatağım vardı. Yuzbaşımın hucresi de aynı katta ve benim hucremin tam karşısındaki tarafta idi. Hücremin karşısındaki buyuk odada, o tarihlerde kapatılan komünist partisinin tutukluları bulunuyordu. Bunlar, sanki, tutuklu değil, birer gürultü ve kahkaha makinesi çarkları idi.

İyi bir tesaduf eseri, hapishane müdur yardımcılığına, Seydıbeşir'de Esir Subaylar kamplarından tanıdığım yedek teğmen Naşit (eski Samsun meb'uslarından Naşit Fırat) tayin edilmişti. Naşit Bey'in babası, ilk Meclis'in Samsun mebusu idi. Baba - oğul beni ziyaret ve teselide bulunurlardı.

ÜÇ ŞAHİD VAR OLUVERİYOR

Bir gun yazdığım bir dilekçevi, Ankara komutanlığına götürmek üzere yola çıkan eşim, Teğmen Osman Nuri Bey'le karşılaştığı müjdesi ile, dilekçevi vermeden, hapishaneye donmuştu.

Osman Nuri Bey'in, İhsan Bey'le beraber Ankara'ya gelmiş olduklarını, bizim tevkif edilmış olmamızdan haberleri olmadığını, İhsan Bey'in adresini de aldığını anlattı

Oldukça rahat çarpan bir kalple, sabah güneşinin doğmasını beklediğim bir gece geçiriyorum.

Ertesi günü, eşim Fahriye, İhsan Bey'i, annesiyle beraber ikamet ettiği çadırda buluyor. Telsiz Müfrezesi Komutanı Şukrü Bey'le Osman Nuri Beyler de oradalar. Şahitliği kabûl ettiklerini bildiriyorlar.

Ümidimi hiç kesmeden beklediğim mucize olmuştu. Artık mahkemenin bir an evvel olması için gerekli çalışmalara başlayabilirdim. Yaptığım teşebbusler, bilhassa ilk Millet Meclisi meb'uslarından sayın Kılıç Ali Bey'in, daima şukranla andığım yardımları ile, tutuklular arasında belki bir seneden beri, hattâ tutuklanma sebebini dahi bilmeden bekleyenler olduğu halde, bizim bir aydan kısa bir zaman içinde ikinci mahkememiz oluyordu

Bir sabahın erken saatlerinde, yine iki süngülü ile İstiklâl Mahkemesi'ne getirildik. Eşim, daha evvel gelmiş bizi bekliyordu. Gözlerimizle konuştuk. Şahitlerin henuz gelmemiş olmasından endişeli görünüyor, «çadıra gideyim mi?» demek istiyordu. Bir ara gozden kayboldu. Çok geçmeden elinde bir limonla ve yanında İhsan ve Osman Nuri Beyler olduğu halde tekrar göründü. Bu sırada gözlerim, bana gülümseyerek bakan bir subaya ilişti, bir tuhaf oldum, gozlerime inanamıyordum. Bu, Yuzbaşı Abdullah Bey'in tâ kendisiydi. Çok geçmeden, Yuzbaşı Abdullah'ın eşimin yanına gittiğini ve bir şeyler konuşulduktan sonra, tatlı gülüşlerle musterih olmamız anlatılmak istendiğini görmuştum. Sonradan öğrendiğimize gore, bu iyi kalpli insan, Istanbul'da iken bizim idâm edildiğimizi bir gazetede okumuş, çok üzülmuş, Istanbul'daki işi sona erip Ankara'ya geldiği zaman durumumuzu ve mahkeme gununü öğrenmiş, mahkemeye başvurmuş, casus olmadığımızın şahidi olarak yardımımıza koşmuş. Meğer bu yuzbaşı, eşyaların Anadolu'ya nakli işinde, bir başka gizli grubun bize el uzattığını öğrendiği için sahneden çekilmiş imiş» Şekli ne olursa olsun bütün bunlar, ilâhî kurtarıcı kudretin birer tecellisi idi

Ankara'ya gelişi şuphelı gorülen bir subayın İstanbul'a iadesi kararı ile sonuçlanan bir duruşmadan sonra sıra bize gelmişti. Hâkimler huzurunda yerlerimizi aldık. Dinleyici sıraları yine doluydu.

İlk olarak, Teğmen İhsan Bey dinlendi Bu şehadet, gerçeği açıklamada, askerlik şerefine ve insaniyete yakışır bir dürüstlük ifadesiydi. Özellikle, kendilerine telsiz dinleme çalışmaları için evimi vermem ve ölüm döşeğindeki annemle görüşme sahnelerini canlandıran sözleri, dinleyicilerden çok kimseye göz yaşı dokturmuştu.

Osman Nuri Bey ifadesiyle İhsan Bey'in sözlerini pekleştirmişti. Sıra Abdullah Bey'e gelince bir çatallanma oldu.

Hâkim sormuştu Abdullah Bey'e

— Siz, bu zabıtlere, Anadolu'ya malzeme ve cihazlar kaçırılması yolunda işbirliği teklifinde bulundunuz mu? Doğru mu?

— Evet bulundum efendım, doğrudur

— Peki, bu teklifi nasıl karşıladılar?

— Çok iyi karşıladılar efendım.

Halbuki ben ifademde bu yuzbaşıdan soz ederken, ona: «Sen casus musun nesin?» diye bağırdığımı ve kendisini kovduğumu yazmıştım. Hemen ayağa kalktım

— Şahit yalan soyluyor, biz onu kovmuştuk, diye bağırdım.

Hâkim tekrar Abdullah Bey'e

— Bak ne diyor, dedi. Yalan soylıyor muşsun, ne dersin?

— Evet yalan soyledim hâkim bey

— İyi ama, doğru dururken yalan soylemeye neden luzum gordun?

— Onların iyiliğine yarar diye yaptım bu işi ..

Hâkimler heyeti durumu kavramış, karar odasına çekilmişti. On dakika kadar sonra tekrar yerlerini aldılar. Casus olmadığımıza kanaat getirildiği ve hizmetlerimizin takdire şâyân görulduğunu belirten sozlerden sonra ittifakla beraatımıze karar verildiğine, ancak, menafi-i âliye-i milliyye ve vatanîyyenin icap ettirdiği bir tedbir olmak üzere Şark cephesinde ve telsiz mesleği dışında istihdamlarının uygun görulduğune dair kararname okundu. Tebrikler, teşekkürler, göz aydınlar...

İyi ama, gunun birinde, bizim tehdit ile yola getirdiğimiz gumruk memuru Halil Effendi'yi, Ankara sokaklarında ikbâle kavuşmuş millî kahraman olarak dolaşırken görecek ve yine gunun birinde, muhabere mufettişliğinin Binbaşı Haydar Rıza'sını ve Yüzbaşı Cevad'ını, Anadolu'ya yardım kampanyasından faydalananlar koltuğundan bana dış gıcırdatarak sırıtırken karşımızda bulacaktık.

Hakkı Petek'in Anadoluhisarı'ndaki evi.

Bahriye Mektebine Dair

Yazan: Bahri S. Noyan

I. MAHMUD devrinde ordunun Avrupa tarzında yetiştirilmesi konusu ilk defa ele alınmış ve sadrâzam Topal Osman Paşa, bir Fransız donmesi olan Kumbaracı Ahmed Paşa (Comte de Boneval)yı kumbaracı ocağının ıslahına memur etmişti. Yeniçerilere nazaran devlete daha bağlı olan hasekilerle, Bostancı Ocağı eratından seçilen öğrenciler bir araya toplanmış ve 27 aralık 1734'de Üsküdar'ın Toptaşı semtindeki Ayazma sarayında bir imalâthane ile bir kışladan ibaret olmak üzere «Kumbarahane ve Hendesehane» adı ile bir okul açılmıştı. Okula öğretmen olarak Yenişehir muftusu Hacı Mehmed Efendi-zâde Mehmed Said Efendi tayin edilmiş ve 1736 yılında Pîri-zâde Mehmed Efendi'nin yapmış olduğu bazı geometri araçları ilk defa kullanılmaya başlanmıştı. Kumbaracı Ahmed Paşa, kumbaracı erlerini yetiştirmek üzere; düzenli bir öğretim ve harp oyunları yaptırıyor, topçu subaylarına modern matematik dersleri veriyordu. Devamlı olarak hazırladığı plan ve raporlar, ordunun Avrupa tarzındaki yönetiminde pek faydalı oluyordu.

Bu okul, yeniçeri zorbaları ile taassup taraftarlarının hoşnutsuzlukları sonucu kısa bir süre sonra kapandı.

Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra; III. Mustafa devrinde sadrâzam Koca Ragıp Paşa, Üsküdar'daki okul öğrencilerinden hayatta kalanlarla, ölenlerin çocuklarını 1759 yılında Kâğıthane'nin Karaağaç mevkiinde bulunan bir binada toplamış ve gizli olarak geometri vesair bilimler okutturmuştu. Bu hayırlı teşebbüs de uzun sürmemiş ve az zaman sonra öğretime son verilmişti.

1768 - 1770 Türk - Rus Harbi'nde Ruslar'ın Cebelitarık Boğazı'nı geçen Baltık denizi donanması, 6-7 temmuz 1770'de Çeşme'de Türk donanmasını yakmıştı. Bunun üzerine, III. Mustafa'nın bir riyaziyât mektebinin açılmasına memur ettiği Baron de Tott'un yardım ve tavsiyeleri, Kapdân-ı Deryâ Cezâyirli Gazi Hasan Paşa'nın himaye ve teşvikiyle 1773 yılında Tersâne-i Âmire'nin Darağacı mevkiinde «Hendesehâne-i Bahrî» veya «Muhendishâne-i Bahrî» adı ile bir hendese odası kuruldu. Tamamiyle Batılı anlamdaki bu okul için hazırlanan kanunnâmede, «... tahsilini tamamlıyanların imtihan olunarak maharetleri anlaşıldıkta, donanma gemilerinden sancak kalyonları vesair gerekli teknelerde, kapdan-paşa marifetiyle kadırlerine şâyeste vazife verileceği..» belirtiliyordu.

1781 - 1786 yılları arasında İstanbul'da yaşayan Giambatista Todorini adındaki bir İtalyan rahibi «Letteratura Turchesca» isimli eserinde, «Akademiya» diye bahsettiği bu okulu gezdiğini bildiriyor ve mühendishane hakkında geniş bilgi veriyor.

Okulun öğretmenliğine önce, devrin değerli ilim adamlarından Cezâyirli Seyyid Hasan Hoca getirilmişti. Kendisi, Türkçe ve Arapça'dan başka İtalyanca ve Fransızca da biliyordu. Sonradan yerine Seyyid Osman Efendi geldi. Ayrıca, Baron de Tott, İngiliz donmesi Kampell Mustafa Ağa ve Türkiye'ye yeni gelmiş bulunan Kermorvan adındaki bir Fransız da, öğrencilere dersler vermekte idi. Mühendishanede, aralarında pekçok tercüme kitapların bulunduğu bir kütüphane de kurulmuştu.

Zamanla; mühendishane odasının dar olması dolayısiyle, ihtiyacı karşılıyamadığı görülmüş ve I. Abdülhamid devrinde Sadrâzam Halil Hamid Paşa tarafından tersane alanında, üç ambarlı kalyonların yapıldığı yer yakınında (şimdiki Camialtı mevkiinde) birkaç odadan ibaret yeni bir bina yaptırılmıştı. O yıllarda Halil Hamid Paşa'nın çabaları pek büyük olmuş, ileride Ruslar'la yapılması muhtemel bir harbe hazırlık olmak üzere; donanmanın kuvvetlendirilmesine, topçuluk, istihkâm ve kale inşasından anlıyan subayların yetiştirilmesine çalışılmıştı. Bu maksatla Fransa'dan mühendisler ve mütehassıs subaylar getirtilmiş, bunların da yardım ve çalışmalarıyle okul programları genişletilerek yeniden düzenlenmişti (Mühendishâne-i-Bahri-i Humâyûn) adı-

Muhendishâne-i Bahrî'nin açılmasında büyük rolü olan Kapdân-ı Deryâ Cezâyirli Gazi Hasan Paşa.

ıt alan okulda, 22 ekim 1784'de derslere başlandı. Fransa'dan gelen uzmanlar arasında, Binbaşı Lafitte Clavet ve Yüzbaşı Monier birer istihkâm subayı olduğundan, bunlar kendi branşlarından ziyade okulun tatbikat işleriyle uğraşıyordu. Gemi inşaatı ve tersane işleri için gemi inşa mühendisi Le Roi ve yardımcısı Du Reste, dokümanhane ve tophane için emrinde iki işçi ile François Alexis Pétolin, topçu subayı olarak Yüzbaşı Saint Rémy getirtilmişti. On assubay ve er de gelenler arasında bulunmakta idi.

İstanbul'da bulunan Charleton adındaki Fransız korvetinin komutanı Turquet ve Fransız elçiliği memurlarından astronom Tondul tarafından öğrencilere dersler veriliyordu. Bu dersler Türkçe'ye çevrilerek, Fransız elçisi Choiseul Gouffier'nin teşebbüsü ile sefarethanede kurulan basımevinde not halinde basılıp, öğrencilere dağıtılıyordu.

MÜHENDİSHÂNE-İ SULTÂNÎ

Ayrıca, 1789'da padişah olan III. Selim Enderûn'un en kabiliyetli gençleriyle, az sayıda kalmış mühendislerin uygun olanlarından seçilen öğrencileri bir araya toplatmış ve başlarına değerli öğretmenler getirterek Eyüb'ün Bahriye sahiliyesindeki hükümdarlara mahsus bir köşkte «Mühendishane-i Sultani» adı ile bir okul açtırmıştı.

İyi bir tahsil görmüş olan Batı düşünceli genç hükümdar, devlet düzeninde yapacağı yenilikler için, 1792 de başta Sadrâzam Koca Yusuf Paşa olmak üzere, tanınmış bazı şahıslardan lâyihalar istedi. Yirmisi Türk ve ikisi yabancı olmak üzere yirmi iki kişi padişaha lâyiha sundu. İki yabancıdan biri Türk ordusunda hizmet gören «Bertrano» adında bir Fransız subayı, diğeri ise İsveç elçiliği memurlarından «d'Ohsson» idi.

Bu lâyihaların pek çoğunda; ordu ve bahriyenin, askerî teknik müesseselerin ıslahı istenmiyor, topçu, arabacı, humbaracı ve lâğımcı ocaklarına yeni bir düzen verilmesi üzerinde önemle duruluyordu.

Lâyihalar incelendikten sonra, ordu ve bahriyemizde geniş ölçüde yenilik hareketlerine girişildi. Kaldırılmasına imkân bulunmayan yeniçeri ocağının yanı sıra Avrupa usûlünde Nizâm-ı Cedîd denilen bir ordunun kurulmasına karar verildi.

Mühendishâne-i Sultanî öğrencilerinin seviyesi, matematik, geometri ve fizik bilimlerin öğrenimi için yeter dereceye gelmiş olduğu sonra 1792 yılında okul Haskoy civarında henüz inşa olunan Humbaracı kışlasına nakledildi. Bu sırada bir okul binasının da yapılmasına başlandı. 1795 de yapımı tamamlanan bu okula «Mühendishâne-i Berr-i Hümâyûn» adı verilmiş ve öğrenciler buraya yerleştirilmişti. Padişahın fermanı ile okul kumbaracı ocağına bağlanıyor, kara ve deniz mühendishanelerinin eğitimleri birleştiriliyordu. Okulun lâğımcı ocağından 50, humbaracı mülâzimlerinden 30 olmak üzere 80 nefer mulâzım öğrencisi olacaktı. Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn ise iki kısma ayrılıyordu.

Bu okulun araçları daha mükemmel olduğundan, deniz mühendishanesi öğrencileri kalfaları haftanın pazartesi ve perşembe günleri Haskoy'deki okula giderek oradaki hocalardan ders görecek, sair günler ise tersane kışlalarında meşgul olacaklardı. Her iki mühendishane, salı ve cuma günleri tatil edilecekti. Deniz mühendishanesi öğrencileri başlarına eskiden olduğu gibi kalyoncu şalı saracak ve kendilerine «Mühendisân-ı Bahriyye» denilecekti. Fermanda, dört hoca ile dört kalfanın ödevleri, alacakları maaş ve tayınât da açık olarak belirtiliyordu.

O sırada Kapdân-ı Deryâ bulunan Küçük Hüseyin Paşa, iki mühendishanenin birleştirilmesiyle zuhur edecek sakıncaları ve esas maksadın kaybolacağını açıklayan 27 Recep 1211 (26 ocak 1797) tarihli önemli takririni III. Selim'e arzetti.

III. Selim devri Tersane Nâzırı Moralı Ali Efendi zamanında, şimdiki havuzların bulunduğu yerde geniş ve daha mükemmel bir bahriye mühendishane binası yapılmak üzere teşebbüse geçilmişti. İrâdesi alınıp temelleri atılmışsa da, Kabakçı Mustafa ayaklanması üzerine bu hayırlı iş yarım kalmış ve bütün ıslâhat hareketleri durduğu gibi, mühendishane de uzun bir süre ihmal edilmişti.

1821 yılında vukua gelen Kasımpaşa yangını, Araplık semtinden tersaneye sıçramış ve bahriye mühendishane binası da tamamen yandığından, öğretim bir sene kadar aksamıştı. Camialtı'na yakın Parmakkapı mevkiinde bulunan Errehane (Barut mağazası), mümkün olduğu nisbette tâdil ve tanzim edilerek bir okul hâline getirilmiş ve 1822 yılında mühendishane buraya taşınmıştı.

Koca Hüsrev Paşa, ikinci defa 1822'de sadârete geldiği zaman, okulu unutmamış ve evvelce verdiği takrirle, 1824 yılında malî, öğretim ve nizamlar bakımından mühendishanenin ıslahına çalışılmıştı.

II. Mahmud okulun ilerlemesi için bu yolda çok çabalar harcamış, Avrupa'dan öğretmen, mimar ve mühendisler getirtmişti. Öğrencilerin başarılı olanları İngiltere'ye gönderilmiş ve İngiliz gemilerinde eğitim görerek iyi birer subay ve denizci olmalarına çalışılmıştı.

Deniz okulumuz dördüncü defa, bugünkü Deniz Hastanesi'nin bulunduğu yerdeki bir binada kuruldu. Evvelce bu tepede Cezâyirli Gazi Hasan Paşa'nın konağı bulunuyordu. II. Mahmud orta havuzun inşası münasebetiyle divânhaneye geldiği zaman, okulun uygun olmayan bir binada bulunmasından, çekilen zorluklar kendisine arzedilmiş ve yeni bir binanın yapılması için izin alınmıştı. Bu maksatla Cezayirli Hasan Paşa konağı satın alınıp tamamen yıkılmış ve yapılan keşfe göre inşa olunacak binanın masrafı 1833 kese 219 kuruş olarak tesbit edilmişti. Fakat, inşaatı Kapdan-ı Deryâ Firari Ahmed Fevzi Paşa 1200 kese ile üzerine almış ve bu paranın 1.000 kesesi Darphane'den, 200 kesesi de bahriye hazinesinden verilmek suretiyle bina 1838 yılında tamamlanmıştı. Cümle kapısı üzerine konan kitâbe şöyle bitiyordu:

Nokta-î târîhini Zîver hisâb êdip dedim
Mekteb-î Bahriyye ihyâ kıldı şâhinşâh-ı
dîn
1254 H. (1838 M.)

Abdülmecid devrinde bahriye okulumuzda büyük gelişmeler kaydedilmiş ve okul, Heybeliada'daki bahriye kışlasına nakledilmişti. 1847 yılında Mekteb-i Bahriye Nâzırı olan Patrona Mustafa Paşa da, okulun ıslahı hususunda bir lâyiha hazırladı. Deniz okulumuzun tarihinde önemli bir yeri bulunan bu lâyihaya göre Cezâyirli Hasan Paşa, konağının yerine yapılmış olan okul binası 400 öğrenciye göre hesap edilmişti. Lâkin bina bu kadar öğrenciye küçük geleceğinden öğrenci miktarının en çok 120 olması ve okulun eskisi gibi dört sınıf olarak bırakılması istendi. Ayrıca; Dârü'l-fünûn'dan öğrenci alınması mümkün oluncaya kadar, subay ve bahriye mensupları çocuklarından müracaat edenlerin, bunlar yetmediği takdirde hariçten istekli olanların 14-16 yaşında olmak ve bazı şartları hâiz bulunmak şartiyle yapılacak imtihan ve sağlık muâyeneleri sonucu okulun ilk sınıfına alınmaları uygun görüldü.

1828 yılından beri Sakızağacı'nda bulunan Deniz Hastanesi'nin daha uygun bir binaya yerleştirilmesi düşünülüyordu. Zira; buradaki bina pek küçük ve tersaneye uzaktı. Okul binası ise; büyüklüğü, havası ve tersaneye yakınlığı bakımından hastane yapılmaya pek uygun görülmüş

Bugünkü Deniz Hastanesinin bulunduğu yerdeki Dördüncü Bahriye Mektebi binası.

ve Mekteb-i Bahriye'nin Heybeliada'daki bahriye kışlasına nakli kararlaştırılmıştı. 1828 yılında II. Mahmud, Heybeliada'da bir bahriye kışlası, bir cami ve kendisine mahsus olmak üzere bir kasırla, bir hamam yaptırmıştı. Üç kat üzerine yaptırılmış olan kışlada pek çok koğuş ve odalar bulunmaktaydı. 1851 yılında okul, adaya nakledilmiş ve Kasımpaşa'daki boşalan bina da Deniz Hastanesi yapılmıştır.

Okulun nakli sırasında Kapdân-ı Deryâ bulunan Dâmad Mehmed Ali Paşa'nın Meclis-i Bahriye'de kaleme aldırmış olduğu Bahriye Mektebi hakkındaki nizamnâmedeki kayıtlardan, okulun 1851 yılında Heybeliada'ya nakledilmiş olduğunda şüphemiz kalmadığı gibi, bu arada o tarihte okula bir idâdî kısmının ilâve edildiği de meydana çıkmaktadır. Yine nizamnâmenin başlangıç kısmındaki «atik mekteb» deyiminden, okulun daha evvel de Heybeliada'ya taşınmış olduğu anlaşılmaktadır. Deniz Mektepleri Tarihçesi 2. kitapta Başbakanlık Arşivi'ndeki iki vesikaya istinaden okulun 1253 H. (1837 M.) yılında Heybeliada'ya nakledildiği ve buna nazaran da bir kısım sınıfların 1837'de, diğer sınıfların da 1851'de nakledilmiş olabileceği yolundaki uygun mutalâa ileri sürülmektedir.

Sultan Abdulmecid, 5 aralık 1850 (1 safer 1267) perşembe günü İstanbul tersanesinin Camialtı mevkiinde yapılan istibdâl töreninden sonra, şimdiki Deniz Hastanesi'nin olduğu yerdeki Bahriye Mektebi'ne giderek öğrencilerin imtihanlarında bulunmuş ve kendilerine hediyeler dağıtmıştı. Bu kayda nazaran, okulun 1850 yılı sonlarında henüz Kasımpaşa'daki binasında bulunduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı hükümdâr; 1851 yılında öğrencilerin imtihanlarında bulunmak üzere Feyz-i Bârî vapuru ile Heybeliada'ya gitmişti. Bu itibarla; okulun o tarihte adaya nakledilmiş olduğundan şüphe kalmamaktadır.

1851'de Heybeliada'da yeniden kurulan okul, «Mekteb-i Bahriyye-i Şâhâne» adını almıştı. Okulun gemicilik araçlarıyle dolu dershaneleri ve zengin bir kütüphanesi bulunuyor, dersleri Türk ve İngiliz öğretmenler veriyordu. Hudâvendigâr ve Mehmed Selim adlarındaki eğitim ve okul gemileri, okulun emrine verilmiş ve o tarihlerde ilk defa Amerika'ya gönderilmiş olan deniz subaylarımızdan Emin Bey, dönüşünde 400'den fazla kitap getirmişti.

Okula 14 - 16 yaşında öğrenci almak, öğrenim yönünden istenileni verememiş ve mevcut dört sınıf yüksek sayılarak ilk öğretim ile bunun arasında orta yanı hazırlama sınıflarının açılmasına lüzum görülmüştü. Konu, 1852 yılında Meclis-i Bahriye'de görüşülerek Harbiye Mektebi'nde olduğu gibi dört sınıflı bir idâdî kısmının kurulmasına ve her yıl Recep, Şaban ve Ramazan aylarında bu sınıflara öğrenci alınmasına, idâdî öğrenimini başarı ile tamamlıyanların asıl Mekteb-i Bahriye sınıflarına kabûlüne karar verildi. Bir aralık, okulun idâdî sınıfları diğer askerî okulun idâdî sınıflarıyle Galatasaray okulunda birleştirildiyse de, sonradan tekrar eski yerlerine gönderilmiştir.

Harbiye Mektebi ile askerî idâdîlere öğrenci yetiştirilmesi amacı ile askerî rüşdiye mektebinin kurulması sırasında bahriyede de Deniz Hastanesi'nin arkasındaki binada Bahriye Rüşdiyesi açıldı. Bu okulu bitiren öğrencilerden isteyenler Bahriye Mektebi'nin idâdî birinci sınıfına alınmaya başlandı.

KÂTİP MEKTEBİ

Bahriye kâtipleri, Muhendishâne-i Bahriye'den yetişir ve başhocalığa (en yüksek rütbeli kâtip) yükselip, muhasebe memurluğu ve seyir subaylığına eşit derecede ödev gördükten sonra kaptanlığa yükselirdi. Teşkilât değişip, Bahriye Mektebi'nde güverte, makine ve inşâiye sınıfları yetiştirilmeye başlandığı zaman, kâtip sınıfının ayrıca kurulmasına lüzum görüldü. Bu maksatla Kasımpaşa havuzlarının arkasında üç sınıflı bir kâtip mektebi açıldı. Birkaç yıl geçtikten sonra bu okul Kasımpaşa Bahriye Rüşdiyesine nakledildi ve şartları değiştirildi. Rüşdiye okulunu bitirenlerden kâtip olmak isteyenler iki yıl kâtip sınıflarında okuduktan sonra Birik Kâtibi (teğmen) rütbesiyle subay çıkıyor ve sırasıyle Korvet, fırkateyn, kalyon kâtibi olarak nihayet «sağ kolağası» rütbesiyle güverte sınıfına geçiyordu.

Sultan Aziz devrinde deniz okulumuz büyük bir ilgi görmüştü. Devrin ileri durumdaki deniz okullarına eşit bir duruma getirilmesinde, Hobart Paşa'nın da geniş ölçüde yardım ve çabaları oldu. Said Paşa'nın mektep nâzırı bulunduğu 1870 yılında, Hobart'ın tavsiye ve aracılığı ile İngiltere'den Woods, Morris, Conelly adlarındaki deniz subayları getirilmiş ve sırasıyle albay, yarbay ve yüzbaşı rütbeleriyle okulda ve eğitim gemisinde görev almışlardı. Okulun üçüncü ve dördüncü sınıfları Hudâvendigâr okul gemisiyle Akdeniz'e çıkarak eğitim görüyordu. Yine bu devirde okulun dershane binasıyle vapur iskelesi arasındaki alana ahşap ve büyük bir köşk daha yaptırılmış, sonradan bu binada ticaret gemilerimize kaptan yetiştirilmek üzere yatılı bir tüccar kaptan mektebi kurulmuştu. 1887 yılında dört sınıflı olan bu okulun altmış beş öğrencisi vardı. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra bu bina yıkıldı.

XIX. asrın 2. yarısında, Heybeli'deki okuldan bir görünüş.

II. Meşrutiyet'ten sonra donanmamızda geniş ölçüde faaliyetler devam ederken, deniz okulumuzun eğitim sisteminde de bazı yenilikler yapıldı. 14 ağustos 1911'de İngiliz Bahriye Mektebi öğretmenlerinden Herbert Horas Holant, kontratla okulun ders nâzırlığına getirildi.

1908 yılında; makine subayı yetiştirmekte olan Kasımpaşa'daki «Haddehâne Mektebi» kapatılmış, bunun yerine 1912'de yine tersane dahilinde devrin teknik ve tekâmülüne uygun vasıfta bir «Çarkçı Mekteb-i Bahriyesi» açılmıştı. Aynı okulda inşaiye subayı da yetiştirilmekte idi.

Cemal Paşa'nın Bahriye Nâzırlığı esnasında, Bahriye Mektebi pek mükemmel bir hâle getirildi. Heybeliada'daki Rum Ticaret Mektebi satın alınarak onarıldı. Çarkçı Mektebi 1916 yılında buraya taşındı. Yine 1916 yılında aynı binada Mekteb-i Bahriye'ye bağlı olarak «Kâtip Mekteb-i Bahriyesi» kuruldu. Bunlardan ayrı olarak güverte ve makine ilk sınıflarına öğrenci yetiştirmek üzere; ilkokul mezunu 12-13 yaşlarındaki bedenen sağlam çocukların alınması suretiyle bir «Namzet Mekteb-i Bahriyesi» de kuruldu.

Cumhuriyet'in ilânından sonra 3 mart 1924 te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle, daha sonraki yıllarda okul, esaslı bir yenilğe uğramış ve devrin ihtiyaçlarına cevap verecek bir şekle sokulmuştu. Bu kanun gereğince 1928 yılında askerî liseler kuruldu. Ayrı bir özellik taşıyan Bahriye mektebimiz ise bir seneye yakın bekleme süresinden sonra, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'nin 27 mayıs 1928 tarihli emirleriyle, 1928 yılı haziran ayı başından itibaren «Deniz Lisesi» adını alarak, yeni öğrenim sisteminin uygulanmasına başlandı.

Deniz Harp Okulu 1930 yılında Heybeliada'ya taşınmış ve iki okul Deniz Harp Mektebi ve Lisesi adını alarak birleştirilmişti. II. Dünya Harbi sırasında okul, 1941'de Mersin'e taşındı ve 1946 yılında tekrar eski yerine getirildi.

1948 - 49 eğitim yılında kültür derslerine ek olarak meslekî bilgileri içine alan «Deniz Koleji» kuruldu. Bu sistem istenilen sonucu sağlıyamadığından 1954 - 55 yılında okul tekrar liseye çevrilerek «Deniz Harp Okulu ve Lisesi» ismini aldı.

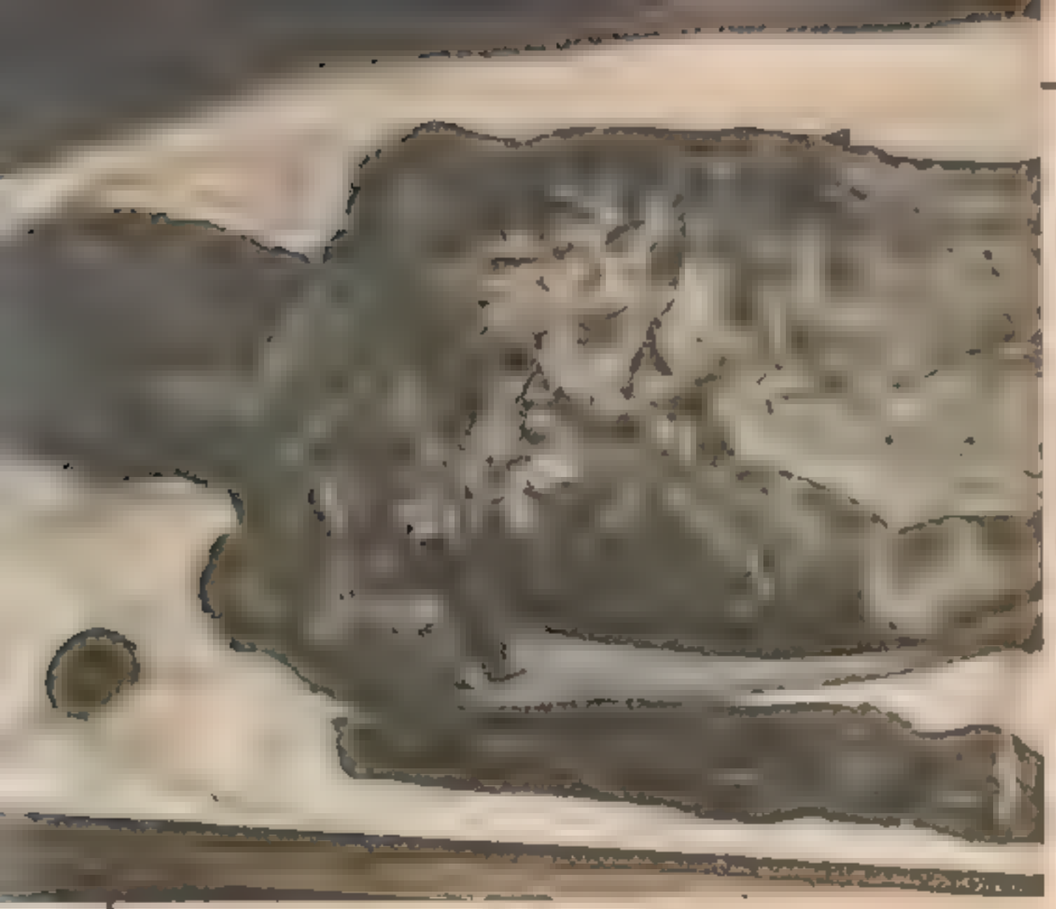

Cumudar Bey'in Amasya müzesindeki mumyası.

AMASYA'DA TÜRK MUMYALARI

Yazan: Hikmet Takaz
Fotoğraflar: Şemsi Güner

AMASYA Müzesi'nde, arkeolojik ve etnoğrafik eserlerle beraber halka teşhir edilen mumyalar, ayrı bir önem taşımaktadır.

Bugüne kadar İslâm inancına göre resim yapmak yasak ve günah sayıldığı gerekçesiyle Müslumanlar'da insanları mumyalama sanatının da mevcut olmadığı tezi ileri sürülmekteydi. Oysa, 1925 yılında Amasya'daki mezar anıtlarından çıkarılan mumyalar bu tezi boşa çıkarmıştır.

Bugün, gerek Selçuklu, gerek Osmanlı sultanlarının cesetleri açıldığı zaman vücudun kısmen mumyalanmış olduğu, fakat hava ile teması sonucu bozulduğu, buna karşılık İlhanlılar'ın cesetlerini daha başarılı mumyaladıkları son yapılan araştırmalardan anlaşılmıştır.

İlhanlılar'ın akıncı ve istilâcı bir millet olmalarının yanısıra, İslâm dinine toleranslı olarak inandıkları ve büyüklerine çok değer verdikleri bilinmektedir. İşte, büyüklerini ölümsüzleştirmek için onları mumyalamaları (tahnit etme) bize dünya müzelerindeki bir çok daha birçok mumya

Müslüman ve Türk mumyalarını kazar[illegible]

Bugün dünya müzelerindeki mumyaların yalnız yüz kısmı ziyaretçilere teşhir edildiği halde, Amasya müzesindeki mumyalar ziyaretçiye bütünüyle sunulmaktadır. Bütün vücudun tahnit edilmesi, yalnız baş kısmının tahnit edilmesinden daha güç olduğu için bu mumyaların daha ilmî şartlar içinde yapıldığı ileri sürülmektedir

MÜZEDEKİ MUMYALAR

Amasya, 1258 - 1341 yılları arasında İlhanlılar'ın idaresi altına girmiş olup, bahse konu olan mumyalar, Amasya ve çevresini idare eden İlhanlı emîr ve komutanlarıyla, onların eş ve çocuklarına aittir.

Müzedeki 6 mumyadan biri Hulâgû'nun torunu Yeşmut'un oğlu, Anadolu Nâzırı Şehzâde Cumudar'a, diğeri Amasya emîri İşbuğa Nuyin'e, diğerleri de Amasya'da hüküm sürmüş Pervane Bey ve eşine, biri erkek ve biri de kız çocuğuna aittir.

Bunlardan Şehzâde Cumudar ve Emir İşbuğa Nuyin'e ait mumyalar Burmalı Minare Camii'nin bitişiğindeki türbeden diğerleri de Fethiye Camii'nin mahzen kısmından alınmış ve 1925 yılında müze deposuna nakledilmiştir.

1944 yılına kadar iyi muhafaza edilen mumyalar, bu sene Yeşilırmak'ın taşmasıyla sular altında kalmış ve oldukça harap olmuştur.

Halen Amasya müzesinde teşhir edilen mumyalara daha fazla bozulmamaları için itina ile bakılmakta dış tesirlerden korunmakta ve gerekli ilmî müdaheleler yapılmaktadır

Amasya müzesindeki mumyalardan, kız çocuğu.

Arasında

Yirmisekiz Çelebî'nin Fransa Sefâretnâmesi

Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa Seyahatnâmesi (Sefaretnâmel Mehmed Çelebi), Çelebi'ye ait yazma nüshadan sadeleştiren: Şevket RADO, **Hayat Tarih Mecmuası** yayınları, Doğan Kardeş Matbaası, Istanbul, 1970, 3.000 tiraj, 25 TL., ciltli, resimli, 80 sayfa.

Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin **Fransa Sefâretnâmesi,** Turk Osmanlı edebiyatının klasiklerindendir. Şöhretine rağmen, Latin harfleri ile bir baskısı yoktu. Şevket Rado, kendisine ait bir yazma nushadan, eseri kısaltmadan sadeleştirmiş, notlamış ve **Hayat Tarih Mecmuası**'nda tefrika ettirmişti. Şimdi eser, yeni resimlerle bir kitap hâline getirilmiştir

Şevket Rado yazması, muellifin elyazısı tashihlerini hâvî orijinal nushadır ve bu bakımdan buyük ehemmiyet arzetmektedir (Sadrâzam Küçük Said Paşa'nın kutuphanesinden satın alınmıştır). Eserin baskısı ise, Turk matbaacılığının başarı orneklerinden birıdir Eb'âdından başlıyarak, bir XVIII. asır basması buyük muvaffakıyetle modernize edilmiştir. Hemen her sayfayı süsleyen resimler de, okuyucuyu Regence Devri Fransası'nın atmosferinin içine çekmektedir. Resımlerın bir kısmı Türkiye'de hiç yayınlanmamıştır. Bunların bazıları, kitaba değerli bir önsoz yazan Taha Toros tarafından Fransa'dan temin edilmiştir.

Yirmisekiz Mehmed Çelebi, III. Ahmed ve Lâle Devri zamanında, Sadrâzam Dâmâd İbrahım Paşa tarafından, fevkalâde büyükelçilikle Fransa Kralı XV Louis ye gonderilmişti. Yanına, sonradan sadrâzam olan oğlu Said (Paşa)'ı de almıştı. Gemiyle Toulon'a ve oradan kara yoluyle Paris'e varan Çelebi, bize, henuz niyâbet devrındekı XV. Louis'nın ilk saltanat yıllarının Fransa, bılhassa Paris ını, tasvir etmektedir

Elçilıklerini bitiren eskı sefirlerimizin, padişah ve sadrâzamın okuması ve bazan edebî bir eser ortaya koymak gayesiyle kaleme aldıkları klasik sefâret-nâme'lerin belki en ünlusü olan bu küçük kitap, zekı bır mudekkıkın, yabancı bır medeniyetı adım adım tasvir etmesinden ibarettır Fransa'da karantina gunlerını, Paris'e doğru yola çıkışı, ülkede kadınlara gosterilen ıtıbarı, kanal üzerındeki seyahatı, Toulouse ve Bordeaux şehirlerını, med ve cezrin nasıl olduğunu, Paris'e varışı, karşılama alayını, Fransa başkentini, Kral'la görüşme hazırlığını, Kral huzuruna çıkışı, Kral'ın vasisinin davetini, Kral'la berabber yapılan av partısını, askerî hastahaneyi, Kral'la şakalaşmayı, kralıyet hazine dairesini, Kral'ın merakını, hudut boylarındakı kalelerin maketlerını anlatıyor.

Mehmed Çelebi'nın zamanında, İstanbul'dakı elçilıklerde musıkılı temsıller verılıyordu, Fakat uzun tasvirlerden, Çelebî'nın Istanbul'da hıç opera görmedığı anlaşılıyor. Saray operası, çeşıtlı saraylar, nıhayet Versailles sarayı, Trıanon ve Marly sarayları gezılıyor. Versailles'dakı odalar, duvarlar, saatler, kralıyet ahır ve bahçeleri tasvir edılıyor. Paris'e donuluyor Kılım ve ayna atölyeleri anlatılıyor. Ramazanda Paris'te Turk heyetının nasıl oruç tutup terâvıh namazı kıldığını ogrenıyoruz.

Nıhayet Çelebî, çocuk krala vedâ edıyor. Meşhur Rasathane'yi ziyaret edıyor. Ava çıkıyor. Hayvanat bahçesi gezılıyor. 6 eylül 1721 gunü Fransa'dan kalyonla ayrılıp, 8 ekimde Istanbul'a gelınıyor.

Bu sıralarda Fransa, en kudretlı Hırıstiyan devletıdır. Paris de, en muhteşem Avrupa şehri, «Güneş Kral»ın, XIV Louis'nın halefi olan XV. Louis de, Avrupa tarihının en meşhur hukümdarlarından biri. Bir Lâle Devri dıplomat-edıbının böyle bır Fransa'yı tasvırı, her okuyucuyu ilgılendırecek bır meyzûdur. Mehmed Çelebî'nin oğlu Said (Paşa), bu seyahatte matbaanın ehemmiyetini anlıyacak ve bırkaç yıl sonra İbrahım Mutefferrika ile beraber ilk Turk matbaasını kurmuştur

Türk Musikisi Klasikleri

Mılli Eğıtım Bakanlığı, Türk Musıkısı'nı Araştırma ve Değerlendırme Komisyonu, **Türk Musikisi Klasikleri,** cılt: 1, fasıkul. 3, Devlet Kitapları, Mılli Eğıtım Bakanlığı, Mılli Eğıtım Basımevi, Istanbul, 1970, 10 TL., 5.000 tiraj.

Türk Musikisi Klasikleri'nin 3. fasıkulu de çıktı. Çok buyuk boyda, fevkalâde bir baskı ile kalın ve çok iyi kâğıda yapraklar hâlinde basılan bu muazzam kulliyat, Mılli Eğıtım Bakanlığı Turk Musıkısı'nı Araştırma ve Değerlendırme Komisyonu'nca yayınlanmaktadır. Komisyon üyeleri şunlardır: Dr. Nevzad Atlığ (başkan), Cuneyd Orhon, Dr. Alâeddın Yavaşça, Cuneyd Kosal, Prof Dr. Faruk K. Timurtaş, Yılmaz Öztuna. Bu fasıkülün muhteviyâtı şöyledır

Zekâî Dede, **Bayati Beste;** Tab'i, **Bayati Ağır Semâî;** Hekımbaşı Abdulazız Efendi, **Bayati Yürük Semâî;** Dede, **2 Bayati Şarkı;** Ali Efendi, **Bayati Şarkı;** Mustafa Çavuş, **Bayati Şarkı;** Dede, **Sabâ Şarkı;** Nûmân Ağa, **Sabâ Şarkı;** Şâkır Ağa, **Sabâ Şarkı;** Mahmud Celâleddın Paşa, **Sabâ - Zemzeme Şarkı;** Rıf'at Bey, **Sabâ-Zemzeme Şarkı;** Rif'at Bey, **Nihâvend Şarkı;** Ârif Bey, **Nihâvend Şarkı;** Rahmi Bey, **Nihâvend Şarkı;** Lavtacı Hıristo, **Nihâvend Şarkı.**

Âşıkpaşaoğlu Tarihi

Âşıkpaşaoğlu Tarihi, sadeleştirerek yayınlıyan: ATSIZ, **1000 Temel Eser:** 23, Devlet Kıtapları, Mılli Eğıtım Basımevi, Istanbul, 1970, 20.000 tıraj, 5 TL., 234 + 6 + VIII sayfa.

Âşık-Paşa-zâde, ilk devir Osmanlı tarihinin en muhım ve tanınmış kaynaklarından bırıdır, hattâ bırıncısıdır. Aynı mevzuda Neşrî'nin eseri tarih bakımından bıraz daha ehemmiyetli olmakla beraber Âşık-Paşa-zâde, buyük şohret kazanmıştır. XV. asrın zarif Türkçesi ile kaleme alınması, bu şöhretın sebeplerınden bırıdır Elımızdekı kıtap, geniş halk kıtlesının anlaması ıçın, mâkul şekılde ve sanatkârâne sadeleştirilmiştir. Vaktiyle bu eserin mukemmel bir édition critique'ini yayınlıyan Nihal Atsız, bu defa bu gerçek Turk klasığını, herkesin ıstıfadesine açık bır şekle getirmış. Son yıllarda Mıllî Eğıtım Bakanlığı ve Istanbul Üniversıtesı'nce yayınlanan eserleriyle Turk tarıhçılerine — bılhassa bıblıyografya bakımından — bırıncı derecede faydalı mehazlar kazandıran Atsız, şaır ve edıb de olduğu ıçın Âşık Paşa-zâde ile kendi uslubu içinde bir klasığın nasıl sadeleştırılecegının gerçek bir orneğını vermıştır

Fâtih'in öldüğü 1481 yılında 88 yaşında olen Âşık-Paşa-zâde Ahmed, meşhur şaır ve mutasavvıf Âşık Paşa'nın torununun oğludur kı, onun da babası Muhlis Paşa b. Baba İlyas b. Horasanlı Alî'dır. Amasya'nın bır koyunde doğmuştur. Fetret Devrı'nden (1402 - 1413) başlıyarak Osmanlı tarihinin içinde yaşamış, savaşlara katılmış, padişahlarla görüşmuş, Istanbul'da olmuştur. Eserinde, başlangıçtan, Fâtih devri sonlarına kadar Osmanlı tarih. ni ele almıştır

Türk Romanları

Şemsettin KUTLU, **Başlangıçtan Günümüze Kadar Türk Romanları,** Turkıye Yayınevi, Istanbul, 1970, Turkiye Basımevi, 6.000 tiraj, 10 TL., 200 sayfa.

Değerli edebiyatçı ve yazar Şemsettin Kutlu, bu eserinde 27 romancımızı ve karakteristik romanlarını tanıtıyor. Kısa biyografilerden sonra, en meşhur bir veya birkaç romanın hulâsası ve birkaç parçası verılıyor. İlk romancılarımızdan verilen parçalar, sadeleştirilmiş.

Kıtabın sonunda 79 romancımızın başlıca romanlarının faydalı bır listesi var. Bu hâliyle Kutlu, bılhassa lise talebesi ıçin çok istifadeli bir eser ortaya koymuştur Roman janrında neler yaptığımız, nasıl başlayıp nasıl gelıştığımız, Tanzimat'tan bu yana hangi romancılarımızın, hangi eserlerinde ne dereceye kadar başarı kazandıkları, 200 sayfalık bır hacim içinde çok güzel ifade edilmiştir. Şahsiyet ve romanları ele alınan müellifler sırasıyle şunlardır:

Nâmık Kemal, Ahmed Mıdhat Efendi, Sâmî Paşa-zâde Sezâî, Recâî-zâde Mahmud Ekrem, Nâbî-zâde Nâzım, Hâlid Zıyâ Uşaklıgil, Mehmed Raûf, Hüseyin Rahmi Gurpınar, Ebubekir Hâzım Tepeyran, Yakub Kadri Karaosmanoğlu, Hâlide Edîb Adıvar, Memduh Şevket Esendal, Reşad Nuri Güntekın, Peyâmi Safâ, Refik Halıd Karay, Mahmud Yesârî, Aka Gunduz, Osman Cemal Kaygılı, Ahmed Hamdi Tanpınar, Sabâhaddin Âlî, Abdülhak Şınasi Hısar, Orhan Hançerlıoğlu, Halıkarnas Balıkçısı (Cevad Şâkır), Kemal Tâhir, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Fakır Baykurt.

Y. Ö.

KARİKATÜR

60 Yıl Öncesinin Espriler

— Bak azizim, bu şapka çıkarmak âdeti kalkmadıkça, bir daha tiyatroya gitmiyeceğim.

Valiler atlıyor, haydutlar kalıyor:

Çakırcalı — Ben bu çenberden daha çok vali atlatırım.

— Korkmayın güzelim sizi yemem.

— Pek açgözlüye benziyorsunuz ama...

Halk mekteplerine devam edenlere dâir

— Ahmed, hadi kalk bakalım, geç kaldık, gece dersine gidelim.

— Defol oradan, saatlerce çalıştırıyorlar, beş para vermiyorlar.

Telefon başında nâzırla görüşen maiyyetinin resmidir.

Girit'te Yunan bayrağı:

En basit hâl şekli.

TARİHE AKAN BİR AY

Ağustos 1970

1 AĞUSTOS

Erlik süresini 20 aya ve yedeksubaylık süresini de 18 aya indiren kanunlar, Resmî Gazete ile yayınlanarak yürürlüğe girdi.

3 AĞUSTOS

Son Pasta gazetesinin sahip ve başyazarı, eski milletvekillerinden Selim Ragıp Emeç geçirdiği bir kriz sonunda öldü.

7 AĞUSTOS

Bir süreden beri Birleşik Arap Cumhuriyeti ile İsrâil arasında görüşülüp kabûl edilen ateşkes anlaşması Türkiye saatiyle 24'ten itibaren yürürlüğe girdi.

10 AĞUSTOS

«Ekonomimizi istikrar içinde geliştirmek ve kalkınmamızı plan hedeflerine uygun bir şekilde yürütebilmek için bazı yeni tedbirlere ihtiyaç hâsıl olmuştur» diyen hükümet, 9.8.1970 pazar günü açıklanmak üzere kambiyo kurunu ayarladı. Buna göre bir dolar 15 Türk lirasına çıktı.

10 AĞUSTOS

Maliye Bakanı Mesut Erez, düzenlediği bir basın toplantısında devalüasyonla ilgili hükümet görüşünü açıkladı ve gerekirse hükümetin lâzım gelen tedbirleri alacağını ifade etti. Devalüasyondan sonra bazı ana maddelere zam yapıldı, yeni akaryakıt fiyatları belli oldu.

11 AĞUSTOS

1929 yılından bu yana İstanbullular en sıcak günü yaşadılar, derece gölgede 41'e yükseldi.

14 AĞUSTOS

657 sayılı Personel Kanunu ile 926 sayılı Askerî Personel Kanunu'nda değişiklik yapan kanunlar, Resmî Gazete'de yayınlandı. Bu arada katsayının 7 olmasını öngören kanun da 1 mart 1970 tarihinde geçerli olmak üzere yürürlüğe kondu.

15 AĞUSTOS

Rusya'dan gelebilecek kolera tehlikesine karşı İstanbul Valiliği grekli tedbirleri alarak açıkta satılan bazı malların satışını yasahladı.

17 AĞUSTOS

Suriye'de Hama şehrinde görülen kolere olaylarından sonra güney sınırımızda ciddî tedbirler alındı ve İskenderun'daki plajlar kapatıldı. Sağlık Bakanı bir demeç vererek «Endişeye yer yok» dedi.

21 AĞUSTOS

Kolera tehlikesine karşı ülkemizde tedbirler artırılırken haber ajansları Libya'da 17 vaka tesbit edildiğini ve Kudüs'te de 3 olaya rastlandığını bildirdiler.

22 AĞUSTOS

Başbakan Demirel radyoda konuşarak halka alınan iktisadî tedbirleri açıkladı.

23 AĞUSTOS

Yüksek Askeri Şûra toplanarak 30 ağustosta bir üst rütbeye terfi edecek subayların durumunu görüşmeye başladı.

24 AĞUSTOS

Bakanlar Kurulu, Devlet Su İşlerine bağlı iş yerleri ile Et ve Balık Kurumu'ndaki grevleri birer ay süreyle erteledi. Türk - İş yöneticileri, Bakanlar Kurulu'nun bu kararına göre Danıştay'a başvurdu.

26 AĞUSTOS

Şeker - İş Sendikası'nın 18 fabrikada, 21 bin işçiyi içine alan grevi sabahleyin başladı ve bütün yurdda şeker istisali durdu.

28 AĞUSTOS

Genel Kurmay Başkanlığı, Kara, Deniz ve Hava kuvvetlerinden 50 general, amiral ve 516 albayın emekliye sevkedildiğini açıkladı. Buna göre, Sıkıyönetim ve I. Ordu Komutanı Org. Kemal Atalay, emekliye ayrıldı, yerine Org. Faik Türün getirildi. Kara Kuvvetleri komutanlığına Org. Faruk Gürler geldi.

30 AĞUSTOS

Zafer Bayramımızın 48. yıldönümü yurtta törenlerle kutlandı. Bu münasebetle Anıtkabir'de bir tören düzenlendi ve törene yüksek rütbeli subaylarla ilgili kişiler katıldı.

31 AĞUSTOS

Mülki âmirler ve emniyet mensupları arasında değişikliği öngören kararname yayınlanmış, 192 kaymakam ve il yöneticisiyle 150 emniyet müdür ve görevlisi çeşitli yer ve görevlere atanmıştır.

Tarih Bilmecesi

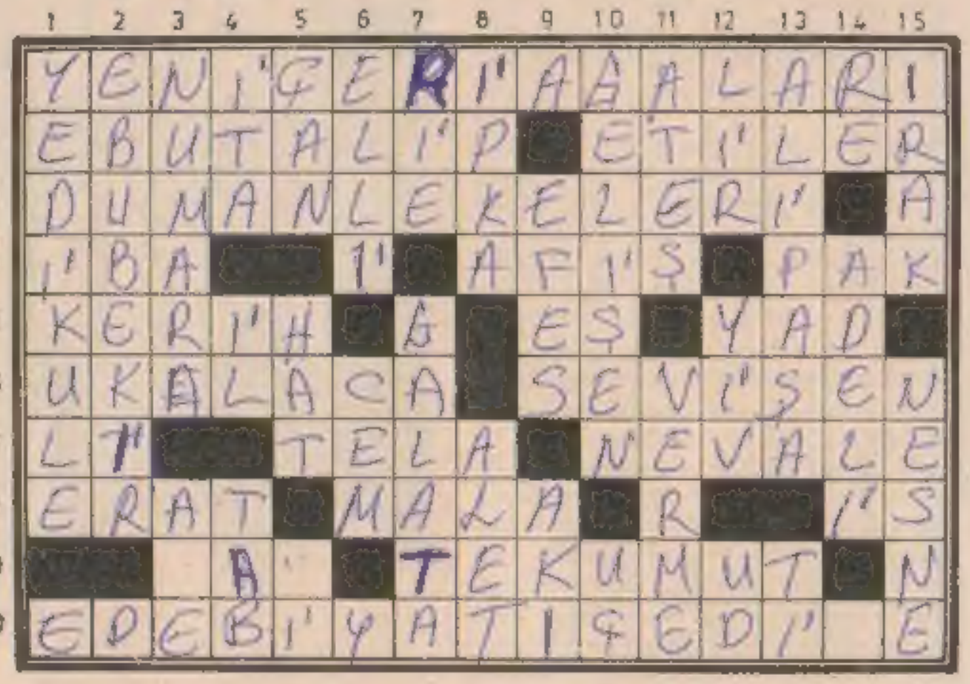

SOLDAN SAĞA: 1 — 1362 yılında kurulan ve II. Mahmud zamanında kaldırılan asker ocağının en büyük subayları. 2 — Hz. Peygamber'in amcalarından olup 619 yılında ölen zatın adı; Yanlış olarak Hititler'e verilen ad. 3 — İs kiri (Çoğul). 4 — Bir işten çekinme veya razı olmama (Arapça); Resimli duvar ilânı; Temiz. 5 — Tiksindirici; Refika; Baba ocağından uzak yerler. 6 — Bilgiçlik taslarcasına; Aşk oyunları yapan. 7 — Kimyada iltyum elemanının sembolü; Elbisenin bazı kısımlarında kumaşla astar arasına konur; Azık. 8 — Neferden nasubaylara kadar olana denir; Duvarcı âleti; Duman tekesi. 9 — Kalın tel; Tahakkuku arzu edilen yegâne şey (İki kelime). 10 — 1896 dan 1901'e kadar «Servet-i Fünun»cuların açtığı çığıra verilen ad.

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1 — İstanbul'u çevreleyen surların bir bölümü olup, Fâtih Sultan Mehmed tarafından bu eski surlara yaptırılan ilâve dolayısiyle verilmiş olan ad. 2 — Hazreti Peygamber'den sonra ilk İslâm halifesi. 3 — Sayı; Bir ünlem. 4 — Verme; Vilâyet; Kitap basma. 5 — Özel bir tokmakla vurularak çalınan âlet; Çizgi; Bir nota. 6 — Bir sayı; Talihsiz bir şehzadenin adı. 7 — Akciğer; Köprüsü ile ünlü İstanbul'un semtlerinden biri. 8 — Sınıfta kalma (eski tabir); El aracı. 9 — Milattan önce kurulmuş olup halen batı Anadolu'da kalıntıları olan eski bir İyon şehrinin adı; Seyelân (uydurma kelime). 10 — İnkişâf eden; Sivrinin bitim noktası. 11 — İlkel insanların iki ağaç parçasını birbirine sürterek bazı etkileri nesne; İta. 12 — Eski bir müzik aleti; Namlunun içinde bulunur; Bir çalgı. 13 — Yedi defa Hariciye nazırlığı, beş defa da sadrazamlık yapmış olan ve 1871 de ölen büyük bir devlet adamımız; Boru sesi. 14 — Bir nota; Kuşla ilgili. 15 — En eski medeniyetlerin kurulduğu güneydoğu komşularımızdan bir Arap devleti; Şey.

Geçen sayının hali:

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Ahmed Riyaz (Cihangir - Istanbul)

Emekli General Şemsi Rıza Zobu Paşa'nın yayınladığı makalesini okudum. Koca imparatorluğun üç mecnunun kurbanı olmasını iyi tahlil etmiş. İttihad ve Terakki tarihi daha yazılamadığı için, facialar hâlâ gizli kalmıştır. Tal'at Paşa bugün azizlerden sayılıyor. Caddе ve mahallelere ismi veriliyor. Milletimizi bu mevzular üzerinde aydınlatmaya mecburuz.

Bu sütunlarda birçok defalar söylediğimiz gibi, bilhassa, son asır Türk tarihi, hissiliktен uzak bir şekilde incelenip değerlendirilmelidir. İttihad ve Terakki partisi ile onun üç lideri, Tal'at, Enver ve Cemal Paşalar, yerlerin dibine batırılmış ve göklere yükseltilmiş şahıslardır. Hissi davranıldığı, şahsi veya ailevî sebeplerle İttihad ve Terakki'ye sempati ve antipati duyulduğu için, böyle olmuştur. Hayat müessesesinin yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin 12. cildinde İttihad ve Terakki, bir tarihçi gözüyle, tarafsız, meziyet ve kusurlarıyle takdim edilmiye çalışılmıştır. Acaba okudunuz mu? Ancak böyle tarafsız takdimlerin, partizanları tatmin edeceğini düşünecek kadar saf değiliz. İttihad ve Terakki düşmanları kadar dostları da, tarafsızlıktan nefret ettiklerini binlerce defa açıklamışlardır. Ancak başka türlü gerçeklere erişebilme imkânı bulunmadığı da âşikârdır. Size bu sütunlarda birkaç defa daha cevap verdiğimizi hatırlıyoruz. Derin saygılarımızı kabûl ediniz.

Ahmet Şentürk (Malatya)

Elimde bir fıkh (İslâm hukuku) kitabı var. Künyesini gönderiyorum. Eşsiz bir eser olduğunu sanıyorum. Nasıl değerlendirebilirim?

Künyesini verdiğiniz mevzuda elimizde pek çok fıkh kitabı vardır. Bunların bahsettikleri, malûm şeylerdir. Büyük bir değerleri yoktur. Maddî veya mânevî bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Önemli bir kaynak olmaktan uzak olan bu eserin bugünkü satış değerinin 100 - 200 TL. olduğunu söyliyebiliriz. Belki hayal kırıklığına uğradınız. Ama okuyucularımıza gerçeği bildirmek bizim vazifemizdir.

Oğuz Ünal (Ankara Üniversitesi)

Tarih üzerinde kitaplar ve yazılar okuyorum. Bazı iddialar beni tatmin etmiyor. Birkaçını bildiriyorum. Beni aydınlatır mısınız?

Bahsettiğiniz kitap ve yazılar ilmî tarih görüşünden hayli uzakta, polemik ve partizanlık maksadıyle kaleme alınmış şeylerdir. Burada bu yazılardan bahsetmeden bazı sorularınızı cevaplandıracağız. Mektubunuz çok uzun olduğu için bütün sorduklarınızı aydınlatamıyacağız.

Timur'un Yıldırım'a, Slavlar'a karşı müşterek bir hareket yapmak teklifinde bulunduğu hiçbir birinci derecede kaynakta yoktur. Ancak bu husus, birçok yayında olduğu gibi, Timur'u — hattâ Türk saymamak veya Türk düşmanı saymak derecesinde — aşağılamaya sebep teşkil etmez. Timur, tarihimizin en büyük simalarından biridir.

Alp Arslan'ın bahsettiğiniz tarzda bir vasiyeti yoktur.

İngiltere laik bir devlet değildir. Zira hükümdarı, Anglikan mezhebinin resmî başı ve koruyucusudur. İngiltere'de yazılı bir anayasa olmadığı için, esasen, Fransa'dan gelen laiklik anlayışının resmî şekilde yer bulması imkânsızdır. Fakat İngiltere'de dünyaya örnek bir din, mezhep ve inanış hürriyetinin hüküm sürdüğü bir gerçektir.

İbnü'l Heysem'in (965 - 1039) cazibe kanununu bulduğu iddiası, bu sütunlarda ikinci defa tekrar ediyorsun, bir yakıştırma ve fanteziden ibarettir. Cazibe kanununu, Newton bulmuştur. İbnü'l Heysem, 6 asır Avrupa ilmine tesir etmiş çok büyük bir fizik, matematik ve astronomi bilginidir. Birçok keşifleri vardır ve Yunan ilmini, hissedilir şekilde ileriye götürmüştür. Eserleri daha Ortaçağ'da İbranî ve Latin dillerine çevrilmiştir. Ama cazibe kanununu keşfettiği iddiası, bizim mütehassıs olmıyan bazı kalemlerimize takılmış bir fanteziden ibarettir.

Oral Garibağaoğlu (Doğanşehir - Malatya)

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarihi üzerinde bir kitap yazdım. Nasıl bastırabilirim?

İfadenizden eserinizin ciddî bir inceleme mahsulü olduğu anlaşılıyor. Ancak gene de amatörlere has yanlışlardan âzâde olacağı düşünülemez. Bir tarihçinin eserlerinizi okumasını temin ediniz. Bu janrda kitap yayınlıyan müesseseleri teker teker eserinizle beraber ziyaret etmenizden başka bir çare göremiyoruz. Birisi belki satın alır. Size tavsiyemiz, kabûl ettiremezseniz, birkaç yıl bekleyin. Birkaç yıl içinde hem eserinizi tekâmül ettirirsiniz, hem de zamanla tâbilerin fikirleri değişir. Türkiye'de gittikçe ciddî mevzulara olan ilgi fazlalaşmaktadır. Size dostça bir tavsiyemiz, kitabınızı kendi hesabına bastırmamak hususunda olacaktır. Çok zararını görürsünüz. Satamazsınız, elinizde kalır. Hem okuyucu eline geçmez, hem siz zarara uğrarsınız.

Ayhan Yüksel (Tirebolu - Giresun)

Topal Osman'ın öldürülmesi hakkında tafsilât verir misiniz?

Bu gibi siyasî cinayetler — çeşitli nokta-i nazarlara göre — çok münakaşalıdır ve tarafsız bir görüşü aksettirmek kolay değildir. Bu tafsilâta bu sütunların tahammülü olmadığını takdir buyurursunuz. Belki bu mevzuda müstakil bir makale yayınlarız.

Osman Olçeşme (Denizli)

Kıbrıs'taki son askerî harekât hakkında bir eser var mı?

Böyle bir kitap hatırlıyamadık ve bu mevzuun tarihe intikal etmiş sayılmıyacağını sanıyoruz.

Ahmet Gerçeker (Adana)

«Filipin» adı nereden geliyor?

İspanya Kralı II. Pelipe'nin adından. İspanyollar, 1564'te, bu hükümdârın zamanında bu takımadaları işgal ettiler. O sırada Filipinler, küçük kabile devletçikleri hâlindeydi. Böylece ülke, Avrupalılar tarafından Yeniçağ'da işgal edilen ilk Asya ülkesi olarak tarihe geçti. 1602'de 600 İspanyol ailesi Filipinler'de oturuyor ve ülkeyi soyuyordu. Ancak Filipinler'e daha önce iktisadî şekilde el atan Çinliler, İspanyollar'ın gelişiyle imtiyazlarını kaybetmediler. İspanyollar'dan fazla ticaret gemileri olduğu için, onlardan çok para kazanıyorlardı. Öyle bir an geldi ki, İspanyollar, adalarda Çin kolonisinin kazancına tahammül edemez oldular. Sonunda Filipinler'e yerleşmiş 20 000 Çinli'nin toptan kılıçtan geçirilmesiyle mesele halledildi. Bugün Filipinler'in nüfusu Türkiye'yi geçmiştir. 1898'de İspanya'dan A.B.D.'ne geçmiş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsız olmuştur. Güneydeki Mindanao, Sulu ve Palavan adalarında Müslümanlar ekseriyettedir. Çoğunluk Katolik, sonra Putperest'tir. Yerli Malay lehçeleri konuşulur. Kültür dilleri İngilizce ve İspanyolca'dır.

Mustafa Sungur (Isparta)

Son Türkiye - İran savaşı ne zaman oldu?

Son Türkiye - İran savaşı 1821 - 1823'te oldu. II. Mahmud zamanıdır. Birinci Cihan Savaşı'nda Osmanlı birliklerinin İran'daki hareketleri ve bazı eylemleri işgali, bir savaş sayılmaz. Çünkü İngiliz - Rus kuvvetlerine mütevecih bir harekettir.

Beyhan Menteş (Edirne)

Büyük Reşid Paşa'nın ilk sadâreti ne zamandır?

Büyük Reşid Paşa, ilk defa, Tanzimat'tan ancak 7 yıl sonra, 28 eylül 1846'da sadrâzam olarak iktidara geldi. Raûf Paşa'nın dördüncü sadâretinden sonraya tesadüf eden bu başbakanlığı 1 yıl, 7 ay sürdü. 28 nisan 1848'de azledildi. Sadâretinde 46,5 yaşındaydı ve hâriciyye nezâretine, 31,5 yaşındaki Âlî Efendi'yi getirerek kendisine gerçek bir alternatif hazırladı.

Mehmet Adanalı (Trabzon)

Lâle Devri'nin birtakım yangın ve zelzelelerle başladığı doğru mu ?

Doğrudur. Lâle Devri (1718 - 1730) başlarında 16/17 temmuz 1718 gecesi çıkan ve 20 saat süren yangında, Cibali ile Unkapanı arasındaki mahalleler yandı. 21/22 temmuz 1719 gecesi çıkan yangın da Gedikpaşa ve Kumkapı semtlerini kül etti. 25 mayıs 1719 zelzelesi ise, 3 dakika kadar sürdü ve çok büyük hasar yaptı. İstanbul'un meşhur sûrları bile yıkıldı ve yeniden yapılmasına başlandı. Bu zelzele, İzmit, Karamürsel gibi yerlerde de mühim zarara sebep oldu. Nihayet Lâle Devri'nin sonlarında çıkan 27 temmuz 1729 Balat yangınını da anabiliriz. 24 saat süren bu felâkette sûrlar içinde kalan İstanbul'un sekizde biri yandı.

Hayat

Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikâyeleri

YAZAN: YILMAZ ÖZTUNA

Genel Dağıtım - Bateş - Fiatı 10 Lira